TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 3 SAYI : 18 TEMMUZ 1965 FİATI : 250 Krş.

Sultan Beşinci Mehmet Reşat

TÜRKİYE KREDİ BANKASI

Sermayesi 20.000.000 T.L. Merkezi : İstanbul

Şubeleri:

İstanbul
Beyoğlu
Galata
Kadıköy
Osmanbey
Hasköy
Beyazıt

İzmir
Ankara
Yenişehir
Ankara
Anafartalar
Ankara
Adana
Çapa

Edirne
Samsun
Konya
İskenderun
Mersin
Bursa
Bakırköy

HERNEVİ BANKACILIK MUAMELÂTI - BÜTÜN YABANCI MEMLEKETLERDE MUHABİRLER
Telgraf adresleri: Umum Müdürlük: Bankorkgen - İstanbul Şubeler: Bankor

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 3 SAYI : 18 TEMMUZ : 1965 FİATI : 250 KRŞ.

Kurucusu :
CEMAL KUTAY

★

Sahibi, Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

★

İdare yeri :
Nuruosmaniye cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon: 22 78 10

★

Muhabere ve para gönderme adresi: Posta Kutusu 67 — İstanbul

★

ABONE ŞARTLARI:
Yıllık 24 lira. Dış Ülkelere iki mislidir

★

Bu sayı, İstanbul'da Son Telgraf Matbaası Tesislerinde dizilmiş ve Tipo baskı makinesinde basılmıştır.

★

Klişeler Nuray Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

★

Aboneler için her altı ayda bir, maliyetine, pantazot cild kapakları hazırlanmaktadır.

Birkaç söz ve çevremiz

EBEDÎE ki yaşıyanlar arasında da Osmanlıca'yı, bugünkü dille ifade edecek kadar yeterli bilenler var. İçlerinde, fikir sahasını meslek olarak benimsiyenler olmasına rağmen zaman zaman dertlendiğimiz «dünün tefekkürünü kaybetme» korkusu her gün derinleşiyor. Halbuki tesadüflerin elimize verdiği bu « unutulmıya mahkûm » eserlerin öyle neticeleri var ki, fikrini değil de, bizzat kendisini günlerimizin içinde görüyoruz.

⁂

Cenab Şehabettin'in «Tiryâki Sözleri» vardır. Neyin tiryâkisi? Mizahın mı, nüktenin mi, hakikatin mi, yoksa devirleri kucaklıyan gerçekleri bir kaç cümlenin içine sığdırabilme ustalığının mı?

Bilinmez...

İzin verirseniz bu tiryâkinin sözlerinden bir kaçını elli yıl sonra hatırlıyalım :

★ — Büyük Adam, iktidarda iken BÜYÜK, yenilmiş ve yıkılmışken DAHA BÜYÜK görünür.

(Böylesi varsa lûtfen hatırlayın.)

★ — Dünkü fikir küflü, yarınki fikir henüz hamdır: Bugünün adamına, bugünün fikri yarar.

(Siyaset ve kalem kadromuzu hangi cildler, böylesine târif eder?)

★ — Aydın beğendikçe alkışlar, halk alkıslad ıkça beğenir.

(Kıymet ölçülerimizi hangi eser böylesine güzel ve doğru anlatabildi?)

★ — İnsan kendi mevkiini dostlarının gösterdikleri nokta ile düşmanlarının gösterdikleri nokta arasında aramalıdır.

(Böylesini yapabilenin hayal ve hattâ hayat kırıklığına uğradığını gören var mıdır?)

★ — Halkın ruhu cocuğa benzer... Daima gürültü ister : Gürültülü matemi ve hattâ gürültülü idareyi...

(Devam edebilmiş bütün iktidarlarda sırrı bilmiş olmanın hüneri yok mudur?)

⁂

(Tiryâki Sözleri), istibdad, İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyette bizim nelerimizin değiştiğini, nelerimizin kafada, ruhda ve günlük hayatta nesillerin beraberinde olduğunu sesleniyor.

Ve, sanırım ki onunla onun gibi olanlar, «Biz maddede ve mânada yasadığımız cağın içindeyiz..» masalına kahkahalarla güldükleri için, tozlu raflarda cezalandırılıyorlar... — K u t a y

AŞAĞILIK DUYGUMUZ

★ — GARİB BİR KİN :

En ciddî Batılı tetkikçiler, değer ifade eden her alanda, Doğu'nun şahsiyet yetiştirebilmiş olduğunu söyliyememenin kini içinde kıvranmışlardır. Böylesine bir inkâra imkân bulamadıkları zaman da, TÜRK adını kullanmaktan daima kaçınmışlardır. Öylesine ki, bu duygu ile bir çok öz Türk şahsiyeti, ya Arab, ya Acem yapılmıştır.

Hilâl ile Salib arasındaki çatışma, bir çoklarının sandığı gibi, ne son yüzyılların derdidir, ne de, kaynağını sadece siyasî ve askerî hâdiselerden almıştır : Hayır!. Türkler, İslâmiyeti kabul ettikten sonra, çeşidli devirlerde ve çeşidli adlarla kurdukları devletlerin dış siyasetlerini «dinî» bir hüviyete bürümüş olmalarının tabii sonucu olarak karşılarında SALİB'i buldular : Fakat hiç bir devirde Türkler, DİN mevzuunu siyasî hâkimiyetin unsurlarından birisi olarak kullanmamışlardır. Buna karşılık Hiristiyân âlemi, her hâdisede DİN ölçüsünden ayrılmadığını göstermiş, ve meselâ Balkan Harbi gibi, Yirminci Yüz Yıl Medeniyetinin tam geliştiği tarihte, haksız ve zâlim bir savaşın mâsum yüzbinleri en alçak ve hunhar metodlarla ifnası karsısında, adetâ, garib bir zevk duymuş ve bunu hayasızca ifade etmiştir. Türk dostu Piyer Loti'nin «— Avrupalı ve Hiristiyan olmaktan utanıyorum» feryadının sebepleri, zerrece vicdan ve ahlâk sahibi bütün insanların yüzünü kızartır.

Avrupa'nın, hattâ Amerika'nın ve diğer Hiristiyan ülkelerin bu anlaşılması ve anlatılması güç duygusuna karşı bizim biricik müdafaa yolumuz olan «kendi büyüklerimizi bilme ve tanıma» yolumuzu ise, biz, kendi kendimize kapamış durumdayız : Garip bir aşağılık duygusu ile...

★— GÜNAH KADROSU

Bu, millî varlıklarımız adına işlenmiş günahların en büyüğüdür ve bu günahın sahipleri de, ilim kadromuzdur.

Bizim başta Üniversite Profesörleri olarak bilim adamlarımız, çoğu bir kaç kütüphanenin tozlu rafları arasında ömrünü tamamlıyan yazma eserleri incelemek zahmetinden nefislerini uzak tutmuşlar, t e r c ü m e ' lerle yetinmislerdir : Öyle ki, bu tercümelerin çoğunun altlarında, çeviricinin «haşiye-not» ları bile yoktur. Neden sıkıntıya katlanılsın ? Bir yabancı otoritenin gölgesine sığındıktan sonra, O'nun binbir kaynak göstererek derlediği eserini dilimize çevirme kolaylığı varken, o kaynakların aslında, gerçekleri unutmak için sıralanmış olmasını hatırlamıya ne lüzum var? Bir TÜRK şöhretinin milliyetinin Arab veya Aceme, hattâ Musevîye çevrilmiş olması, milliyetinin olduğu gibi dininin de döndürülme iftirası, çok zaman, bizim ilim adamlarımızı rahatsız etmiyor. Çünkü aksinin iddiasının isbat zorluğu var. Bu isbat, eldeki otantik vesikaların ışığı altında elbet mümkündür amma, böylesine ciddî ve zaman alan himmeti harcamak neden? Bildiği dilin teliflerini, kendi diline çevirerek akademik faaliyetini devam rahatlığında olan «kürsü sahibi»nin gittiği yolun çıkmazlığını, hattâ millî kültür namına açtığı çukuru ortaya koyacak mevki ve vazifede olan için bulabilmek ise, yaşadığımız devirde, Anka Kuşu kadar hayâl!...

★ — BİR KAÇ MİSAL :

Bir kaç misal verelim : Bir Fransız müzik tarihçisi, Albert Fétis, Biographie Universelle des musiciens eserinde Farabî'yi « Arab » olarak gösteriyor. Riemann, Dictionnaire de musique adlı eserinde aynı hatâya rahatça katlanmasından gayrı, İbn-i Sinâ'ya «Arab Hekimi» diyor. Öz Türk oğlu Türk olan bu iki dünya şahsiyetini Araplaştırma gayretine, devirlerdir Türk olarak kalan Azerbaycan'ın Meraga şehrinde doğan Hoca Abdülkadir Meragî de Acem üstadı olarak adlandırılıyor. «El-Risâlet-ül Şerefiyye fî ilm-ü neseb-i telîfiyye» ile Kitab-ül Edvâr müellifi Fahir oğlu Safyettin Abd-ül Mümin öz bir Türk iken, yukarıdaki iki Fransızca musiki lûgat ve ansiklopedisinde « Büyük Arab Nazariyecisi» oluyor!

Türk musiki tarihinde unutulmaz bir mevkii olan Lâdikli Mehmet Efendi bile, tercümesi bizde de çıkan Fransızların ansiklopedisinde Arab'tır. Abdülhamid oğlu Lâdikli Mehmet olan üstadın adını, Arapça bir eserden El Abd-ül Fakir Mehmet binn-i Abdülhamid El Lâdikî olarak iktibas eden Cizvit rahiplerinden Collaneut «— Bu büyük Arab Musiki nazariyecisi...» derken, belki Lâdikli Mehmet Efendinin, o tarihlerde Amasya'ya bağlı bir kazamız olan Lâdik'de, hâlâ vakfı ve medresesi olduğunu bilmiyor amma, o eseri bize aktaran «PROF.»un lâübaliliğine ne demeli ?

Bu misaller, tercüme bir ansiklopedinin tahrif edilmis yüzler ve binlerce isminden sadece bir kaçıdır.

★ — NE BEKLİYECEĞİZ ?

İlmin milliyeti olmaz görüşünü kabul edelim : Fakat bilgin'in milliyetinin kasden ve kalblerin içine yerleşmiş, mantığa hükmeden bir kin sebebiyle değiştirilmesine ne demeli ?

Bizimkilerin lâübaliliği, umursamamazlığı, kolayı tercih etmeleri, ilim alanında kendi öz varlıklarımızı unutmanın ve inkârın kadrosuna fütursuzca katılmamıza yol açıyor.

Mübarek ölülerimizin kanını ve ırkını inkâr da mı «devrimci ve ilerici» liğin icabıdır? — K.

NEREDELER?... Yukarıdaki klişede, Paris'teki İttihad ve Terakki Cemiyeti âzalarını görüyoruz. Oturanların ortasındaki Ahmet Rıza Beydir. Sağında Hüsrev Bey, solunda Dr. Bahattin Şakir Beyler var. Ayakta olanlar, sağdaki Kenan Bey, soldaki Talha Beydir. Bu isimler, İkinci Meşrutiyetin ilânı yılı olan 1908 de İttihad ve Terakkinin karargâh kurduğu Pariste vazife görenlerdi. Meşrutiyetin ilânından sonra aralarından asdece Ahmet Rıza Beyle Dr. Bahattin Şakir aktif siyasete girdiler: Daha sonra Ahmet Rıza Bey de anlaşmazlık çıkarak ayrıldı, sadece Dr. Bahattin Şakir kaldı : O da, Talât Paşa grubuna yanasarak...

Siyaset böyledir : Başarı iktidar halini alınca, ilk yediği ve yokettiği, ilk kadro'dur. Daha sonrakiler öndekileri iterler...

23 TEMMUZ 1908 ve 24 TEMMUZ 1908

İkinci Meşrutiyet tarihinde bilinmeyen bir gün ve sonrası...

YAZAN : CEMAL KUTAY

★ — GİZLİ CEMİYETİN İÇİNDEKİLER ve DIŞINDAKİLER :

Talât Paşa, Berlinde geçen ve öldürülmesinden önceki sıkıntılı günlerini kapsıyan hayat devresi içinde, pek sevdiği Hamit Ortaç merhuma (Dr. Nazımın yiğenidir. Kendisini Talât Paşa Avrupaya göndermiş, okutmuştu. Memleketi terkedip Berline yerleşmesinden, ölümü ne kadar geçen devre içinde Hamit Ortaç, büyük bir vefa ve sadakatle, velinimetinin yanından ayrılmadı, not halinde elinde olan Talât Paşanın asıl hatıraları, o devir için en değerli vesikalardan birisidir. Birçok hâdiseleri, bilindiğinden gayri ortaya koyan bu hâtıraları neşre cesaret edemiyordu. Bazı kısımlarını bana iktibasa izin vermişti. Öylesine gerçeklerdi ki bunlar, olduğu gibi istinsah et-

meme rağmen, sahifelerin üstüne ve altına, aslına uygun olduğunu kaydetmek mecburiyetini hissetmiştim. Benim, bu hassasiyetimin, kendisini daha büyük endişelere sevkettiğini şimdi samimiyetle itiraf edeyim.) şöyle demişti:

«— Eğer İttihad ve Terakki Cemiyeti olarak bizler, 23 temmuz 1908 de Meşrutiyeti fiilen tahakkuk etmiş sayıp, 23 temmuzda «resmen» ilân etmeseydik, iki ihtimal vardı: Ya Sultan Hamid, Ahmet Rıza Bey ve arkadaşlariyle anlaşacaktı, ya onlar, bu anlaşma olmasa bile Meşrutiyet hareketinin başına geçmek hakkını kendilerinde göreceklerdi.»

Rahmetli Talât Paşanın bu cümleleri, İkinci Meşrutiyet tarihinde «bilinmiyen bir gün» olduğu yolunda, zaman zaman ortaya atılan ve Ahmet Rıza Beyin hatıralarında geniş yer alan hadisenin doğruluğunu ortaya koyar.

Nedir bu «bilinmeyen gün?»

★ — **23 TEMMUZ 1908: MEŞRUTİYET, İTTİHAT ve TERAKKİ CEMİYETİ TARAFINDAN İLÂN EDİLİYOR:**

Sultan Hamid'in, temmuz 1908 başında, Rumelindeki ihtilâl hazırlığı hareketinin «Ordu safları» na intikal ettiğinden haberi olduğu muhakkaktı. O. Paris, Roma, Brüksel ve hatta Kahire'de kümelenmiş olan sivil ihtilâl ve inkilâb cemiyetlerinden ürkmüyordu. Ser hafiye Ahmet Celâlettin Paşanın, senelerce evvel Mizancı Murat Beyi tatmin edip getirmesinden ve sürgünde olan Hürriyetçilerin serbest bırakılması yolunda Ahmet Rıza Beyin yaptığı «anlaşma» dan sonra, Avrupa ve bizdeki aydın zümre, bu şekilde tâvizler veren bir hareketin başarıya ulasacağı yolunda ümitlerini kaybetmisti. Ortada bir Sabahattin Bey vardı: Sultan Hamid'in öz yiğeni olan Prens, temsil ettiği adem-i merkeziyet ve şahsî teşebbüs proğramıyla daha çok fikirde ve ilimde muhalefet yapıyordu ki, tecrübeli Sultan Hamid için böylesi de «günün tehlikesi» değildi. Fakat ihtilâl hazırlığı, daha çok genç Erkân-ı Harblerin toplandığı Rumelindeki Üçüncü Ordu kadrosuna yayılınca, telâslândı ve en güvendiği sadık Paşa'larını Makedonyaya gönderdi: Şemsi Paşanın nasıl öldürüldüğünü biliyoruz.

Sarayda olan bir grub, o günlerde hâlâ Pariste olan ve yeni bir «Kongre» hazırlığındaki Ahmet Rıza Beyi, kimlerin ön plânda olduğu bilinmiyen İttihad ve Terakki'nin Rumelindeki «Gizli» teşkilâtından daha ehven ve anlaşmıya yakın sayıyorlardı. Sadrıazam Avlonyalı Ferid Paşanın da içlerinde olduğu bu grub, Ordu'nun siyasete zorla karışmıya mecbur edilmesinin de aleyhinde idiler. Onlar, Meşrutiyetin ikinci defa ilânından başka hiç bir çarenin kaynıyan kazanı durdurmıyacağı inancına sahiptiler. Başkâtip Kara Tahsin Paşanın da aralarında olduğu bu «buhrana bir çare bulabilme» taraftarları için, Ahmet Rıza Bey, **gayesi ve hususiyetleri malûm bir şahsiyet**'ti. Meşrutiyet ilân edilir ve kendisi ya Meclis riyasetine, veya hükümet reisliğine getirilirse, mevcud statüko'nun ve hatta **«Saray Kadrosu»** nun bile esaslı bir tasfiyeye uğramadan yerinde kalması mümkün olacaktı.

İttihad ve Terakki'nin 23 temmuz 1908 e kadar sahneye çıkmıyan ve perde arkasında kalan «sivil kadrosu» ise, Yıldız sarayında, padişahı tesiri altına almıya çalışan bu cereyandan haberli idiler. Süratli bir karar almak mecburiyeti vardı. Saray'ın, Paris sefiri Salih Münir Paşaya, Ahmet Rıza Beyle «temas» sifresi verdiğini öğrenen genc İttihadçılar, kararı verdiler: Niyazi Bey, Eyüb Sabri Bey, Enver Bey, taburlarını alarak, o günkü tâbirle **«dağa çıkmış»** yâni, rejim ihtilâline başlamışlardı. Sultan Hamid'in yaşlı ve yorgun «Müşir» leri, Şemsi Paşanın Manastır postanesinden çıkarken genç teğmen Bigalı Atıf **(rahmetli Çanakkale mebusu Atıf Kamçıl)** tarafından herkesin ortasında ve muhafızlarının içinde vurulmasından büyük bir korkuya kapılmışlardı. Bazıları, İttihad ve Terakkiye yakın bildikleri, kendilerine yakın genç zabitler vasıtasiyle te masa bile gelmişlerdi. Durum böylesine müsait idi.

Cemiyet, 22 temmuzu 23 temmuz 1908 e bağlıyan perşembe gecesi kararını verdi, Rumelindeki bütün teşkilâtına bildirdi ve 23 temmuz 1908 de, öğle üzeri, Selânik, Kosova, Manastırda **«Meşrutiyet'in iadeten tesisi»** ilân edildi.

İkinci Meşrutiyetin ilk mebusan meclisi intihabı büyük alâka görmüştü. Yukarıdaki klişede, rey sandıklarının Beyoğlundan Cadde-i Kebir'den (Bugünkü İstiklâl caddesi) geçirilişi görülüyor.

★ — YILDIZ SARAYINDA ve PARİSTE ŞOK HAVASI :

Yıldız Sarayına bildirilen «Meşrutiyetin iadeten tesisi» telgrafı çok manalı idi: Böylelikle İttihad ve Terakki vatan ve dünya önünde, rejimi zorla değiştirmiş olmuyor, padişahın kanunsuz ve hak sız olarak ilga ettiği meşrutiyet sistemini, kanunsuz ve hatta kinsiz bir mücadeleden sonra, millet namına geri alıyordu.

Hareketin böylesine maharetle ve her tarafın düşünülerek hazırlanmış olması, Yıldız Sarayında da, Pariste, Ahmet Rıza Beyin siyasî karargâhında da ŞOK tesiri yaptı: Vakıa, Dr. Nazım, Dr. Bahattin Şakir Beyler gibi şahsiyetler, bir müddettenberi Rumelinde idiler. Hat ta Dr. Nazım, Yakub Ağa takma adı ve kılık değiştirmiş olarak İzmir'e kadar gelmiş, dönmüştü. Fakat «Meşrutiyetin fiilen ilânı» nın, Paristeki komitenin resmî tasvibinden geçmediği de muhakkaktı: Salih Münir Paşanın Ahmet Rıza Beyle temasının neticesini bekliyen Yıldız Kamarillâsı gibi, şahsen Ahmet Ahmet Rıza Bey de, hayret içinde idi. Nitekim bu hâdiseden sonra, Dr. Bahattin Şakir ve Dr. Nazım'ın kendisinden ayrıldığını, **Merkez-i Umumî**'de vazife alarak Talât Bey grubuna yaklaştığını gö receğiz...

Sultan Hamid ise, olup bitti karşısında kaldığını anlamıştı. Başkâtip Kara Tahsin Paşa hatıratında, Siroz müftüsünün — Rahmetli İsamettin Efendidir — Meşrutiyet hakkında verdiği Fetvayı ve bunu telgrafla Yıldıza bildirilen metnini okuduğu zaman, Sultan Hamid'in uzun uzun düşündüğünü ve sonra kendi kendine hitap ediyormuş gibi yavaş bir sesle :

«— **Yorgun ve ihtiyarım. Artık bun larla uğraşamam. İstediklerini kabul edelim. Allah encamını hayretsin.**» dediğini kaydeder ve şunları ilâve eder:

«— **Huzurdan çıktığım zaman, irade-i seniyyeyi derhal tatbik etmek için hey'et-i vükelâyı içtimaa davet etti. Padişahın, kararını bu kadar kat'i olarak**

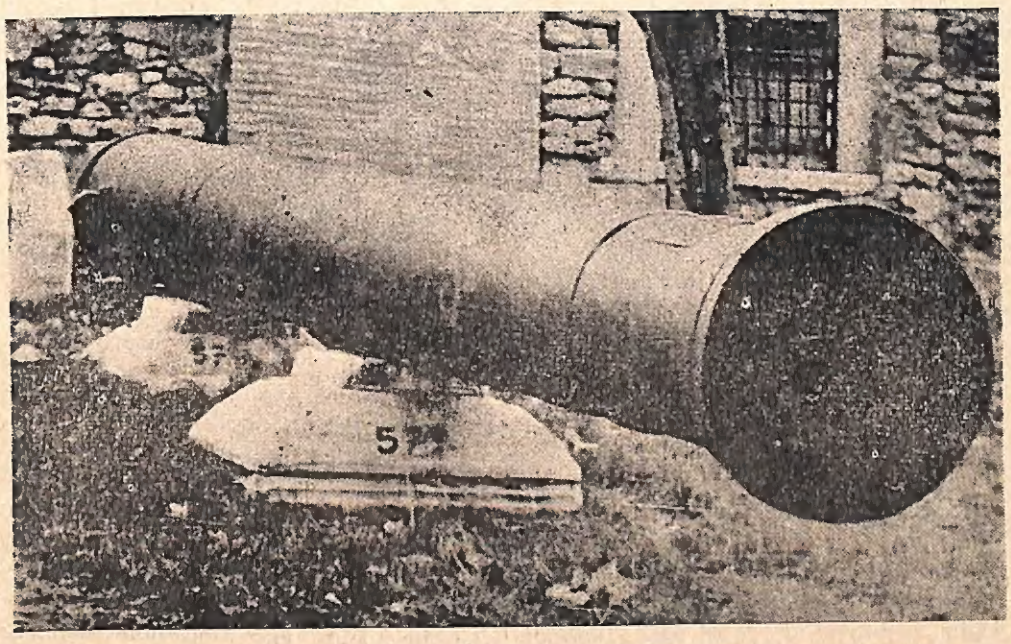

FETİHLER YOLU İmparatorluğumuzun fetihler yolu, şanlı maziyi inkâr hastalarının sandığı gibi, tesadüflerin eseri değildi: Bu fetihler, en ince noktasına kadar düşünülmüş, hesaplanmış, cihazlanmış bir genişleme siyasetinin nasibesi idi ve teminatı da devrin savaş gücünü temsil eden silâhlardı. İşte Yavuz'un Mısır'ın fethi için Haliç tersanesinde döktürdüğü büyük demir topu (Ayairini mabedi önünde.)

Fetihler yolunu açan şanlı silâhlar :

Yavuz'un büyük demir topu

YAZAN : İBRAHİM HAKKI KONYALI

★ — EVVELÂ TOP MU, TÜFEK Mİ, İCAD EDİLMİŞTİ?

Silâh tarihiyle meşgul olan bilginler, evvelâ topun, sonra tüfeğin icat edildiğini söylerler. Biz, güvenilir belgelerle bunun aksini isbat ettik. 917 yıl evvel, Doğu Türkistan'da tüfek vardı. Türkler tüfekle kuş avlarlardı. Bunu bize büyük dil âlimi Kaşgarlı Mahmud (Divan-ı lûgat-it-Türk) adlı kitabında haber veriyor.

Türklerin bu av silâhı atılırken (tüf!.) diye ses çıkardığı için, bu sesi taklid edilmek suretiyle sonuna bir (k) harfi getirilerek (tüfek) denilmiştir. Fişek de atılırken (fiş) sesi çıkardığı için, sonuna getirilen (k) harfiyle (fişek) yapılmıştır. İfadeyi şiddetlendirmek için son asırlarda her iki kelimeye (k) harflerinden evvel (n) harfi eklenerek (tüfenk, fişenk) denilmiştir.

Tekâmül kuralları da bir şeyin basitinin, küçüğünün evvel yapılmasını gerektirir. Tüfek, tekâmül ederek ve bü-

yütülerek top yapılmıştır. İlk toplar ağaç kütüğünden yapılırdı.

Osmanlı Türkleri, ilk topu Muradı Hüdavendigâr zamanında Kosova meydan savaşında kullanmışlardı. Adı bize kadar gelen ilk Türk topçusu da Haydar'dır. Yıldırım Bayezid İstanbulu sardığı zaman da top kullanmıştı.

İkinci Murad'ın çok maharetli top dökücüleri vardı. Oğlu İkinci Mehmed, topu devrinin en mütekâmil silâhı haline getirmiştir. İkinci Mehmed'in top dökümcüleri yepyeni bir tunç halitası keşfetmişlerdi. Bu yeni halita, Üçüncü Murad zamanına kadar bir sır halinde saklanmıştır.

★ — **FATİH'İN İNGİLTERE'DEKİ MUHTEŞEM TOPU :**

Fatih, Edirne'deki top dökümhanesinde yeni bulunan halitaya göre, devrinin en büyük ve en tesirli toplarını döktürmüş ve bu dev topların önünde Bizans surları kalbura dönerek secdeye kapanmıştır.

Fatih İstanbulu kuşatmıştı. Halice sızan üç düşman Venedik gemisi, Galata surlarının gölgelerine sığınmışlardı. Fatih'in top döküm ustaları, Galatasaray civarında orman içinde ocaklarını fayrap ederek (Hevaî) denilen toplar dökmüşlerdi. Bu toplar, havaya yükseldikten sonra, hedeflerine düştükleri için, böyle adlandırılmışlardı: Hava topları...

Arap harfleriyle (hevaî) kelimesini birisi (havan) gibi okumuş, sonra bu çeşit toplar böyle anılır olmuştur. Fatih'in icadettiği bu topla, Venedik gemilerinden birisi batırılmıştı.

Fatih'in Edirne'de döktürdüğü büyük topların namluları yekpâre idi. Taşınması zor oluyordu. Fatih, İstanbul'u aldıktan 11 sene sonra, Galata Tophanesinde iki parçadan müteşekkil ve kullanılırken yivle birbirine geçen top namlusu döktürmüştür. (22) ton ağırlığındaki bu muhteşem top, şimdi İngiltere'de Tower'de teşhir edilmektedir. Top süsleme sanatının da şaheser bir örneğidir. Bu topun kitabesi, şimdiye kadar okunmamıştı. Biz, ilk defa okuduk. Onu da başka bir yazımızla, okuyucularımıza sunacağız.

★ — **İLK HELEZONÎ YİVLİ TOP :**

Savaş silâhları ve bilhassa deniz topları, Yavuz Sultan Selim zamanında en kemalli bir devreye girmiştir. Yavuz (yuvarlak, fındık) denilen top mermilerinin daha etkili olması için, namlularda yiv icadetmiştir. Hem de helezonî yiv...

Ben, 28 sene kadar evvel, Kasımpaşada eski Deniz Müzesinin önünde 20, 25 ton ağırlığında olduğunu tahmin ettiğim bir deniz topu bulmuş, incelerken bunun içinde helezonî yivler bulunduğunu görmüştüm. Bunu Askerî Müze Müdürü merhum Albay Şükrü Büttem'e söyledim. Namlu, büyük emekler ve mas raflarla eski Askerî Müze olan Ayairini mâbedinin önüne getirilmiştir.

Müzenin (480) i aşan topları arasında, bu bir (ben) gibi görünüyordu. Uzunluğu 7 metre 40 santim, ağız çapı (25) santim, dudak eti 21,5 santim olan bu topun ağız tarafının üstünde, devrinin güzel bir sülüsü ile (Sultan Selim şah ibn-i Bayezid Han) yazılıdır. (Bayezid Han oğlu Sultan Selim Şah) adına yapılan bu topta, o vakite kadar dökülen ve yapılan toplarda görülmüş dört hususiyet vardı:

★ — **YAVUZ'UN TOPUNUN HUSUSİYETLERİ :**

1 — Bu muhteşem dev top, demirden döğme olarak Haliçteki Tersane Tophanesinde yapılmıştı. Bu muazzam top namlusu çelik halindeki demirler birbirine sarılarak ve dev ocaklarda yine dev körüklerle kızıl hale getirilerek döğülmek suretiyle yapılmıştı. O vakte kadar bu büyüklükte ve bu intizamda bir top, döğme olarak yapılamamıştı. Bu sülün endamlı topun arka çapı 79 santimdir.

2 — O vakte kadar hiçbir yivli top ve tüfek görülmemişti. Ben, bu topun içinde 17 yiv saydım. Silâh tarihçileri, yivli silâhların bir asır kadar evvel Almanlar tarafından icat edildiğini söylüyorlardı. Bu top, bütün bu söylentileri yalandı.

Yavuz'un demir gülle atan bu toplarından sonra, Kırım savasına kadar hiç bir ateşli silâhta yiv görülmemiştir.

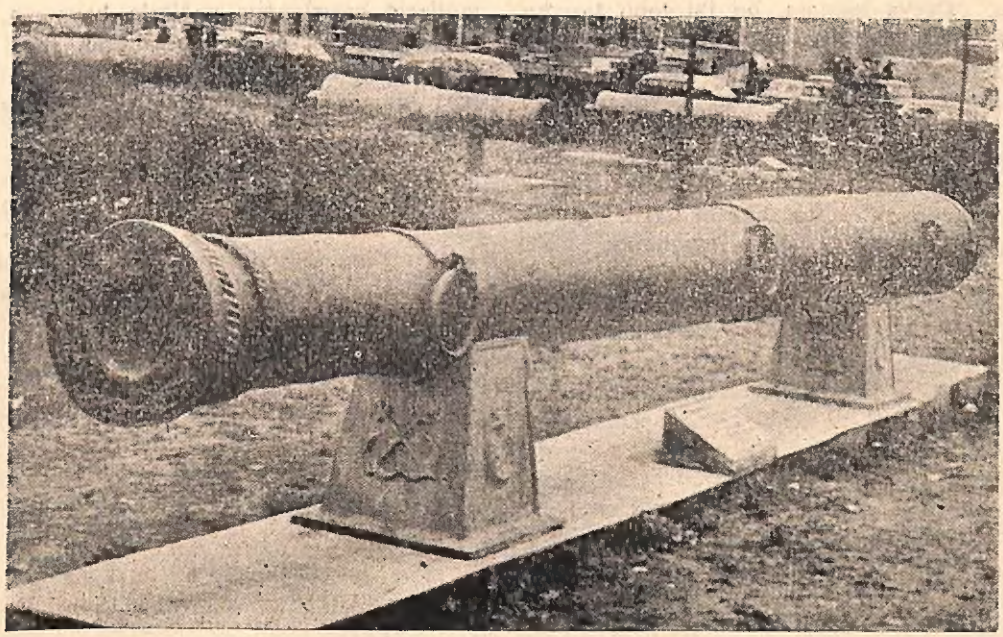

Yavuz zamanında dökülen büyük demir top. (Deniz müzesi, Barbaros parkında)

Yivi icat edenler gibi, unutulduktan sonra da diriltenler yine Türkler olmuştur. M. 1855, H. 1282 yılında, Kırım savaşında İngilizler ve Fransızlar Türklerin müttefiki idiler. Hafız Mehmet Paşa isminde sanatkâr bir Türk, İstanbul'da ve Erzurum'da çifte minareli medrese içindeki tophanelerde, yivli toplar döktürmüştü. İngiliz ve Fransız toplarına her bakımdan üstün olan bu toplar, İngiliz ve Fransız subaylarının ve topçularının dikkat nazarlarından kaçmamış. Bunlar memleketlerine döndükten sonra, yivli toplar, tüfekler ve tabancalar yapmışlardır. Yavuz'un 16 ncı asırda icadettiği yiv, 19 uncu asrın ikinci yarısından sonra Avrupa'da diriltilmiş ve bütün silâhlara tatbik edilmiştir.

Askerî Müzede incelemeler yaparken, 263, 264 ve 1391 numaralarda kayıtlı tabancaların üstlerine hem fransızca ve hem de arap harfleriyle (Hafız Mehmet Paşa) yazıldığını gördüm. Kadirbilir yabancıların bir kısmı, yivli silâhları Türk paşasının adiyle adlandırmışlardı. Evet!.. (Hafız Mehmet Paşa), yivli silâhların adı olmuştu.

3 — Yavuz'un topu, o güne kadar bütün dünyada yapılan ve dökülen topların en uzunu idi. Bu topun uzunluğu 7 metre 40 santim, onunla beraber yapılan diğer bir topun da 7,5 metre idi.

4 — O vakte kadar hiçbir deniz vasıtasına bu kadar ağır ve uzun bir top konulamamıştı. Bunu derya kaptanı Cafer Reisin eliyle yazarak Yavuz'a sunduğu bir yazısından da öğreniyoruz.

★ — DERİ ÜZERİNE YAPILAN RENKLİ DÜNYA HARİTASI :

Yavuz Sultan Selim, bu topu Mısırı fethetmek için yaptırmıştı. Bunu bize, Topkapı Sarayı arşivinde 6608 numarada kayıtlı derya kaptanı Cafer Reisin Yavuz'a gönderdiği ariza öğretiyor. Burada aynen şöyle deniliyor:

«Padişahımız Hazretleri!.. Tophanei âmirede yapılan ve her birisi yirmi yedişer okka demir atan bu deniz topları için şimdiye kadar bu büyüklükte ne bir top yapılmıştır, ne de gemiye konmustur. Devletlû Hüdavendigârımızın saadetlû günlerinde her birisi birer surette mavunaya konulup el'an kullanılan baş silâhlarımızdandır..»

Derya kaptanı, bu iki topu taşıyan gemilerden başka, (300) kadar harp gemisiyle Akdenize açılmış, İskenderiye önlerine varıncaya kadar Yavuz Mısır'ı fethetmişti. Padişah, Nil nehrinin içinde; nehrin yükselişini ölçen âletler bulunduğu için, (Mikyas Köşkü) denilen sarayda, zafer tebriklerini kabul ediyordu. Bu arada, Türk donanması Mavi Nile girmişti. Yavuz'un bu topu da zafer şenliklerine katılmıştır. 300 gemi, zafer topları atarken, donanmanın kıymetli kumandanlarından birisi olan Bahriyye kitabının müellifi Pirî Reis de deve derisi üzerine yaptığı renkli dünya haritasını Yavuz'a takdim ediyordu. Pirî Reis, bu haritasını amcası Kemal Reis tarafından Atlas Okyanusunda, Amerika'nın üçüncü keşfinden dönen Kristof Kolomb'un arkadaşlarından alınan, Kolomb'un eliyle yaptığı haritadan ve kâşif arkadaşlarının verdikleri ağız haberlerinden faydalanarak hazırlamıştı.

★ — **ŞİMDİ NE HALDE?**

Bu top, bir deniz topudur. Demirden yapılmıştır. Demir toplar, her sene yaz günlerinde üç dört defa hususî formüllerle hazırlanmış yağlarla boyanması lâzımdır. Yüreğim burkularak itiraf edeyim ki, bu tam yirmi beş senedenberi bir defa yağlanmamış ve temizlenmemiştir.

Bu bir deniz topudur. Ben de bunu Kasımpaşa'da eski Deniz Müzesinin önünde bulmuş ve Askerî Müzeye naklettirmiştim. Geçen sene Deniz Müzesi Millî Savunma Bakanlığı kanaliyle bu topu Askerî Müzeden istemişti. Ben de bunun Deniz Müzesine verilmesi lüzumunu bir raporumda belirtmiştim. Buna rağmen Askerî Müze, topu vermemişti. Geçen gün, Deniz Müzesinin enerjik müdürü Yarbay Fârus Eros, topun Deniz Müzesine verilmesi için emir getirttiğini söyledi.

Top, yerini bulacağı için cidden seviniyorum. (25) senedenberi yersiz, şurada burada sığıntı halinde yaşayan, daha doğrusu yaşatılmak istenen Askerî Müzedeki eşsiz dede ve tarih yadigârları çürüyüp mahvolurken, bu pırlanta top da perişan olmuş, küflenmiş, asaletinden ve varlığından birçok şeyler kaybetmiştir.

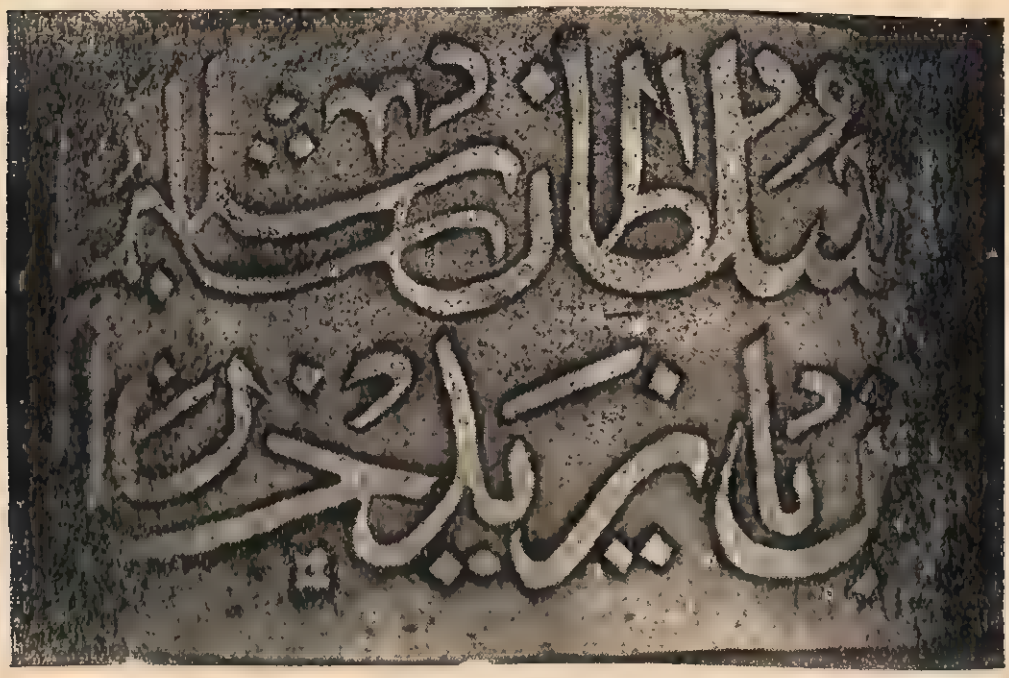

Mısır'ı fethetmek için İstanbul - Haliç deniz tersanesinde döğme olarak yapılan deniz topunun kitâbesi üstünde (Sultan Selim Şâh ibn-i Bayazıt Han yazılıdır.)

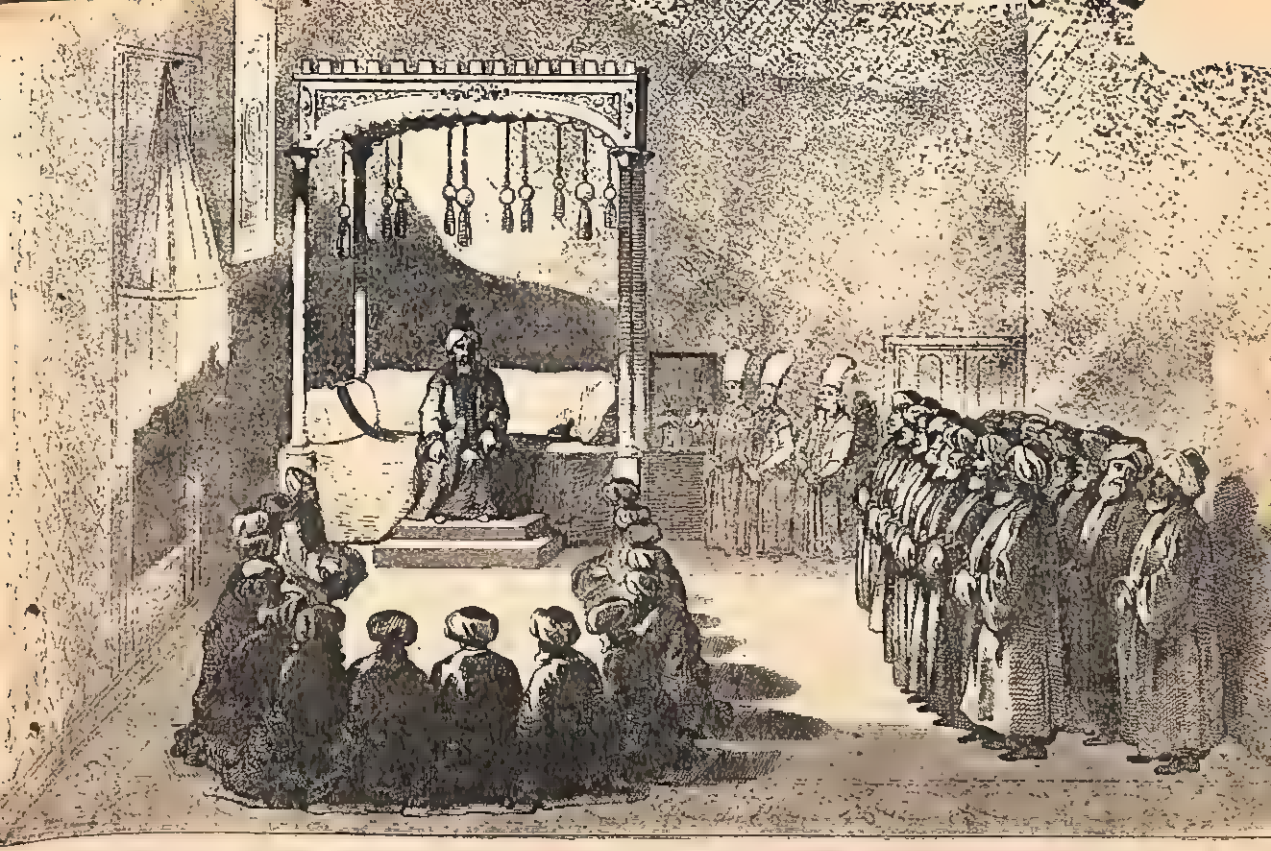

SALTANATININ İLK GÜNLERİNDE Sultan İkinci Mahmud'un saltanatının ilk günlerinde, bilhassa Alemdar Mustafa Paşanın şehadetinden sonra, gerici kuvvetlerin vaziyete yine hâkim olacakları sanılmıştı. Yenileşme ve Batılaşma yolunda, şehid amcası Üçüncü Sultan Selimden, hayatı boyu devam etmiş kanaatleri sağlam temeller üzerinde almış olan genç Padişah, bu geçici hâkimiyete boyun eğer gözüktü. Vaktaki tam zamanını iyi hesaplıyarak, âsi ve yola gelmez Yeniçeri ocağını yıktı, ondan sonra yenileşme hamlelerine büyük bir hızla girişti.

Klişemiz, tarihlerimizin Vak'a-i Hayriyye (mutlu olay) adını verdikleri Yeniçeri ocağının yıkılışından kısa zaman önceki «Bayram tebrik» i merasiminin eski kılıklar içindeki son tes'idini gösteren tarihî bir hâtıradır. Klişeye dikkat edilirse, tahtta olan Sultan Mahmud'un sol tarafında kılıncı gözüküyor. İnkılâpların devamı boyunca bu kılınç, kısa fasılalarla kınına girebildi...

31 yıllık hareketli ve mücadeleli saltanatın sonu:

İKİNCİ SULTAN MAHMUD'UN ÖLÜMÜ

YAZAN: CEMAL KUTAY

★ — «PAŞA... SEN ONUN DEDİĞİNE BAK!..»

Tarih 1 Temmuz 1839... Osmanlı Sarayında büyük bir telâş var. Bu görünürdeki telâşın ardında, gelecek günlerin hadiselerine zamanlardır hazırlanan bir kısım devlet ve saray adamları «bir büyük hadise» bekliyorlar: Bu beklenen, Osmanlı tahtına yeni bir padişahın geçmesi olayıdır. Çünkü, 31 senedir Osmanlı tahtında oturan İkinci Sultan Mahmut ölüm döşeğindedir.

O yirmi üç yıl, koca devletin, Rus ve Mısır savaşları, Yunan ayaklanması, Tepedelenli gailesi, Vehabî ayrılışı ve çeşitli dertlerle temelinden sarsıldığı, fakat, Batılaşma devrinin en güçlü ve azimli Hâkanı olduğuna şüphe olmıyan İkinci Mahmud'un, bütün bu yıkıcı olaylara karşı koyduğu, nihayet hasta yatağında istikbale emniyetle bakabilme hakkını bulduğu buhran devridir. Padişah hastalanınca, Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa Hünkârın kız kardeşi Esma Sultanın hususî tabibi Hüseyin Niyazi Efendinin koyduğu Akciğer iltihabı, yâni tüberkülozdan endişelenerek, Hünkârın müsaadesini alıp Viyana'dan daha sonra Abdülmecidi de tedavi eden şöhretli hekim Dr. Şpitzer'in hocası Karl Lindke'yi getirtmişti. Sultan Mahmud, büyük bir tevekkül içinde yabancı mütehassısın gelmesine muvafakat etmiş, o sene çok sıcak bir yaz geçiren şehirden ayrılarak, Çamlıcadaki kızkardeşi Esma Sultanın köşküne çekilmişti. Avusturyalı hekim Sultan Mahmud'u burada muayene etmiş ve bir müddettenberi aşırı alkol de kullanan elli dört yaşındaki Padişahın **«günlerinin sayılı»** olduğunu söylemişti.

Acı haberi Padişahdan saklamak istiyen Sadrıazam Mehmet Emin Rauf Paşa, kendisinin İstanbulda daha fazla kalmıya lüzum görmediği yolundaki kanaatını da gizlemek istemiş, fakat Sultan Mahmut ısrar edince, verdiği ilâçlara zât-ı şâhânenin devamını ve daha fazla tâciz etmesine mahal kalmadığını titrek bir sesle arzı üzerine Sultan Mahmut, bir zamanlar, o meşhur Halet Efendinin fesat ve tahriki ile ilk sadaretinde boynunu vurdurmak istediği, fakat, çok yakışıklı olan başına pek yarasan Kallâvisine kıyamıyarak vaz geçtiği sadrazamının yüzüne uzun uzun bakmış:

«— Sen Onun dediğine bak... Burada bana yapacak bir himmeti kalmadı. Her şey Allahın takdiridir» demişti.

★ — SON BİR ÜMİD:

Padişahın üzerinde büyük bir nüfuzu olan hemşiresi Esma Sultan, kendi özel hekimi Hüseyin Niyazi Efendinin, Viyanadan gelen yabancı doktordan üstün bilgileri ve tecrübesi olduğu inancındaydı. Sadrazamdan acı neticeyi öğrendiği zaman Hüseyin Niyazi Efendiyi çağırtmış ve kanaatını sormuştu. Gerçekten bilgili bir tabib olan Hüseyin Niyazi Efendi, meslektaşının teşhisine iştirâk ettiğini gözyaşları ile tekrarlamış, bunun üzerine Esma Sultan:

«— Padişahımız Efendimizin bünyeleri kuvvetlidir. Bana, son bir ilâçdan bahsediyor, bunun bedendeki kudreti israf etmesinden endişelenerek kullanmadığını söylüyordun. Neden bunu tatbik etmezsin?» demişti. Hüseyin Niyazi Efendi, nimet ve ikramını gördüğü Esma Sultanın ayaklarına kapanmış:

«— Sultanım... Bu bir kuvvet macunudur. Bedendeki kalmış kudreti ve hayatiyeti bir anda ayaklandırır, fakat uzun sürmez. Bundan ne faide vardır? Bize artık düşen vazife emr-i hakkı beklemektir.» cevabını vermişti. Fakat Esma Sultan, o geceyi uykusuz ve bîtab geçiren ağabeyinin hâline dayanamamış, Hüseyin Niyazi Efendiye bahsettiği ilâcı hazırlamasını emretmişti.

Bu son ümid, ilk ânlarda, tecrübeli doktorun dediği gibi Padişahın sıhhatında âni ve süratli iyileşme yapmış, günlerden beri rahat uyuyamıyan Hünkâr, derin bir uykuya dalmış, uyanınca da pek sevdiği çubuğunu istemiş, bu çubuk içmeyi tekrarlamış, daha sonra kendisine yemek verilmesini irade etmişti. Keder içinde günler geçiren Çamlıca köşkü, şimdi, ümid ve neşe içinde çalkalanıyordu. Esma Sultan, Selâmlık dairesinde sabahlıyan Sadrıazama müjde vermiş, hemen kurbanlar kesilmiş, Veba salgını dolayısiyle günlerdir karantinada bekliyen Hacılar salıverilmiş, borçları sebebiyle hapiste olanları borçlarının hazine-i hassadan ödenerek serbest bırakılmaları irade edilmiş, o gece havaî fişeklerle şenlikler yapılmıştı. Bu sevinç ve neşenin çok devam etmiyeğini bilen Hüseyin Nivazi Efendi, Sadrıazama, Padişahın sağlığına kavuşması sevincinin böylesine gösterilerle kutlanması için bir müddet beklemevi tavsiye etmiş, fakat bilhassa Esma Sultanın nüfuzu altında olan Mehmet Emin Rauf Pasa, samimiyetle bağlı olduğu Padişahının zamanlardır görmediği rahat günlerine, memleketin iştirâk etmesine mâni olmamıştı.

Sultan İkinci Mahmud devrinin temel hâdisesi : Yeniçeri ocağının tasfiyesine ait son hâtıralar : Tarihe karışan kıyafetlerden bir kaçı... Vaktiyle, bu ihtişam sadece şekilde değildi : Ruhda, bedende, ahlâkta, idarede, teknikte idi. Daha sonra içi boşaldı, koflaştı, sadece şekil ve görünüş kalınca önce memleketi yıktı sonra kendisi yıkıldı.

★ — **SULTAN MAHMUD'un SON GÜNÜ :**

Ne çareki tıb ilmi için artık bir «mucize» de mümkün değildi: 30 Haziran 1839 Salıyı, 31 Haziran 1839 Çarşambaya bağlıyan geceyi böylece rahat bir uyku ve iştihalı yemekle geçiren Padişah, Çarşamba öğleye doğru birden kuvvetten düşmüş ve yine derin bir uykuya dalmıştı. Hüseyin Niyazi Efendi, bu uykudan ancak sonuncu defa göz açabilmenin mümkün olacağını Sadrıazama söylemek cesaretini gösterebilmişti:

«— **Mülk-ü Millet ve icab-ı devlet için bir iradeye ihtiyacımız varsa hazırlıklı olunuz...**» demişti.

Nitekim Sultan Mahmud, akşama doğru gözlerini açmış, fakat yatakdan kalkabilme takatını nefsinde bulamamıştı. Bütün hayatı, çeşidli mücadelelerle geçen, Batılaşma hareketini muhterem şehid amcası Üçüncü Sultan Selim'in tahttan indirilmesinden sonraki «şimşirlik» esaret devrinde kendisinden unutulmaz ders ve şerefli vedia olarak alan, bu mübarek emaneti de, büyük bir azim, dikkat ve hassasiyetle takip eden Padişah, ölümün kendisine yaklaşmakta olduğunu hissetmenin karar ânı içinde, Sadrıâzam Mehmet Emin Rauf Paşayı, Mehmet Said Galib Paşayı, Mehmet Selim Sırrı Paşayı, Şeyhülislâm Mekki Efendiyi huzuruna kabul etmişti. Yatağında bitab ve takatsız yatan Sultan Mahmud, son bir gayretle doğrulmuş ve kendilerine :

«— **Huzur-u hakka intikal zamanımız yakındır. Padişah-ı cedide sadakat ve itibar isterim. Mülk-ü Millet, evvel Allah, yed-i dirayetinize mevdûdur. Bu son irademdir. Huzur-u Rabb-ül-âleminde yarın, bu nasihatımın hesabını sorarım. Cümleniz hakkınızı helâl ediniz**» demişti. Hepsi, Makam-ı Sadaret-i Uzmâyı işgal etmiş olan yaşlı başlı vezirler, bu ayrılış gününün rikkati içinde göz yaşlarını zaptedememişlerdi. Padişah, metin ve asabına hâkimdi. Cümlesi-

ne «ruhsat» vermiş, etek öperek ayrılan Paşalardan sonra, oğlu ve veliahdı Abdülmecid'i huzuruna çağırtmıştı. On-dokuz yaşında, hiç bir Osmanlı şehzadesine nasip olmamış serbestlik içinde, tam bir batılı Prens gibi yetişmiş olan istik balin genç Padişahı, kendisine Babalık vazifesini tam olarak ifa eden bu büyük Padişahın son saatlerinde baş ucunda bulunmuş, ondan, memleket ve devlet yolundaki son arzularını dinlemişti. Daha sonra, Dr. Şpitzer'e bu «vedâ konuşması» nı anlatan Sultan Abdülmecid, babasından, başlanılmış olan yenileşme ve batılaşma yolundaki himmetlere azimle devam etmesi ve mümkün olduğu kadar memleketi, dünyayı yakından tanıması için seyahat etmesini tavsiye ettiğini, Orduya ve Donanmaya, yeni açılmaya başlıyan mekteplere çok ehemmiyet vermesini, ilk talebeleri gönderilmiş olan Paristeki «Mektebi Osmanî» ye çok sayıda öğrenci göndermesini, devlet adamlarının söylediklerini şahsen tetkik etmeden karar vermemesini tavsiye ettiğini anlatmıştı.

Oğlu ile yaptığı bu son konuşma Padişahın hayat ile olan münasebetlerinin son tecellisi olmuştu. Çamlıcadaki Esma Sultan köşkü, yapılalı beri görmediği bir kalabalıkla dolu, Allahın bütün insanlar için mukadder kıldığı ânı bekliyordu. 30 Haziran Çarşambayı, 1 Temmuz Perşembeye bağlıyan gece gelmiş, büyük köşkün odalarında ağırlanan o kalabalık, bir tek kalb ve bir çift göz gibi, şâhneşinli orta salonda yatmakta olan Padişahın başucundan acı haberi müteyekkil ve çâresiz bekliyorlardı. Padişahın iradesiyle baş ucunda Kur'anı Kerîm okunuyordu. Bu mânevî seslenişin huzur ve sükûn veren ebedî nağmelerini acaba duyuyor muydu? Bir zamanlar, insanların hayatı iki dudağının arasında olan, bir zamanlar lüzumundan fazla kendisine değer verdiği musahibi o meshur Hâlet Efendinin kin ve garazı uğruna nice başları, bir el işaretiyle bedenlerinden ayırtmış olan, sadece Yeniçeri ocağını yıktığı vak'a-ı hayriyye (**mutlu olay**) haftası, üç binden fazla idamı Sarayından seyredecek kadar hadiselerin kendisini katı yürekli yaptığı Osmanoğullarının otuzuncu padişahı, artık, hayatının muhasebesi için «Hakkın Huzurunda» idi.

★ — BİR ÖLÜMÜN ARDINDAN...

Sultan Mahmud'un ölümünün Osmanlı tarihinde «ferdî» olmaktan çok büyük değeri vardır. Aşırı mukafazakâr, Onun ölümü ile yerine geçecek genç ve vücut yapısı bakımından yetersiz gözüken Abdülmecid'in üzerinde kuracaklarını düşündükleri tazyik ile, batılaşma hareketini yarıda bırakacakları ümidinde idiler. Nitekim bu ümidi temsil eden ve daha sonra, Tanzimat'ın muhterem başı Koca Reşid Paşayı öldürtmiye kalkışan Hüsrev Paşa, Sultan Mahmud'un cenazesinin kaldırılması saatlerinde, Sadrıâzam Mehmet Emin Rauf Paşanın yanına hışımla gelmiş:

«— Ver mühr-ü hümayunu... Ben Efendimizin emektar lâlasıyım. Sen nicesin?» demişti. Fakat aradan kısa zaman geçtikten sonra, bu ümitler suya düşmüş, genç Abdülmecid, babasının hazırladığı Tanzimat'ı büyük bir cesaret ve azimle ilân etti.

Sultan Mahmut, kardeşi Esma Sultanın Divanyolundaki kışlık sarayının bahçesine gömüldü. Kabri üzerinde ampir stilinde kubbesi olan türbesinin inşasına hemen başlanıldı. Sultan Abdülmecid, babasının türbesi ile bizzat meşgul oldu. 1840 ekiminde tamamlanan türbede, yedi gün mevlûd okutuldu, kurbanlar kesildi, kanlı ve mücadeleli bir saltanatın hâtırasını taşıyan ve Sultan İkinci Mahmud'un devrini temsil eden 1808 - 1839 arası, 31 yılın günah ve ukubetlerini bağışlaması, Ulu Tanrıdan niyâz edildi.

O koskoca imparatorluğu, artık devrini tamamlamış ölçülerden kurtararak, yaşanılan çağın şartları üzerinde devam ettirmek yolundaki çetin himmetlerin başarıcısı ve düşünücüsü olarak, Sultan İkinci Mahmud'un muhterem bir yeri vardır. Bugün, İstanbul'un en işlek ana yollarından birisi üzerinde olan ve içine birçok tanınmış şahsiyetlerin kemiklerini toplıyan türbesinde, tarihin, hakkındaki bu hükmü ile müsterih, yatıyor...

ACABA NEREDELER ?

Yakup Taftan, Tevfik Tetik, Hasan Canver... şerefini başarabilmiş olan bu yiğitler acaba şimdi nerededirler? Üç tarafı su ile çevrili Türkiye'de, kuvvetli bir donanmanın şart olduğu yeni anlaşıldığı şu günlerde bu unutulmuş fedakârları tanıtabilmek ve hatırlatmak ilk vazifemiz değil midir?

Yukarıdaki klişede, Puntos eşkiyasına son darbeyi vuran kahraman Alemdarın dört yiğit mensubunu görüyoruz : Şaban Kılıç, Kudretinin ve imkânlarının üstünde hizmet

Alemdar, (Son Pontoscular)ı Nasıl Ortadan Kaldırmıştı ?

BİR YİĞİTLİK MENKİBESİNDEN BÂKİR HATIRALAR

YAZAN : NUREDDİN PEKER

★ — **TAKİPTEN KURTULAN PONTOSÇULAR :**

Tarih konuşuyor Mecmuasında Alemdar gemisinin kahramanlığını okuyan karilerimiz, bu konuda vesikasız yazılanların eksiklerini tamamlıyacak diğer vesikaların da açıklanmasını istemekte ve Alemdar'ın Pontosçu Rumlara vurduğu son darbelerin de yazılmasını dilemektedirler.

Bahsi geçen vesikaların tümünü yayınlamak mümkün değildir. Ayrıca yayınlanacak eserimizi beklemeleri zarurîdir.

Doğu Karadenizde deniz ve kara müfrezelerimizin uzun süren takiplerinden kurtulanlar, Kısabacak Yorgi ile Abacı Yanko ve Sarı Yani çeteleridir. Yanko ile Yani çetesini Alemdar gemisi yakalamıştır.

Pontosçuların binlercesine kumanda eden Kısabacak Yorgi'nin son elinde kalan dörtyüz kişilik gurup, büyük zaferden altı ay önce, izlerini kaybederek Yunan ordusuna geçmek üzere dağlardan yola çıkmışlar ise de, pusuya düşürülerek imha edilmişlerdir. Nihayet Yorgi ile 79 kişilik bir gurup, yollarda rastladıkları koyun ve sığırları yiyerek Kastamonu - Gerede yaylasından Bolu'

nun Seben dağlarına geçmişlerdir. Adapazarından Yunan ordusuna geçmek üzere iken Bolu mıntaka kumandanı albay Kasap Osman Beyin derhal karargâhtan hazırladığı teğmen İsmail Hakkı Beyin (emekli Albay İsmail Hakkı Çetiner) kumandasındaki 32 kişilik piyade müfrezesi tarafından Seben dağında raslanarak yapılan çarpışmada biri öldürülmüş, dördü esir alınmış, diğerleri kaçmışlarsa da büyük bir kısmı köylüler tarafından yakalanarak Bolu hükûmetine teslim edilmişlerdir. Ancak Yorgi ile dört arkadaşı kadın kılığına girerek Sakarya ağzından İstanbula kaçmışlardır.

★ — **ALEMDARIN YAKALADIĞI ABACI YANKO ÇETESİ :**

Bu çete, gemi güverte teğmeni Celâl Orhanın, olağanüstü cesaret ve kurnazlığı sayesinde kan dökmeden yakalanmıştır. Diğeri Sarı Yani çetesidir ki, Alemdar süvarisi kıdemli yüzbaşı Mustafa Nâil Beyin (emekli yarbay Mustafa Nail Ercivelek) idaresinde silâhlı çarpışma ile yakalanmıştır.

Alemdar gemisi, Umûru Bahriye Kumandanlığından aldığı emir üzerine

Kahraman Alemdar'ın süvarisi emekli Yarbay Mustafa Nail Ercivelek (Süvari sayın Nuri Pekergin ile halef-selef olmuştu.)

26 ekim 1922 de Amasra'dan Trabzon'a gelirken, 27 ekim sabahı Sinobun sekiz mil açıklarında yelkenli bir motorun seyrettiğini gören nöbetçi subayı Celâl Orhan Bey, Alemdarı motora yaklaştırmıştır. Gemi süvarisi de motora durmasını emretmiştir. Motorda ikiyüze yakın silâhlı ve canavar bakışlı Rum eşkiyasının kaynaştığı görülmüştür.

Motorun muayene ve eşkiyanın teslim olmaları hakkındaki süvarinin emrini bildirmek üzere Celâl Orhan Bey, gönüllü olarak bir sandalla motora gönderilirken, genç teğmenin bu cesaretine hayran kalan misafir çarkçıbaşı Adil Bey de gemideki iki tüfekten birini alarak sandala atlamıştır.

Adil Bey, parmağı tetikte sandalda beklerken, Celâl Orhan Bey motora atlamış ve hâin bakışlı Pontosçuların kendisine çevrilmiş silâh namluları ile karşılaşmıştır. Bu korkunç durum karşısında eşkiyanın geçmişteki canavarlıklarını bilmemezlikten gelen Celâl Orhan Bey, güler yüz ve tatlı dille karantine ve muayene kâğıtlarını sormuştur. Bulgaristana kaçmak istediklerini anlayınca da, vizesiz gidemiyeceklerini, çünkü Bulgaristana sokulmıyacaklarını ve Samsuna dönmeleri gerektiğini söylemiştir. Kama ve bıçaklarla tehditler ve küfürler başlayınca, soğukkanlılığını muhafaza eden Celâl Orhan Bey, derhal belindeki tabancayı çıkarıp önlerine fırlatmak suretiyle, emniyet telkin ederek — bu işin tehdit ve silâhla değil, arkadaşça — halinin uygun olacağını anlatmak istemiştir. Sandaldan söze karışan Adil Bey de «— **Çorbacılar, hepimiz denizciyiz, anlaşalım. Siz de çekip yolunuza gidin**» demesi üzerine eşkiya reisi, Samsuna gidemiyeceklerini ve bu işin para ve hediye ile halledilmesini teklif etmiştir.

★ — **ALEMDARIN TEHLİKEYE DÜŞMESİ :**

Bu sırada Alemdar'ın motora fazla sokulduğunu ve iki tüfekle bir iş göremiyeceğini sezen süvari Mustafa Nail Bey, « Tornistan » emriyle gemiyi geri alırken, kötü bir tesadüf eseri olarak geminin rotu eğrildinden, dümen hareketsiz kalmıştır. Celâl Orhan Bey, eş-

kiya içinde fedai bırakılarak arızanın tamiri için Adil Bey imdada yetişmiş ve rota düzeltilmiştir. Bu olayı eşkiya sezmiş olsaydı, rampalıyarak iki silâha karşı 160 silâhlı eşkiyanın Alemdarı ellerine geçirmeleri kolay olacaktı.

Alemdarın arızasından habersiz olan Celâl Orhan Bey, eşkiya reisinin para ve hediye teklifini kabul eder görünerek bu fırsatı kaçırmamış ve eşkiya reisine : «**—Kardeşim, doğru söylüyorsun amma buna benim selâhiyetli olmadığımı sen de bilirsin. Süvarimiz çok uysal bir adamdır. Motor kaptanı veya makinisti benimle beraber gelsinler, görüşüp anlaşsınlar, ben de yardım ederim. Siz de geçip gidersiniz**» diye kandırmıştır. Böylece sandalla üç beş kerre gidip gelen Celâl Orhan Bey, önce makinisti, sonra kaptanı vapura götürmüştür. Bir miktar para ve onbeş kadar hâtıra silâh alınarak Alemdar silâhlandırılmış ve motor hareketsiz bırakılmıştır.

Bu defa süvari, silâh ve hediyeleri az bularak anlaşmayı bozmak isteyince, kurt denizci Adil Bey, tekrar araya girerek hediyelerin azlığını ileri sürüp biraz daha ikram etmelerini rica etmiş ve görüşmek üzere ikinci ve üçüncü reisler de Alemdar'a götürülmüş ve yine motora çevrilmişlerdir.

Nihâyet iyice inandırıldıktan sonra, kesin anlaşma için eşkiyanın başı Abacı Yanko ile gemiye dönen arkadaşları, subaylarla konuşurlarken gizli plân uygulanarak ânî bir saldırı ile Abacı Yanko ve yanındakiler kıskıvrak yakalandıktan ve personel silâhlandırıldıktan sonra hareketsiz kalan motorun içindekilere teslim olmazlarsa batırılacakları bildirilmiş ve bunun üzerine hepsi teslim olmuşlardır.

Silâhları toplanan haydutlarla dolu motor, yedeğe alınarak Sinop limanına götürülmüştü. Bunları para mukabilinde kaçırmak istiyen Samsunda sandıkçı Şükrü adındaki hain ile Rusya'dan gelmiş Bekir adında klavuzluk eden bir Tatarın bulunması gözden kaçmamıştır. 169 kisilik eşkiya, silâh ve cephaneleriyle birlikte Sinop hükûmetine teslim edilmişlerdir.

Alemdarın çarkçıbaşısı kıdemli yüzbaşı Adil Bey

★ — PONTOSÇU SARI YANİ ÇETESİNİN YAKALANMASI (1) :

Abacı Yanko olayından sonra silâhlandırılan Alemdar gemisi, aylardanberi Karadenizdeki iskelelere hem savaş araçlarını taşıyor, hem de karakol vazifesi görüyordu. Bir gün, Trabzondan Batuma gitmek üzere hazırlanırken, 12 mayıs 1923 tarihinde Trabzon Nakliyatı Bahriye Kumandanlığından aldığı gizli emirde, Pulathaneden Rizeye doğru kaçmakta olan Pontosçu haydutlarla dolu bir motorun yakalanması emredilmişti.

Alemdar personeli silâhlı idiyse de

(1) Pontosçu Sarı Yani çetesini yakalıyan Alemdar süvarisi Mustafa Nail Beyin bana anlattıklarını kısaca buraya alıyorum.
N. P.

Abacı Yanko çetesinin yakalanmasındaki cesur hareketin sahibi Emekli Deniz Albayı Celâlettin Orhan.
(Bugünün genç teğmenlerine cesaret ve nefse güvenlik örneği verebilenler...)

ayrıca gemiye jandarma yüzbaşısı Mahmut Bey kumandasında seçme sekiz kişilik bir jandarma mangası verilmiş ve gemi yola çıkmıştı.

Trabzonun 6 mil kuzeyinde, Batum rotası üzerinde, kaçan motor görülmüş, ve gemi süvarisi Mustafa Nâil Bey, silâh başı emrini vererek son yolla üzerine yaklaşmıştı. Mahmuzlanacaklarını sanan haydutlar, motorlarını durdurarak kıymetli eşyalarını denize atmağa başlamışlardı. Bir taraftan da korkudan denize atladıklarını gören Mustafa Nâil Bey, gemiyi istapere aldırarak düdük öttürmüş ve denize atlamanın doğru olmadığını anlatmak istemiştir. Denize atlıyanlar tekrar motora alınmışlardır.

Bunu gören süvari, iki tayfayı motora gönderip kimliklerini sordurmuştur. Motordan üç kişi de, neden sorduklarını ve yolcu olduklarını söylemişlerdir.

Gemi süvarisi, motordan gelen üçşiye, Trabzon liman reisliğinden almaları gereken hareket vizesi kâğıtlariyle motor kaptanının vapura gelmesini ve kaçarlarsa yakalayıp Trabzona götüreceğini bildirmiştir.

Gelenler motora dönünce, haydutlarda bir kaynaşma olmuş ve Alemdara yüz metreden şiddetli bir ateş açılmıştır. Artık iki taraflı savaş başlamıştır. Bunların Sarı Hafız sahte adıyla Türk köylerini yakan, zavallı halkı öldüren Pontosçu Sarı Yani çetesi olduğu anlaşılmıştır. Personelin ve jandarmaların isabetli atışları devam ederken motoru mahmuzlamak için makine dairesine hücum emri verilmiştir. Eşkiya motoru, zikzaklar yaparak mahmuzdan kurtulmak isterken, ateşlerini de geminin kaptan mevkiine çevirmiştir. Akıllarınca Alemdarı kumandansız bırakarak kurtulmak istemişlerdir. Bir aralık Alemdarın istim borusunu kurşun deldiğinden, geminin düdüğü ötmeğe başlamış, istim borusu derhal aşağıdan kapatılmıştır. Kurşun yağmuru altında geminin pusulası kırılmış ve bacası ile tahta kısımları delik deşik olmuştur.

Kaptan mevkiinde durulmayınca, el dümen dolabını kurduran Mustafa Nâil Bey, gemiyi kıçtan idare etmeğe başlamıştır. Nişancı jandarmalarla üsteğmen Sürüri ve Nuri Arif Beylerin de boşa gitmeyen atışları, eşkiyanın çoğunu öldürdüğünden, ateşleri azalmış ve teslim olmak istedikleri anlaşılmıştır. Fakat dümen başına geçen bir papaz, motoru kaçırmak istemiş, o da yaralanınca ateş kesilmiş ve teslim olmuşlardır.

Ölü ve yaralılarla dolu motorda, Sarı Yani'nin cesedi bulunmuştur. Silâhlar toplanmış, yaralılar vapura alınmış, yaraları sarılmıştır. Bu işler yapılırken deniz üzerinde görülen bir karaltının boğulmak üzere bulunan bir kadın olduğu anlaşılmış ve süvarinin emriyle Ayancıklı Ahmet denize atlıyarak, bir hayli uğraştıktan sonra bu kadını kurtarmıştır. Kurtulduğuna nasıl teşekkür edeceğini bilemiyen bu genç kadın, **«—Kocam bu eşkiyaların başı idi. Beni yanından ayırmazdı. Elinize sağ geçmemem için beni denize attı ve küfürler savurarak üzerime beş altı el tabanca sıktı. Kendimden geçmişim. Bizi bu hale sokanlar, dışardan gelen mektuplarla,**

(Sonu 1508 inci sahifede)

«Nâzım Paşa»nın kan dâvası ve mâsum bir kurban

MAHMUT ŞEVKET PAŞANIN ŞEHADETİ

YAZAN : CEMAL KUTAY

★ — İSTENMİYEN ADAM:

Sultan Hamid'in tahttan indirilip de, Sultan Reşadın Saltanat ve Hilâfet makamına geçmesinden kısa zaman sonra, siyaset hayatında istenmiyen bir çehre belirmişti: Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa.

Hareket Ordusu Kumandanını istemiyenler kimlerdi? Sadece Meşrutiyeti istemiyenler mi? Orduda giriştiği ve bilhassa genç zabitleri «politika dışı» tutma siyasetine karşı olanlar mı? Harbiye Nezaretine, Bütçenin büyük kısmını alarak, toptan bir ıslâhat ve derlenip toplanma hareketini, içlerindeki menfi duygu ve emellere en büyük darbe sayan ve Osmanlı Mebusan Meclisinde mebus oldukları halde, Atina Üniversitesinde okuttukları «Tarih» dersinde, İstanbul'un bir gün yine «**Konstantinopl**» olacağını söyliyenler mi? Hayır!.. Sadece bu kadarı değil: Mahmut Şevket Paşayı istemiyenler arasında, bazı nüfuzlu İttihadcılar da vardı.

Paşanın, birinci defa Harbiye Nazırlığından ayrılmasına sebeb hâdiseler dolayısiyle, Sultan Reşadın Başmabeyincisi Lûtfi Simavî Beyi ziyaret eden Dr. Nâzım, Hacı Âdil, Halil Beyler gibi İttihadcıların başlıca şahsiyetleri, Mahmut Şevket Paşanın artık İttihad ve Terakki Meclis Grubu tarafından da istenmediğini açıkça söylemişler ve Hacı Âdil Bey, o günlerde bir dedikodu mevzuu olan Orduya alınan mavzerler meselesini bahis mevzuu ederek:

Topal Tevfik... Yaralı olan Mahmut Şevket Paşanın otomobilinin basamaklarına çıkmış ve Paşanın başına dört kurşun sıkarak ölümüne sebeb olmuştu. Dar ağacında can verdi.

«— Ya istifa eder, ya Mecliste Muhalefet paçavrasını çıkaracak...» demişti. Hâtıratında, bu açık tehdide işaret eden Lütfi Simavî Bey şöyle der:

«— Fırka ihtiraslarının bu namuslu, vatanperver, afif kumandanın şahsiyetinin, bilhassa kendisinden büyük menfaatler ve hizmetler görmüş olan İttihadcılar tarafından zedelenmiş olmasından duyduğum istirab sonsuzdu. Bu hissimi Hacı Âdil Bey ve diğerlerine açıkça izhar ettim. Fakat Sultan Resad da, Mahmut Şevket Paşadan ürkerdi.

Paşanın, Saray salonlarında mahmuzlarını şakırdatarak dolaşması, sert ve askerce tavırları, çelebi mizaçlı yaşlı Padişah üzerinde garib bir ürküntü yaratırdı. Fakat bunlara rağmen, Sultan Reşat, bu mükemmel askere karşı aynı zamanda, saygı da duyar, kendisini tatmin etmek isterdi. Hatta kendisinin âyan âzalığına ve mahdumunun da Hünkâr yaverliğine tâyini hususunda fikrini istimzaç etmemi irade etmiş, fakat Mahmut Şevket Paşa, bu teklifleri, ifa ettiği nâzik vazifeyi her türlü ileri geri sözlerden korumak endişesiyle teşekkürle red detmişti.

Politikacıların Paşa'nın başını yemeğe kararlı olduklarını o zaman anlamıştım.»

★ — YENİ DÜŞMANLAR :

Mahmut Şevket Paşa, İbrahim Hakkı Paşa kabinesiyle beraber, Harbiye Nâzırlığından ayrılmasından sonra, orduda daha çok nazarî bir mevki olan vazifesine dönmüştü. Balkan Harbi patlamış, vatan büyük bir felâkete uğramış, İttihadçılar iktidardan düşmüş, Gazi Ahmet Muhtar Paşanın «Büyük Kabine» sini Kâmil Paşa Hükûmeti takip etmiş, nihayet Edirne'yi alıp, İstanbul önlerine dayanan Bulgarları durdurmak, son bir müdafaa imkânı aramak gayretiyle, İttihadçılar Bab-ı âli'yi basmışlar, Harbiye Nâzırı ve Başkumandan Nâzım Paşa öldürülmüş, Mahmut Şevket Paşa Sadrıâzam ve Harbiye Nâzırlığına getirilmişti.

Mahmut Şevket Paşanın ilk kurşunla yaralanması sırasında, kalbinden aldığı bir yara ile ilk ânda ölen yaver İbrahim Bey. (Serefli bir vazife yapıyordu. Onun ne kabahati vardı?)

Balkan Harbinin, vatanın en mamur, en verimli ve Avrupa'nın içinde Türklüğü temsil eden Rumelinin kaybı ile sonuçlanmış olması, ortada bir **«suçlu bulmak»** ruhî ihtiyacını doğurmuştu. Edirne'nin, bir avuç kahraman tarafından, devletin resmî izni bile olmadan kurtarılması hâdisesi, kayıplardan kararan ruhların «bir şeyler yapabilmek» ihtirasını dindirmemişti. İttihad ve Terakki muhaliflerinin çoğu, memleket dışında idiler: Stokholm sabık sefiri Şerif Paşa, sabık Dahiliye Nâzırı Reşit Bey, Gümülcineli İsmail Bey, Paris'te devamlı olarak toplanıyorlar ve memleket içinde, kendilerine yakın olanlara bir hâdise yaratabilmenin imkânlarını hazırlıyorlardı. Nâzım Paşanın vuruluşu ve Bab-ı âli'nin basılarak Kâmil Paşanın zorla istifaya mecbur edilmesi, aranan hâdisenin yapılmış olanın bir devamı olabileceği yolundaki kanaati umumîleştirmişti: Bir cinayetle hükûmet devrildiğine göre, yeni bir cinayetle kaybedilmiş iktidar yine elde edilebilirdi. Karar verildikten sonra, onu tatbik edeceklerin temini güç olmadı: Senelerdir, herkes **«siyasetin içinde»** idi. Birkaç kurşunun insanları kahraman yapabilmesi mümkün sayılan bir ülkede «fedaî» bulmak zor değildi. Nitekim, Mahmut Şevket Paşayı öldürerek iktidara erişmeyi mümkün sayanlar, bunları kolaylıkla temin ettiler.

★ — İTTİHADÇILARIN MANALI SÜKÛTU :

Acaba, iktidarı elinde sımsıkı tutan ve Balkan Harbi dolayısiyle diktatörlük

Mahmut Şevket Paşanın asılan kaatillerinden üçü

Mehmet Ali

Bahriyeli Şevki

Çerkes Kâzım

için kuvvetli bir zahirî sebep bulmuş olan İttihad ve Terakkinin, kendisine sadık adamları her tarafta köşebaşlarını tuttuğu bir zamanda, böylesine şümullü bir cinayet hazırlığından haberi olmaması mümkün mü idi?

Mahmut Şevket Paşaya hazırlanan cinayetin tatbikinden sonra, hemen İstanbul Muhafızlığına getirilen Cemal Paşanın, hâtıralarının bu bölüme ait kısmı, dikkatle tetkik edilecek olursa, ibretli neticeler çıkabilir: Muhaliflerin, Ordu'nun müdahalesini temin etmek üzere, Çatalca müdafaa hattına kumanda eden Ahmet Abuk Paşa ile temas ettikleri muhakkaktı. Mahmut Şevket Paşa öldürülünce, Ahmet Abuk Paşa kuvvetlerini harekete getirerek İstanbulu işgal edecek, Müşir Şâkir Paşa sadaret kaymakamlığına getirilecek, ya Kâmil Paşa veya Prens Sabahattin Beyin riyasetinde bir hükûmet kurulacaktı.

Garip ve dikkate değer olan bu ihtimaller, açıkça ortaya atıldığı halde, Divan-ı Harb, Ahmet Abuk Paşanın mütalâasını almak ihtiyacını duymadı. Çünkü, Paris'ten ayrılmamış olan Şerif Paşanın ifadesine göre de, Ahmet Abuk Paşayı da bu hâdisede iki taraflı hareket ettiren ve onu, muhaliflerin, yâni cinayet hazırlıyanların arasında göstermeye muvaffak olanlar, yine İttihadcılardı. Çünkü İttihadçıların gayesi, «**Mahmut Şevket Paşadan kurtulmak**» tı. Paşayı, sadaret mevkiinden, yani hükûmet reisliğinden normal yollarla atabilme kudretini kendisinde göremiyen İttihadçılar, sadrıâzama suikast yaptırarak, hem ondan, hem de bu yolla muhaliflerinden topyekûn kurtulmak gibi, Balkan Komiteciliğine mahsus bir sistem içinde, tehlikeli, kanlı bir oyuna girmişlerdi.

Şerif Paşanın bu iddiasını kabul edebilmek, İttihad ve Terakki namına çok ağır bir itham olur. Fakat öteyandan, Divan-ı Harbin, Avrupa basınına da intikal etmiş olan bu ihtimali zâhire çıkarmak için hiçbir tedbire başvurmamış olması da üzerinde durulmadan geçiştirilecek hâdise değildir.

★ — CİNAYET NASIL İŞLENDİ ?

İkinci Meşrutiyet tarihimizin en büyük siyasî cinayetlerinden birisi olan hâdise, **11 haziran 1913** çarşamba günü, saat **11** de, Mahmut Şevket Paşa, Harbiye Nezaretinden otomobille Bab-ı âlîye gelirken, Divanyolu üzerindeki Sakalar Çeşmesi adlı mahalde vukua geldi. Paşanın arabası bir yere gelmişti ki, bir cenaze alayı dolayısiyle yollar tıkanmıştı. Câniler, plânlarını çok iyi hesaplamışlardı. Tamir bahanesiyle yol kenarına alınmış bir otomobilin çevresinde yer almışlardı. Yedi kişi idiler. Topal Tevfik, Çerkes Ziya, Nazmi, eski bahriye yüzbaşısı Şevki, mülâzım Mehmet Ali, Gelenbevî okulu başmubassırı Abdullah Safa ve otomobili kullanan Poh Abdurrahman.

Mahmut Şevket Paşa, daha ilk ânda, sağ yanağından vurulmuş, yaverlerinden İbrahim Bey hemen vurulup ölmüş, Başyaver Eşref Beyle uşağı Kâzım Ağa dışarıya fırlayıp ellerindeki tabancalarla câniler üzerine ateşe başlamışlardı. Bu sırada Kâzım Ağa da yaralanmıştı. Şoför İsmail Hakkı yerinden kıpırdıyamamış, fakat kendisine isabet de olmamıştı. Mücadele böylece devam ederken, Topal Tevfik ileri atılmış, Sadrıâzamın otomobiline yaklaşmış, basamağa çıkarak, yaralı olan Mahmut Şevket Paşanın başına dört el daha ateş etmişti. Bu temiz, dürüst, vatansever askeri şehid eden asıl öldürücü darbeler, bunlar olmuştu. Buna rağmen, Mahmut Şevket Paşa, otomobili ile Harbiye Nezaretine götürülmüş, baygın bir halde Şûray-ı Askerî Dairesine çıkarılarak, tedavisine başlanmıştı. Paşaya isabet eden mermilerden biri sağ şakağını delerek beynini tahrip ettiğinden, yarım saat daha yaşıyabilmiş, son sözleri: «— **Ordu, Allah...**» olmuştu.

Hâdise, bomba tesirini yapmıştı. Memleket büyük bir buhran içinde iken, şahsına ve tedbirlerine böylecesine güvenilen bir şahsiyetin, siyasî cinayete kurban gitmesi, elbette ki büyük bir talihsizlikti. Asıl şahsiyetini, Hareket Ordusu Kumandanlığı ile bulan Mahmut Şevket Paşaya, İstanbul halkının samimî olarak gönülden katıldığı bir cenaze töreni yapıldı. İttihad ve Terakki de, Paşa gömüldükten sonra, hâdiseye sımsıkı sarıldı ve muhaliflerinden topyekûn kurtulmanın çaresini buldu.

★ — **TERÖR HAVASI :**

Ertesi gün, yani 12 haziran 1913 perşembe günü, sadaret makamına Mısırlı Prens Mehmet Sait Halim Paşa getirilirken, Divan-ı Harb, kitle halinde tevkiflere başlıyordu. İttihadçılar, sayısı 350 yi bulan tanınmış muhalifleri yakalıyarak, Sinop, Bodrum, Alanya kalelerine sürdüler.

Topal Tevfik, eski polis siyasî kısım müdürü Münib, Çerkes Kâzım, Miralay (Albay) Fuad, Bahriyeli Şevki, Çerkes Ziya, kardeşi Hakkı, Mehmet Ali, Abdullah Safa, şoför Cevat, Padişah Sultan Reşadın kardeşi Kemalettin Efendinin kızı Münire Sultanın zevci Damat Salih Paşa olarak onbir kişi idam edildiler. Ayrıca, Prens Sabahattin Bey, eski Dahiliye Nâzırlarından Reşid, eski elçilerden Şerif Paşa, Gümülcüne mebusu İsmail, Kaymakam Zeki, emekli jandarma yüzbaşısı Mehmet, Kemal Mithat, Pertev Tevfik, Abdurrahman, Kavaklı Mustafa ve Çerkes Kâzım'ın kardeşi Hikmet Beyler de gıyaben idama mahkûm oldular.

Böylesine bir idamlar listesinin hazırlanmasında, adaletin zorlandığı da gün gibi aşikârdı... Fakat, bilhassa **İstanbul Muhafızı** adı altında ve çok geniş salâhiyetle devlet merkezinin mukadderatını eline alan Cemal Paşa, bu fırsatın bir daha ele geçmiyeceğine olan inancını, değil hareketler, düşünceler üzerinde bile taht kurarak, değerlendirmede hiç tereddüt etmedi.

Mahkûmlardan çoğu, hâdisede değil fiil olarak, düşünce olarak bile iştirakleri olmadığını ısrarla ileri sürdüler. Muhakemenin cereyan tarzı, Avrupa'da da büyük tenkidlere uğradı. Mahmut Şevket Paşanın şahsiyetinin, ölümünden sonra da, böylesine siyasî maksatlara vasıta sayılması da ayrı bir kadersizlik idi. Bir devir, yaşıyanlardan ve ölenlerden sadece kendi siyasî ölçü ve kıstasları adına faydalanma dâvasında olduğu zaman, hayatına kasıtla son verilenler bile, politikanın ham maddesi oluyorlar...

Gelecek Sayıda

Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili

Nâzım Paşa Bab-ı âlide nasıl öldürüldü?

İttihad ve Terakki'yi iktidara getiren «Bab-ı âli baskını» nın siyasî hikâyesi.

Son günlerde, Amerikan Yardımı üzerinde politikacılarımız, derin fikir ayrılıkları olan tartışmalar içindedirler. Tarih, gerçekten tekerrürdür. Mütarekenin karanlık günlerinde, Osmanlı İmparatorluğunun kurtulması için, bir nevi Amerikan mandası anlamına gelen hareketin nasıl bir temele dayandığını anlatan ve üç sayıdır devam eden Dr. Ziya Somar'ın seri yazısının sonuncusu, ibretle okunmaya değer.

«Vilson Prensipleri» Cemiyeti etrafında:

Bilinenler ve Gizlilikler

YAZAN : ZİYA SOMAR

★ — CEMİYET KURULUYOR :

(Tasviri Efkâr) gazetesinin 6 kânunuevvel 1918 tarihli sayısında, Cemiyet hakkında ilk haber olarak şöyle yazılmaktaydı:

«Osmanlı mütefekkir ve muharrirlerinden bazıları, istikbale ait meseleleri tetkik etmek ve bu hususta bir esas aramak için, bir araya gelerek (Vilson Prensipleri Cemiyeti) adiyle bir cemiyet teşkiline karar vermişler ve ilk toplantılarında, aşağıdaki noktaları tesbit etmişlerdir:

1 — Memleketin, Akvam Cemiyetinde eşit hakları haiz bir organ ve milletlerarası mücadelede belli başlı bir faktör olabilmesi için, idarede ihtisas kazanmış kimselerden yapılacak bir hükûmet makinesine sahip olması, kendi ihtiyaçlarına göre metin ve sâlim bir surette gelişebilmesi;

Vilson Prensiplerinin memleketi kurtaracağı inançları içinde, pek az kişi, daha çok «kendimiz» den gelecek hareketin ümidi içinde idiler. Cemiyetin kuruluşu sırasında Âti gazetesinde, bu fikri müdafaa edenlerden birisi de, klişesini yukarıda gördüğümüz Soysallı oğlu İsmail Suphi Beydi. Selâmet-i âmme fırkasının kurucularından olan İsmail Suphi, Birinci Büyük Millet Meclisine Burdur mebusu olarak girecek ve Hariciye encümeni mazbata muharrirliğini yapacaktır.

2 — Bütün halkın Osmanlı vatandaşı sıfatiyle memleket hayatına iştirak etmesi hususunda eşit hakları ve vazifeleri olmasını ve rahat, güven ve saadetlerinin sağlanmasını mümkün kılacak şartların yaratılması;

3 — Efkârı umumiyesinin bir kısmında, hakkımızda güvensizlik ve kötü duygu bulunan İtilâf Devletleriyle Amerika'ya itimat telkin edilmesi;

4 — Dışarıdan siyasî ve iktisadî istiklâlimizin sağlanması (!) yabancı sermayenin memlekete siyasî değil, iktisadî bir temel üzerinde girmesi, iktisadî bakımdan nüfuz bölgeleri ayırmaya mahal kalmaması, iç işlerimize müdahale etmek alışkanlıklarına karşı kuvvetli bir engel vücuda getirilmesi;

5 — Dışarıdan izzeti nefsimizi yaralıyacak mürakabe ve vesayet teklifleri ileri sürülmesine mahal bırakmaksızın sırf kendi ihtiyaçlarımız ve kendi arzularımız noktasından haysiyetimize uygun ve İtilâf Devletleriyle Amerika için kabul edilmeğe elverişli bir millî programla ortaya çıkmak ihtiyacı ile:

Müstakil ve asrî bir millet sıfatiyle varlığımızı devam ettirebilmemiz için, mutlaka sağlanması lâzımgelen bu noktaları kucaklıyacak bir çözüm yolu bulmak maksadiyle ve Avrupa'da bugün mevcut umumî vaziyeti gözönünde bulundurmak suretiyle, muhtelif idare şubelerinde esaslı ıslahat yapmak üzere, memleketimize belli bir zaman için Amerikalı mütehassıslardan mürekkep ıslah heyetleri istenmesi ve bu görüşün sulh müzakerelerinden önce Amerika'ya ve Avrupa devletlerine duyurulması uygun görülmüştür.»

★ — CEMİYET NELER İSTİYORDU ?

Cemiyet programının ıslahat için düşündüğü esaslar şuydu:

«A — Saltanat hukukuna ve Meşrutiyet idaresine dokunulmıyacaktır.

B — Her çeşit seçimler için azınlıkların haklarını muhafaza edecek prensibi temsil esası kabul olunacaktır.

Vükelâ Meclisinden en küçük idare şubelerine kadar, idare faaliyetlerinin her koluna bütün Osmanlı unsurları eşit hakları haiz vatandaş sıfatiyle iştirak edeceklerdir.

C — Bütün nezaretler, geniş salâhiyetlere sahip bir (müşavir) in başkanlığı altında kendisinin kabul edeceği mütehassıslardan mürekkep bir ıslah heyeti tâyin edecektir. Islahat heyetleri, ziraat, banka, nafia, sanayi, ticaret, maarif, içtimaî yardım işlerini uygun görecekleri vasıtalarla yeni esaslara göre düzenliyerek memleketin maddî varlık ve gelişmesini sağlıyacaklardır.

D — Adliye teşkilâtının eski karma ve birbiriyle çatışık tesirlerden doğan mahzurlarını bir tarafa bırakarak, bütün vatandaşlar için çağdaş ve genel bir şekilde adalet temin edecek ıslahatı memleketimizin istidat ve ihtiyacına göre vücuda getirmek üzere, herhangi mem lekete mensup olursa olsun (!) bu husta salâhiyetli hukuk âlimlerinden mürekkep bir adliye ıslah heyeti, gelecek olan adliye müşaviri vücuda getirecektir.

E — Polis ve jandarma teşkilâtı salâhiyetli bir müfettiş (tabiî ecnebi) kontrolü altında geniş bir ıslah heyetine bırakılacaktır. Pek iptidaî halde olan hapishane teşkilâtını ceza hakkında kabul edilen yeni nazariyeler ve esaslar dairesinde ıslah vazifesini mütehassıslardan mürekkep bir heyete verecektir.

F — Her vilâyette geniş salâhiyetli bir müfettişle muhtelif sahalardaki mütehassıslardan kurulmuş bir ıslah heyeti bulunacaktır.

G — Bütün memleket için müşterek bir karakter taşıyan meselelerin dışında, her vilâyetin kendi başına gelişmesini sağlıyacak salâhiyetli bir mahallî idare kabul olunacaktır.

L — Bu lâyihada esas çizgileri belirtilen eğitim ve rehberlik sistemi en az onbeş, en çok yirmi beş yıl devam edecektir. Ve tabiatiyle bu, Amerika'nın kefalet ve teminatı altında vesayete alınacak demektir.

M — Bu yirmi beş yıl için, milletlerarası tarafsızlığımızı kabul ve temin ettirmemiz lâzımdır.

★ — DEVLETE NE İŞ KALIYORDU ?

Bu programda ilk göze batan nokta, memleketin idarî, hukukî, iktisadî bütün fonksiyonlarının başka ellerde (tedvir) edilmesi düşüncesinin, her devirde olduğu gibi, bu zamanda da tek çare olarak düşünülmesidir. Bu halde, akla da ilk gelen soru, şu olacaktır: Yeni devlete ne iş kalıyor? Cevap da tabia-

Amerika, dünya sahnesindeki yerini, benimsediği nizam için kan dökerek ve oluk gibi altın harcıyarak elde etmeyi de denedi: Yukarıdaki klişede, Avrupa'da, iki dünya harbinde ölen Amerikalılar için dikilen anıtlardan birisini görüyoruz.

tiyle şudur: İcray-ı saltanat etmek, onun için programda ilk garantiye alınan nokta da, saltanat hukukunun, Amerika veya herhangi devletler hukuku tarafından (dokunulmazlığı) nın sağlanması oluyordu.

Hemen işaret edelim ki, bu (psikolojik durum), sadece bu cemiyeti kuranların ruhunda uyanmış bir (şahsî kanaat) e işaret değildi. Bu yabancı idare politikası, (devlet) i, ancak siyasî bir hâkimiyet prensibi olarak alan ve (iktidar) ı millet ödevlerinde sorumsuz, milletüstü bir kuvvet sayan (monarşik) zihniyetin sosyal ifadesi olarak almıştır. Rumeli ve Anadoluyu ve hele bilhassa doğu illerini, bir yabancı idaresi gibi, kâh İngiliz, kâh Fransız, hattâ Belçikalı müfettiş ve idare hâkimleri elinde bırakan, ıslahat politikalarımızın ruhu bu değil miydi?

1908 inkılâbiyle idare başına gelen (İttihad ve Terakki) iktidarı, devletle paylaştığı (hâkimiyet) i kendine kâfi görerek, ıslahatın iş ve idare sorumluluğunu, büyük bir tarafla (ecnebi mütehassıs ve müşavirler) e bırakmıyor muydu? (Hüseyin Cahit), Tanin gazetesinde yazdığı ilk yazılarında, gençleşmesi ve yenileşmesi istenen memleketin (idare mekanizması) nı yeni baştan kuracak elleri, asla memleket içinde bulamıyor, ancak ileri memleketlerden getirilecek mütehassıs ellere güveniyordu. Yine bu (yabancı idaresi) ruhuyla değil midir ki, Trablusgarp ve Balkan savaşları içine atılan devletin başındaki sadrazam ve harbiye nazırı Mahmut Şevket Paşa. Osmanlı illerinin ve idare düzeninin (ıslah) ını, orduda Almanlara, donanmada İngilizlere, jandarmada İtalyanlara, maliyede Fransızlara bırakmayı (hikmet-i idare) sayacak, bu ıslahatı yapmak için, büyük devletlerden, onbeş yıl, Türkiyeyi rahat ve (ihtilâfların dışında) bırakmalarını istiyecektir (bu hususta bakınız, Hikmet Bayur: (İnkılâp Tarihi) cilt II, kısım III, s. 55 ve devam, ayrıca (Hayat) mecmuasında çıkan hâtıralarını da ibretle izlemelidir.)

Bu (yetersizlik ve iktidarsızlık duygusu), ne derece hâdiselerin ve politik zorunların etkisinde, devlet idaresini bağlıyan bir (zaruret) halinde kabul edilirse edilsin, Atatürk devrini atlıyarak, zamanımızda da bütün bir sosyal ve politik kalkınma ruhumuzu alttan alta çeken ve zayıflatan bir arkaruh kuvveti olarak baş verdiğine bakılırsa, oluş kaynaklarını çok daha derin cemiyet tabakalarımızda aramak yerinde olacaktır.

★ — BİR BAŞKA TEKLİF :

Nasıl ki, bu düşünüş, hemen hemen mütefekkir geçinen sınıflarımızda da kökleşmiş görünecektir.

1913 de, zamanın şeyhülislâmlarından (Cemalettin Efendi) nin oğlu (Ahmet Muhtar Bey) tarafından (İkdam) gazetesinde (Avrupalılaşmak) başlıklı makaleleri sonunda, (Saltanat-ı Osmaniye ve Hilâfet-i İslâmiye) nin çökmekten kurtulması için ileri sürdüğü maddeler de (Vilson Prensipleri) Cemiyetinin maddelerinden pek farklı olmıyacaktır.

Yabancı güçlerle ıslah olma hakkın da dikkate değer bir ibret vesikası.

1 — Siyasî teşkilât hukukunda tanın

KARŞI FİKİRLER

Şeyhülislâm Cemalettin Efendinin oğlu Muhtar Bey, memleketi kurtarabilmek için, idareyi bir «Avrupalı Misyona» terketme teklifini yaptığı zaman, bu arzu, muhafazakâr çevrelerde şiddetli bir tepki yaratmıştı. Vilson Prensiplerini can kurtaran simidi sayacak kadar bedbinleşen düşünceler, Muhtar Beyin İkdamda çıkan «Islahat lâyihası» nı, Tasvir-i Efkârda şöyle didikliyorlardı:

«İkdamdaki makaleden anlaşıldığına göre, Muhtar Beyin keşfettiği bu yeni (Avrupalılaşmak) usulü, bugün bir kısmını istemiyerek terkettiğimiz vatanın baska bir kısmını da isteye isteye bir ecnebi müstameresi yapmak demekmiş! Biz ise, Terbiyei İslâmiye Cemiyeti kâtibi umumisi, Şeyhülislâm Efendinin mahdum-u âlileri beyefendinin Avrupalılaşmaktan maksatları, dinî ahlâkımızla, millî an'anelerimizi muhafaza etmek şartiyle memleketimizde Avrupa ilim ve irfanını neşre çalışmak gibi bir fikir olacağını zannetmiştik. Meğerse yanılmışız. Bu zatın beyanlarından anladık ki, kendi düşüncelerince (Avrupalılaşmak), memleketin geleceğini, bu memleketle asla bir münasebeti olmıyan, bu yaralı vatanda yeniden açılacak yaralardan yüreği hiç bir vakit sızlamıyacak olan, tersine, burada bulundukça memleket zararına birtakım siyasî emeller kovalaması her vakit düşünülebilen alay alay yabancılara bırakmaktan ibaret imiş!

Biz Avrupa irfanından, Avrupanın idare tarzından, Avrupalı mütehassıslardan istifade etmiyelim, demek istemiyoruz, biz de Darülfünün kürsülerinde, nafia ve ziraat dairelerinde, polis ve jandarma tensikine memur kimseler arasında Avrupalı ihtisas sahipleri görmek istiyoruz. Çünkü memleketin buna kat'î ihtiyacı var. Fakat şimdiye kadar emile emile hayat kaynakları kurumuş olan bu bedbaht vatana sürü sürü yabancılar doldurarak mânen ve maddeten bir Avrupa müstemlekesi yapılmasına bir türlü akıl erdiremiyoruz. Bir takımlarının bu vatanda büyüdükleri, bu talihsiz vatana bağlı oldukları halde, devletin sırlarına nüfuz eder etmez, birçok hiyanetlere irtikâb ettikleri hakkında binlerce şahit varken, yabancı bir siyaset adamını sadaret müşaviri sıfatiyle Bab-ı âli'ye sokarak, hilâfet ve saltanatın menfaatlerini, devletin siyasî esrarını onun eline emanet etmek, bilemeyiz ne feci neticeler doğurabilir!»

Dikkat ediniz: Bugün de tartışılan dâva, zaman ve mekân değişimi içinde özü ve mayası, mütareke günlerininkinden daha gayrı bir nesne midir?

★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★

mış âlimlerden Fransız Profesörü (Esmein), Birleşik Amerika Anayasası hakkında gayet mükemmel eserler yazmış olan İngiliz (Breice) gibi üç dört kişi getirterek ve bunlara hukuk bilen, devlet ricalinden birkaç zat da katarak (Saltanat-ı meşrua) esasına dayanan ve bu mülk ve milletin ihtiyaçlarına hakkiyle uygun bir (Kanun-u Esasî) yaptırmak ve padişaha tasdik ettirerek hemen tatbikine geçmek.

2 — Fransa'nın eski Cezayir Valisi (Jhonard) ve İngiltere'nin Hindistan ve Kap müstemlekeleri valiliklerinde bulunmuş olan Lord (Mentou) ve Lord Krumer gibi iki üç zat getirip, bunlara vilâyetlerin ahvalini gerçekten bilen ve birkaç valilikte bulunmuş dil bilir birkaç zat da katmak suretiyle, vilâyetlerin hususiyetlerine uyan ve devletin siyasî vahdetine en ufak bir zarar vermiyecek bir surette (adem-i merkeziyet) esasına göre bir (Vilâyetler Kanunu) yaptırmak ve bunu padişaha tasdik ettirip de hemen tatbikine geçmek...»

Bütün bunlar, memleket hayatına ışık tutmamış ve (ilim ve irfan) ını boş bırakıp, sadece diploma kesmiş bir maarif; ordusuna silâh ve güç olmamış bir endüstri; bütçesini, kendi kendine yeten bir akım gücü yapamamış bir maliye; köprüsünü ayakta tutamamış, yollarını vatan bucaklarına sereserpe dolaştırmamış bir (nafia), denizlerine teknelerini salamamış bir (denizcilik) ve (ticaret).. neye yaramıştı? Sadece bir şeye: Devlet katlarını tutmuş ağızlara maişet ve nafaka tedarik etmeye. Sırtını büyük devletlere dayayıp, rahatını ve istikbalini (yardım) lara bağlamış iktidarlar. İşte Osmanlı idaresi bu idi ve bu idare, şimdi, 1918 felâketiyle beraber, geçmişten hiçbir ders almamış, geleceğe karşı hiçbir (millî sorumluluk) ve (vicdan huzursuzluğu) duymaksızın, yabancı ruhlar kadar, bu memleketin kaderi dışında kalmış kimseler tarafından bir kurtuluş yolu olarak yeniden hortluyor, ve bir cemiyet halinde, memleketin talihsiz varlığı önünde, tekrar dehşetle dikiliyordu: Yabancı ellerle kalkınma ve kendini inkâr etme.

Saray an'anelerini bozan Başmabeyinci

LÜTFİ SİMAVÎ BEY. SULTAN REŞAT VE VAHİDÜDİN'E DE «SER KARİNLİK» YAPMIŞTI !

Sultan Reşad'a, üç sene üç ay Bas Mabeyincilik yaptıktan sonra, Sultan Vahidüddin'e de, aynı vazife ile hizmet eden ve böylelikle saray geleneklerinin istisnası olan Lûtfi Simavî Bey.

YAZAN : CEMAL KUTAY

★ — **SARAY ÂDETLERİ VE BİR İSTİSNA :**

İmparatorluklar ve krallıklar, saraylarında değişmiyen ve Doğu ile Batı'da aynı dikkatle takip edilen müşterek taraflar vardır: Bunlardan birisi de, ölen padişah, imparator veya kralın, kendi hususi hizmetlerinde kullanacağı şahsiyetleri, hasretle oturmasını beklediği iktidar koltuğuna geçmesinden çok önce, tesbit etmiş olmasıdır. Osmanlı sarayında bu hususiyet, Altıncı Sultan Mehmet Vahidüddine kadar devam etti.

Vahidüddin, veliahtlığı zamanında, Avusturya - Macaristan İmparatoru Fransuva Jozef'in ölümü dolayısiyle cenazesinde bulunmak üzere, 1916 yılı kasımında Viyana'ya, 1917 aralık ayında da Alman İmparatoru İkinci Wilhelm'in davetlisi olarak Berline gitmiş, bu iki seyahatinde de kendisine, Beşinci Sultan Mehmet Reşad'ın üç sene üç ay, Başmabeyinciliğini yapmış olan Lütfi Simavî Bey refakat etmişti. Vahidüddin'in, ağabeysinin Başmabeyinciliğinden Gazi Ahmet Muhtar Paşanın «Büyük Kabine» si devrinde ve siyasî sebeplerle ayrılan L. Simavî beyi, iki Avrupa yolculuğunda beraberine alması, İstanbul siyasî mahfillerinde uzayıp giden dedikodulara yol açmıştı. Lûtfi Simavî Bey de, hâtıralarında, veliahdın kendisine yakın ve bugünleri yıllarca beklemiş «bedegânı» olmasına rağmen, neden kendisini hatırlamış ve gelmesinde ısrar etmiş olmasını açık ve malûm bir sebebe bağlıyamadığını kaydeder...

Fakat asıl merak ve hayretle karşılanan hâdise, Sultan Reşadın ölümü ile ağabeysinin yerine geçen Vahidüddin'in Lûtfi Simavî Beyi yine, BAŞ MABEYİNCİLİĞE tâyin etmek hususundaki ısrarı idi. Bu tâyinle, Saray âdetleri, son hayat devrinde bir istisnâ yapıyordu.

★ — **LÜTFİ SİMAVÎ BEY ANLATIYOR :**

Hâtıratında Lütfi Simavî Bey, bu «tâyin» i şöyle anlatır:

«— 1918 senesinin temmuz ayı gelmişti. Tedavi edilmek üzere. Berlin'den, Bavyera'daki Kisisingin kasabasına gelmiştim. Bavyera Alplerinin eteğindeki

bu şirin ve şifalı suları ile meşhur, mâmur şehir, Karlsbad ve Marinbad'dan daha lâtif idi. Yerleştiğim Viktorya otelinin direktörü, 3 temmuz 1918 sabahı, elindeki almanca mahallî gazete ile geldi:

«— Padişahınızın vefatından haberiniz var mı?» dedi. Büyük bir teessür duydum. Üç sene üç ay, Başmabeyinciliği gibi, sarayının en nüfuzlu ve ileri mevkili vazifesini, buhranlı devirde ifâ ettiğim sırada, bir tek ağır cümlesini duymadığım, daima lûtuf ve in'amını gördüğüm nâzik ve terbiyeli padişahın, beklemediğim vefatı, beni çok üzmüştü. Kendisini, hareketimden önce son ziyaretim tarihi olan 25 mayıs 1918 de, yorgun bulmuştum. Bana, neden İstanbul'dan uzaklaştığımı sormuş, kendisine rahatsız olduğumu arzedince, zat-ı şâhânelerinin gözlerinde bir meraret ve ıstırab bakışı müşahede etmiş, böylelikle benim aynı zamanda İstanbul'daki rezâletleri görmemek için âdeta kaçtığımı anladığını hissettirmiş, kendisinin çok yorgun olduğunu söyliyerek ve eliyle, ziynetli kanapenin üzerindeki sırma yastığı işaret ederek, şu cümleleri dinlemiştim:

«— İmparatorların ziyaretleri, beni çok yordu. Bilhassa Avusturya İmparator ve İmparatoriçesinin gelişi, çok külfetli ve merasimperver oldu. Şu yastığı gördükçe, başımı kaldırmamak üzere, üzerine koymak ve hattâ mümkün olursa, şu saraydan uzaklaşıp, ülkemin âsûde bir köyünde dinlenmek istiyorum.»

Bu cümlelerin, üç sene üç ay maiyetinde kemal-i emniyet ve itimat ile vazife gördüğüm Sultan Reşad'ın bana hitab eden son sözleri olduğunu nereden tahmin edebilirdim?

Ertesi günü gelen Berlin gazetelerin de, cenaze merasimi için izahat vardı: Merhum ağabeyisi Sultan Resad'ın yerine «Altıncı Mehmet» ünvaniyle geçen Sultan Vahidüddin, merhum Hakan'ın cenazesinde bizzat bulunmuştu. Bazılarının esirgediği bu son vazifeyi ifa etmiş olmasından dolayı, yeni padişaha karşı kalbimde bir muhabbet duygusu uyandığını saklıyamam.»

Kapağımızdaki Klişe

Sultan Beşinci Mehmet Reşat

Mirasının, küçük kardeşi ve halefi Altıncı Sultan Mehmet Vahidüddin tarafından, kanunî veresesine verilmediğini bu sahifelerdeki ibret yazısında gördüğümüz Sultan Beşinci Mehmet Reşad, Tanzimat Padişahı Sultan Abdülmecid'in oğludur. 2 Ekim 1844 de doğdu. Annesi Gülcemal Sultandır.

63 yaşında iken, 27 nisan 1909 da ağabeyisi Sultan İkinci Abdülhamid'in, otuz bir mart hâdisesi dolayısiyle tahttan indirilmesi üzerine Saltanat ve Hilâfet makamına geçti. «İlk hakikî Meşrutiyet Padişahı benim.» derdi. Arapça, bilhassa Farsçası kuvvetli idi. Mevlevî tarikatine mensuptu. Bütün kaynaklar, kendisinin çok nâzik, terbiyeli, müsamahalı ve Kanun-u Esasî ile kayıtlı selâhiyetlerine riayetkâr olduğunu kaydederler.

İttihad ve Terakki'nin ağır baskısı altında, Saltanat ve Hilâfet nüfuzunu kullanamadığı ve vazifelerini gereği gibi yapamadığı muhakkaktır.

3 Temmuz 1918 de 72 yaşının içinde öldü.

Bilinen zevceleri : Nâzperver, Mihrengîz, Kâmurân, Dilfirîb, Dürrüâden Sultanlardır. Çocukları : Mehmet Ziyaüddin, Mahmut Necmüddin, Ömer Hilmi Efendilerle genç yaşta ölen Refia Sultandır.

★ — BERLİN SEFİRİ HAKKI PAŞADAN GELEN TELGRAF :

7 temmuz 1918 de, biraderim Şükrü Paşaya bir mektup yazarak, duyduğum teessürü bildirdim ve yeni padişah tarafından saraya davet tehlikesini sezinlediğimden, mağlûbiyetin yaklaştığını hissettiğim bu günlerde, son senelerdeki siyasetlerini tasvip etmediğim İttihadçılar la çatışmamak için, sarayda bir vazifeye tâyinim ihtimalinin önlenmesini rica et-

tim. Mektubumu postaya vererek, otelime avdetimde, Berlin Sefirimiz, sabık sadrıâzam, dostum İbrahim Hakkı Paşanın şu telgrafını hayretle aldım:

Kissingin'de, Otel Viktorya'da Lütfi Simavî Beyefendiye,

Makam-ı sedaretten şimdi aldığım telgraf aşağıdadır:

Mabeyn-i hümâyun ser kurenâlık vazife-i mübeccelesine Lütfi Simavî Beyin tâyini hususunda irade-i seniyye-i cenab-ı padişahî şerefmütealik buyurulmuştur. Müşarünileyhin ahval-i sıhhiyeleri müsaid ise derhal hareketlerinin tebliğ buyurulması müsterhamdır. Tebriklerimle arzederim. — Hakkı.

Bu şekilde ve bu makam için, bu kadar anî olmasını asla beklemediğim tâyine muvafakat cevabı veremeden, bir hafta düşündüm ve redde karar vermiş idim ki, Hakkı Paşa, bizzat Kissingin'e kadar geldi ve aldığı tekid telgrafını getirerek:

«— Memleketin bu nazik zamanında, saraydaki bu salâhiyetli mevkiden kaçamazsınız. Vatanperverliğiniz, ne pahasına olursa olsun, size bu yükü tahmil eder. Yarın bu mevkie liyakatsiz bir insanın getirilmesine mecburiyet hasıl olursa, ukubet-i mâneviye omuzlarınızda olur.» **dedi.**

Saray dedikodularından ve entrikalarından bîzar olmama ve bu hayata aslâ intibak edememiş bulunmama rağmen, İbrahim Hakkı Pasanın mülâhazasının tesiri altında kalarak, kabul ettim ve 22 temmuz 1918 de trenle, Berlinden İstanbula hareket ettim.

★ — PİŞMANLIK DUYGUSU :

Yollarda gördüklerim, beni bu vazifeyi kabul etmiş olmaktan dolayı içine girdiğim tehlikenin fecaati üzerinde ikaz ve intibaha sevketti: Biz ve müştereken harbe girdiğimiz Almanya, Avusturya - Macaristan, Bulgaristanın teşkil ettiği merkezî devletler grubu mağlûp oluyorduk. Yeni padişah, ordu ve donanmaya açık türkçe ile neşrettiği beyannamede şöyle diyordu:

«— Emir-ül Müminin Ulu Hakan ve Başkumandanımız kardeşim Sultan Mehmet Han-ı Hâmis Hazretlerinin hepimizi ağlatan ziyaıyla, emir ve kumandanızı ele alıyorum. Senelerdenberi bin müşkülât içinde Osmanlı ve İslâm tarihine hanedanım için şanlı sahifeler ilâve eden siz, arslanlar yurdunun kahraman yavrularına memnuniyet-i şâhânemi beyan eder ve bu uğurda Hakkın rahmetine kavuşarak er meydanlarında can vermiş olan şühedayı, kemal-i hürmetle anarım. Din ve vatanımızın selâmeti için şimdiyedek pek kanlı bir surette kahraman müttefiklerimizle omuz omuza devam ettiğimiz, muvaffakıyetle dolu harb seneleri herhalde azalmaktadır. Fakat henüz bitmemiştir. İşte, bugüne kadar olduğu gibi, Cenab-ı Hakkın haklı dâvamızda dâima bizimle beraber olacağında zerrece şüphe etmiyerek aynı savlet-i hayderâne ile düşmanla savaşmada devam ediniz. Her yerde, kemal-i şehâmetle taşıdığınız sancağım size daima zafer ve muvaffakiyet

Beşinci Sultan Mehmet Reşad, Saltanatının ilk günlerinde.

Saray ve Kadrosu

Lûtfi Simavî Bey, Sultan Reşad devrindeki Başmabeyinciliği sırasında, Mâbeyn Başkâtibi, tanınmış fikir ve edebiyat üstadı Uşşakîzade Halid Ziya Beydi. Batı kültürünü, derinlemesine kavramış olan bu iki asîl aile ferdi, çok iyi anlaşmışlardı. Hâtıralarında ikisi de birbirlerinden sitayiş, saygı ve sevgi ile bahsederler.

Lûtfi Simavî Bey şöyle der:

«— Saray, kendi iç âlemine kapanık bambaska bir dünya idi.

Sultan Reşad merhum, bu boşluğu çok zaman hissetmiş ve sık sık:

«— Dört duvardan dışarı çıkabilmek için, bu kadar merasim ve şart mevcut iken, milletin hayat-ı hakikîyesine nüfuz etmek nasıl mümkün olur? Ben kendime hakikî Meşrutiyet padişahıyım derken, belki böyle olabilmenin arzusunu ifade etmiş oluyorum. Siz Avrupada uzun zaman bulundunuz. Oraların İmparatorluk ve Kraliyet saraylarında da usul ve âdetler böyle midir?»

Kendisine, Avrupa dinastilerinin fertlerinin yetiştirilmesine dair verdiğim izahatı alâka ile dinler ve bunlarla bizimkileri mukayese ettiği zaman, mahzun olurdu:

«— İmkân yok, bizde tatbikine imkân yok... Fakat ne olursa olsun, aynı yola girmeliyiz. Yoksa Hanedan mensupları memleketi ve milleti tanımazlarsa, yarın mes'uliyet makamına geçtikleri zaman hakikati nasıl görebilirler?» derdi.

Bu samimî arzuya rağmen, ne kendi evlâtlarında, ne de şefkatli ve mürüvvetli bir insan olduğu için, çok sevdiği torunlarında ve hanedânın diğer mensuplarında, bu hasretini tatmin edemeden veya etmiye cesaret edemediğinden, şuuruna yerleşmiş bu hasretle hayata gözlerini kapadı.»

yolu göstersin. İnayet-i bârî ve imdad-ı ruhâniyet-i peygamberî siz, kahraman askerlerimin muîn ve zahiri olsun.

Mehmet Vahidüddin.»

Yeni padişah, harb senelerinin sonu gelmektedir derken, bu sonun zafer olabileceğini söyliyemiyordu. Hakikat de bu idi. Balkan treni istasyona yaklaşırken, bu şartlar içinde neden saraydaki bu salâhiyetli vazifeyi kabul etmiş olduğumu tekrar düşündüm ve istasyonlardan birinde, trenden inerek, ilk vasıta ile Berline dönmek arzusunu bile duydum. Fakat, mesleksizlik ve padişahın alâka ve itimadına karşı nezaketsizlik ile itham edilmek korkusu, bu hareketime mâni oldu.

★ — İLK MESELE: MİRAS DÂVASI :

İstasyonda, mabeyin kâtiplerinden bir bey, beni saray arabasiyle bekliyordu. Sultan Vahidüddin beni derhal huzurlarına kabul ederek, iltifatta bulundu Teveccüh ve lûtf-u şâhâneye arzı teşek kür ettikten sonra, şevketmeâbın devlet ve milleti içine düştüğü tehlikeli mevkiden kurtarmak için, her türlü tedbire müracaat edeceğinden emin olmasaydım, şerefli, fakat o nisbette zor ve nâzik olan bu memuriyeti kabul etmiyeceğimi söylemekten çekinmedim. Hünkâr, sözlerimi tasdik ile:

«— Evet... avdetinizin, sizin için bir fedakârlık olduğunu bilirim...» dedi.

Vazifeme başlamamdan sonra, Hünkâr tarafından ilk defa davet edilmem, Sultan Reşad merhumun mirası meselesi için oldu. Huzur-u şâhânede, Başkâtib Ali Fuad Beyle, Hazine-i Hassa Müdür-i Umumîsi Refik Bey vardı. Zat-ı şâhâne bu zevata, Harem ve Mabeyindeki kasaların muhteviyatı hakkında emirler veriyordu. Bana, kısaca mevzu üzerindeki iradesini tebliğ edince, vaziyeti anladım: Sultan Reşad'ın hususî kasalarındaki paraya elkonulmuş, alınmıştı. Bu para, yanılmıyorsam, üç bini altın, diğeri evrak-ı nakdiye olarak otuz bin lira civarında idi. Sultan Vahidüddin, bu parayı ve rahmetli padişahın kendi tahsisatından yaptırdığı sofra takımları ile diğer şahsî eşyasını da varesesine vermeyip alıkoydu.

Ancak, bir aşiret ve kabilede mümkün olabilecek bu hâlin, hanedân mensuplarına Hazinece tahsisat verilmekte olduğundan, kanunî ve şer'î olmadığı malûmdu. Bu hakikati, bir münasebetle söyliyebilme imkânlarını aradım, bulamadım. Resmî vazifemin ilk safhasında, vicdanen tasvip etmediğim böyle bir hâdiseden şeâmetli neticeler çıkardım.

Nitekim, daha sonraki hâdiseler, bu menfî hissime hak verdirdi. Osmanlı sarayının son dört senesi, bu ilk günün ihtiras havası içinde geçecekti.»

1922 DEN HATIRA **Mustafa Kemal ve gerçek arkadaşlarının «Rus Dostluğu» nu istedikleri muhakkaktır : Fakat bu «dostluk» un ne derece, nasıl, hangi ölçüler içinde gerçekleşebileceği konusunda, bugünkü aşırı, köksüz, hattâ kasıdlı iyimserliğe kapılmadıkları da hakikattir. Bu sebeble Millî Mücadelede, Ankara - Moskova münasebetleri ikinci derecede ellere bırakılmamış. Garb Cephesi Kumandanı Ali Fuad Paşa bizzat Moskovaya giderek, Lenin ve arkadaşlarına neyin mümkün, neyin hayâl olduğunu anlatmıştı. Yukarıdaki klişe, bu temel atış devrinin hâtırasıdır : 1922 başında, sefir-i kebîr Ali Fuad Paşa (muhterem Cebesoy) ve elçilik heyetini toplu bir halde gösteriyor.**

Ya çok saf, ya usta kasıdların tazelediği efsane:

Bilinen - Bilinmeyen RUS DOSTLUĞU

YAZAN : M. ŞEVKİ YAZMAN

★ — **KİME VE NEYE GÜVENEREK ?**

Rusya ile en uzun hududu olan, karada ve denizde ilk büyük ilişkisi bulunan bir devlet olarak, ille Rusya ile düşman yaşıyalım demek, aklımızdan geçmez. Mümkün olduğu kadar iyi geçinelim, dost yaşıyalım. Münasebetlerimizi düzenliyelim demek, en tabiî bir vakıadır. Fakat bütün tarih boyunca, uzayıp gelen ve bugünkü şerait içinde dahi değiştiğini gösterecek tek emare bulunmıyan, dünyaca malûm bir Rus dostluğu vardır ki, onu bir an unutursak, bu dost luktan başımıza neler gelebileceğini çok gerilere gitmeğe hacet yok. Yarım asır içinde binbir misalini çıkararak, gözümüzün önüne sermek mümkündür.

Evvelâ, Rusya'da kime ve neye güvenilerek dostluk kurulur? Bir defa, şahıslara güvenilemez. Çünkü şimdiye kadar gördüğümüz manzara, şahısların per

de arkasında çevirdikleri oyunlar, insafsız ve merhametsizce iktidarda kalmak için yapılan zulümler ve bunların birbiri ardınca aynı klik ve aynı ortam arasında türeyenler tarafından alt edilmesi ve iktidara geçilmesidir. Bugünkü Kosigin veya Birjenief'in ne vakit kötü kişi ilân edilip iktidardan düşürüleceğini hiç kimse tahmin edemez. Her gelen, gizli veya aşikâr olarak kendisinden evvel gelmişleri kötülediğine göre, bu sisteme de itimad edilemez. Zaten verilen rakama göre, (250) milyonluk Rusyayı 3 milyon mevcutlu komünist partizanları idare ettikleri ve hep perde arkasında dönen dalaverelerle iktidar değişikliği yapıldığına göre, Rus halkının veya milletinin, bugün ve yarın, geleceklerin dürüst, ahde vefalı kimseler olabileceği hakkında vereceği söze de güvenilemez. O halde, her şeyden evvel, Rusya ile bir dostluk veya ittifak kurulabilmek için, şartların kendi memleketlerimize ve milletler arasında bir emniyet tesis edecek hale gelmesi lâzımdır.

★ — OTUZ MİLYON ÖLÜ :

Şimdi hal böyle iken, komünizmin peygamberi mertebesine yükseltilen Lenin'den başlıyarak, komünizm idaresinin kendi dostlarına ettikleri cefaları bir gözden geçirelim: Nâzım Hikmet'in meşhur bir şiiri vardır:

Değil üç beş, değil beş on,
Otuz milyon, otuz milyon...

Evet, o cânım münbit, mahsuldar Rus toprakları üzerinde ve herkesin gözü önünde ölüp giden bu otuz milyonu, yine Birinci Dünya Harbi, ne İkinci Dünya Harbi, ne Rus çarları, ne Hitler zâlimleri yere sermiştir? Hesapsız, kitapsız ve yalnız iktidara gelmek için uydurma nazariyelerle Rusyayı altüst eden Lenincilerin yarattığı karmakarışıklığı hiçbir yerde hak ve mülkiyet bırakmamak için, bu otuz milyonun ölüp gitmesine seyirci kalmıştır. Çünkü hazırlanmamış, hesaplanmamış, servet sahiplerine kinden başka birşey düşünmeyen bir idarenin getireceği de ancak bu olabilirdi.

Aradan yarım asır geçtikten sonradır ki, çalışanlara hak, ufak da olsa mülkiyet, ticarette ve ziraatte bir dereceye kadar liberalizme doğru kayma çabasına şahit oluyoruz. Bu otuz milyonun sanayi onarımı da, pekâlâ yapılabileceği bugün meydana çıkmıştır.

Arkadan gelen Stalin dostluğunu bir düşünelim: 1939 senesi ağustosundaki bütün Avrupa, Hitleri durdurmak çabası içindedir. Hitlerin bir gün kendisine saldıracağına da bizzat Stalin, iman etmektedir. Mantık icabı, Avrupa ile birleşse ve Hitlere cephe alsa, İkinci Dünya Harbi önlenebilir. Bu maksatla Moskovada, İngiliz ve Fransız nâzırlariyle bizzat Stalin müzakereye girmiştir ve onları ciddî pozlarla avutmaya çalışmaktadır. Perdenin gerisinde, Garp Dünyasiyle Hitleri birbirine kapıştırmak için, Hitlerle gizli müzakereler yapılmaktadır. Ağustosun 23 üncü günü, Moskova'ya davet edilen Hitlerin Hariciye Nâzırı ile ittifak aktolunuyor ve eylülün birinci günü, bütün dünya, cehennemin içine atılıyor: İşte, Stalin'in dostluğu.

★ — GAFLETLERİN SONU :

Dahası var. İkinci Dünya Harbi patlak verdikten, Polonya, Fransa yere serildikten sonra, Hitler, Rusya'ya da taarruz edecektir. Rusya'nın büyük kısmını işgal edecektir. Bu harbi çıkaran Stalin, bu suretle en büyük darbeyi Rus halkına vuracak, milyonlar yine can verecektir. Fakat 1939 da Moskova'da Ruslarla müzakereler yapan ve Rus dostluğuna hâlâ güvenen ve onun sözünü tutan bir devlet olduğunu zanneden gafil Amerikalılar ve İngilizler, İkinci Dünya Harbinin yüklediği ağır yükün tesiriyle de olacak ki, yine Stalinle müzakereye girişecekler, onlardan ciddî ciddî dostluk ve müttefiklik vaadi alacaklardır.

Yalta'da Stalinle müzakereden döndükten sonra, Washington'da parlâmento önüne çıkan Ruzvelt, Stalinle yaptığı müzakereler ve neticelerini anlatırken, tam 27 defa parlâmentoda, mebuslar tarafından ayakta alkışlanmış ve tebrik edilmiştir. Sonra Ruzvelt'in bu belirttiği 27 şartın hiç birisi, Stalin tarafından tutulmamış, Polonya, Çekoslovakya, Romanya, Macaristan haksız yere isgal edilmiş. Avrupanın ortasına kadar iler-

liyen Kızıl Ordu, Yalta'da kararlaştırılan hükümlerin bir tekine dâhi sadakat göstermemiştir.

İşte Garplıların gösterdiği bu gafletir ki, Sovyet Rusya lehindeki görüşü ve anlayışı tam ters istikamete çevirerek, NATO'nun kurulmasına birinci derecede âmil olmuştur. Ancak NATO'nun kuruluşu ve Amerikanın yıkılan ve fakat komünist istilâsına henüz uğramamış olan memleketler ve meselâ Garbî Almanya'ya fiilî yardımıdır ki garpta demokratik memleketlerin gelişmesine ve vaziyete hâkim olmasına imkân vermiştir.

Amerikanın da günahları ve yanlış hareketleri olmuştur ve hâlâ da olmaktadır. Fakat yeni neslimiz, mecellenin bir hükmünü okumamış olsa dahi, yaşlılardan duymuşlardır: Şeriatin içtimaında ehveni intihap olunur. Yani iki şer bir araya geldi mi, bunun ehvenini seçmek gerektir. Demokratik bir sisteme ve milyonluk halkın reyine bağlı olan Amerikanın dürüst hareketi, dostluğu ve iyiyi ileri sürmesi, daima emniyet telkin edecek bir mahiyettedir. Fakat Rus yanın peygamberi dahi, kendi gaflet ve bilgisizliği yüzünden otuz milyonların ölmesine sebebiyet verirse, Rus dostluğunun ne menşey olduğunu bilmekte zorluk çekilmez. Herhalde, Ruzvelt ve Çörçil, mecelle okumadıklarından, şerrin ehvenini seçemediler. Amma biz, bu mübarek akideyi hiçbir vakit aklımızdan çıkarmıyalım.

★ — TARİH AYNASI ÖNÜNDE :

Müthiş İvan'dan beri, Rus dostluğundan faydalananlar olmuş mudur?. Zaman zaman Polonya, Çekoslovakya, hattâ Yugoslavya, Bulgaristan ve Yunanistan gibi küçük devletlerin ihtilâl haline geçmek, bir nizam değiştirmek için yararlandıklarını görürüz. Baltık devletleri dahi bu gafletlere girmişlerdir. Fakat sonunda haksızlık, insafsızlık ve darbenin geldiğini görerek, şaşırmış kalmışlardır.

En güzel ve son misalini ise, Kıbrıs meselesinde bize karşı gösterilen dostlukta görüyoruz. Kıbrıs'ın Yunanistanla birleşmesine asla taraftar değildir. Kıbrıs müstakil bir devlet olarak kalmalı ve bir ihtilâf halinde, Ada'ya gönderilen Rus füzeleri, Anadolu'ya oradan gönderilmelidir. Çünkü Rus dostluğunun bir yüzü de mümkün olduğu ve elden geldiği kadar dost görünüp, düşmanlıkları başka yönden göstermektir. Kıbrıs Adası ise, bu bakımdan eşsiz bir üstür ve orada bulunup, ezelî Türk düşmanlığını güdenler, eşsiz birer vasıtadırlar.

Öyle zannediyorum ki, yumuşamış Gromiko'nun aramızda görünmesinin bir sebebi de budur. Rus dostluğunun bu karakterlerini asla unutmıyalım.

LENİN **Dış siyaseti nasıl bir mihver üzerine çizdiyse, kendisinden sonrakiler, «kıl kadar» şaşmadan takib ediyorlar : Bunun, Türkiye ve Türklük için taşıdığı mânayı kavramak için de dâhi olmıya lüzum yok : İşte 1945 de karşımıza dikilen Stalin'in istekleri ile vatandan koparılmak istenen Kars - Ardahan ve Sarıkamış'la Karadeniz kıyılarımız ve işte Türk Ana Vatanının hâli...**

31 TEMMUZ 1908

Hafiyeliğin resmen kaldırılmasının 57 nci Yıldönümü ve

Günümüze kalan ibret jurnalleri!

YAZAN : CEMAL KUTAY

★ — HAFİYELİK ve JURNALLER :

Sultan İkinci Abdülhamidin otuz üç senelik saltanatında 29 zat, sadrıazamlığa, yâni bugünkü anlamıyla «Hükûmet Reisliği» ne getirildi. Bunlar arasında, Said Paşa gibi yedi, Kâmil Paşa gibi üç, Ahmet Vefik Paşa gibi iki defa bu makama gelmiş zatlar vardır. Fakat bunlar arasında, 4 aralık 1878 den, 29 temmuz 1879 a kadar yedi ay yirmi dört gün bu makamda kalmış olan Tunuslu Hayrettin Paşanın sadrıazamlığı ve istifa sebebi, bu yirmi dokuz zat arasında **«başka bir mânâ»** taşır...

1878 de HAFİYELİK, henüz resmen devlet memuriyeti olmamıştı amma, Sultan Hamid'in ayaklanan vehmi, saltanatını ve devletin haysiyetini böyle bir felâkete doğru sürüklüyordu. Padişahın etrafını alanlar arasından, bu menfur yolun açılışına istikbalini bağlamış olanlar az değildi : İnsan ahlâkının en aşağılık seviyesini bulması olan fecî hâdiseyi, devletin varlığı ve saltanat makamının masumiyeti namına **«hizmet-i sadıkane»** yapmayı başaranların gün geçtikçe tesirine kapılan Padişah için ise, mizâcına ve yaradılışına uygun gelen «şüphe ve tecessüs» ün böylesine umumî mahiyet alması, kendi aybının ve kusurunun kapanması, hiç olmazsa tesellisi idi: Bu sebeble JURNAL'leri bizzat okurdu. Yabancı kelime ve tâbirlerden hiç hoşlanmıyan Sultan Hamid'in, bu JURNAL tâbirini neden benimsemiş olması sorulmıya değer: İHBAR tâbirinin zihinlerde ve vicdanlarda uyandırdığı acı intibaı, aynı anlamda, fakat YABANCI bir kelimenin gölgesine veren Padişah için, Tunuslu Hayrettin Paşanın sadrıazamlığı sırasında, vaktinin en büyük kısmını ayırdığı konu «JURNALLERİ OKUMAK» tı: Otuz Bir Mart hâdisesinden sonra, Yıldız Sarayının aranması sırasında — **ki, bir çokları buna «yağma» derler. Gerçekten de bir çok kıymetli eşyanın kaybolduğu ve sonra ele geçmediği bir gerçektir.** — on binlerce Jurnal'in, az resmî daireye nasib olacak hassasiyet ve intizamla tasnif edildiği, hatta fihristinin hazırlandığı görülmüştü. Pol Feş, **«Sultan Hamid** ve

Mebusan Meclisindeki münakaşalar sırasında, Kastamonu mebusu İsmail Mahir Efendi, «—Kim, ne için vermiş olursa olsun, hepsi neşredilsin!» dedi... Dedi amma, dinletemedi!... Çünkü, zülf-ü yâr korkusu vardı.

sonrası» adlı eserinde, Padişahın vaktinin büyük kısmını bu Jurnalleri okumıya, çoğu için şahsen tahkikat yaptırmıya ve selâhiyetli vazife verdiklerinin arkasına bizzat kendisinin hafiye koymak suretiyle devlet ricâlini birbirine kontrol ettirdiğine dair dinlediği hâdiseleri, isim ve vak'a kaydederek anlatır. Başkâtip Tahsin Paşanın hatıratında da, Jurnal ve Jurnalcılığa dair enteresan ifşaat vardır. Hâdise böylece benimsenmiş ve sonunda «HAFİYELİK» devlet bütçesin den karşılığı ödenen bir «DEVLET MEMURİYETİ» olmuştur. Meselâ, Ser Haiye-i Hazret-i Şehriyâri, bir zamanlar Ahmet Celâlettin Paşa idi, daha sonra bu makama Kadri Bey geldi, nihayet Kabasakal Mehmet Paşa, kısa bir zaman için de Fehim Paşa «Baş Hafiye» oldular, böylece anıldılar ve böylece maaş aldılar.

★ — **BİR SADRIAZAM HAKİKATİ SÖYLİYEBİLİYOR :**

Tunuslu Hayrettin Paşanın sadrıazamlığı zamanında, Recai Zade Üstad Ekrem'in evinde **«efkâr-ı muzirre sahibi oldukları mervî bazı zevatın hafiyyen içtima eyledikleri»** ne dair bir Jurnal verilmiş, Sultan Hamid telâşlanmış, sadrıazama bahsetmeden tahkikat yaptırmış, bir netice elde edilememişti. İhbarı yapan, Mekteb-i Mülkiye **(Siyasal Bilgiler Okulu)** hocalarından, yâni profesörlerinden bir zattı. Üstad Recai Zade'nin de Mülkiyede Hocalığı vardı. Aradan bir müddet geçti. Aynı muhbir, bu defa, Recai Zadenin sadrıazamla da sıkı temasda bulunduğunu ve kendisine o günlerde Paristen bir mektup geldiğini haber verdi. Padişahın vehmi ayaklanmıştı. Çok itimad ettiği Mabeyinci Ragıb Beye (daha sonra Paşa) hâdiseyi tahkik ettirdi. Ki, bu safhada Hayrettin Paşa da, Jurnalden ve araştırmalardan haberdar oldu, hemen huzur-u hümayuna kabulünü istedi. İçeri girmesiyle beraber, Padişahın sadrıazamlarına itimad belgesi olan « mühr-ü hümayun » u öperek kırmızı kadife kesesinin içinde takdim etti:

«— Şevketmeâb... Bir Padişah, kendi sadrıazamı hakkında tahkikat yaptırırsa, onun bir saniye dahi bu ulvî makamda kalması cinayettir. Şu kadarını huzur-u şâhanelerinde arza müsaadenizi istirham edeceğim: Ekrem Bey kulunuzu ve bendelerini ihbar eden Mekteb-i Mülkiyede müderristir. Bir ilim, irfan ve ahlâk müessesesinde böyle ulvî bir makamda bulunan kimse, kendi refikine iftira eder ve bu da cây-ı kabul görürse bu mülkün âtisinden endişe hak olur.»

Sultan Hamid, bir mevzuu konuşmak istemediği zaman yaptığı üzere ayağa kalkmış, Sadrıazamına hiç cevap verme-

Sultan Hamid devrinin "bilinen,, hafiyelerinden tipler

Yaver-i Hususî Kabasakal Mehmet Paşa

Meşhur Fehim Paşa

Yaver-i hâs Kenan Paşa

miş ve böylelikle istifasını kabul etmişti. Fakat, resmî arşiv için aynı gün, yâni 29 temmuz 1879 akşamı, azledildiği Mabeyn Başkitabetinden bildirildi.

Hayrettin Paşa bir daha devlet makamı kabul etmedi, hatta hayatının mühim kısmını memleket dışında geçirdi. Padişaha bu mevzu üzerinde böylesine ikazda bulunabilmiş yegâne devlet adamı olarak onu görüyoruz.

★ — 756 KİŞİLK KADRO:

1879 dan 1908 e kadar geçen 29 yıl içinde HAFİYELİK, bir çığ gibi yayıldı: Ele geçen Jurnaller arasında, aynı ailenin birbirini ihbar etmiş ferdlerine çok rastlandı. Bunlar arasında, evlâdını ihbar eden baba, babasını Jurnal eden oğul, en yakın akrabasına dil uzatmış yakın, hatta — **Mebusan Meclisinde Jurnallerin neşri üzerinde münakaşalar sırasında Konya mebusu Mehmet Vehbi Hocanın kürsüde beyan ettiği üzere** — kocasını ihbar eden kadın vardı.

Maliye Nazırı Cavid Bey, yine Meclis kürsüsünde, yapılan tetkikler sonunda 756 kişiye, HAFİYE tahsisatı olarak aylık verildiğini, RESMEN ödenmiş bu paralar dışındaki «**ihsan-ı şâhane**» nin miktarının belli olmadığını söyledi. Muhalefete mensub olan bazı mebuslar, devamlı olarak aylık almış olanların listelerinin neşrini istediler. Kulakdan kulağa fısıldanan isimler arasında, öyleleri vardı ki, bunların birer «Hürriyet Kahramanı» haline gelebilmiş olmalarının sırrı meçhul olarak durur!

Sultan Hamide verilmiş Jurnaller üzerinde, Mahmut Şevket Paşanın beyanatı da bilhassa dikkate değer: Harbiye Nazırı olarak Mebusan Meclisinde izahat veren Mahmut Şevket Paşa, kapanmak kararında olan bir devrin üzerinde münakaşanın fayda yerine zarar getireceğini söyledi. Muhalefet namına cevab veren Filozof Rıza Tevfik Bey, eğer bu isimler neşredilmezse, vaktiyle Sultan Hamide sadakati, Jurnalciliğe kadar götürmüş olanların, günün birinde Meşrutiyete de aynı sadakatten inhiraf edebileceklerini, siyasî hayatta bu gibi ahlâkî inhiraflar cezasız kalırsa bunun fazileti kolaylıkla yıkabilecek pervasızlık doğuracağını izah etti. Zabıtlar, bu mevzu üzerinde çetin münakaşaların safhalarıyla doludur. Fakat netice o olmuştur ki, Jurnal verebilecek kadar kendilerini Sultana ve idaresine yakın görenler arasında, kimlerin, aşırı hürriyetçilik safına geçebildikleri ve bu inhirafı hangi hisle yaptıkları meçhul kaldı.

★ — JURNALLER YAKILIYOR:

Mebusan Meclisindeki münakaşalar bir heyetin bu Jurnalleri tasnif etmesi istikametini alınca, telâşlananlar çok oldu ve çoğunluk partisi olan İttihad ve Terakki, aldığı bir prensib kararı ile bütün Jurnallerin Harbiye Nezaretine tevdiine ve «imhası» na karar verdi: Jurnaller yakılacaktı.

Tokat Mebusu Mustafa Sabri Efendi, bu vazifenin Harbiye Nazırına değil de, Maarif Nazırına verilmesini istedi: «— Bu bir ahlâk ve fazilet meselesidir. Jurnalleri verenler, yazmış okumuş adamlardır. Her musibeti cehalette ararız. Amma gelin görün ki, bu Jurnalleri verenler ilm-ü irfan sahibleridir.» dedi. Meclis Tetkik heyeti arasında, meşhur **Osmanlı Müellifleri** adlı değerli eserin sahibi olan Bursa mebusu Tahir Bey de vardı. Tahir Bey, daha sonra, Bayazıt Umumî Kütüphanesi Müdürü merhum İsmail Saib Sencer'e şunları söylemişti: «**— Öyle kimselerin jurnallerine rastladım ki, bir kaç gün daha vazifeye devam edersem, memlekette, böyle bir faciânın ıstırabını taksim edeceğim şahsiyet bulamamak endişe ve korkusuyla bir kaç gün çalıştım ve istifa ettim.**»

Zabıtların tetkiki bize bu ibretli mevzuun son neticesinin ne olduğunu anlatmıyor. Meclis daha hayatî mevzuların içine mi dalmıştır? Öte yandan, öyle basit meselelerin — **meselâ at vebasının tahribleri hakkında Sivas mebusu Dr. Dagavaryan Efendinin sual takriri dolasiyisiyle** — istizaha kadar uzanan münakasalara rastlıyoruz, fakat, Yıldız sarayında 93 sandık içerisinde, muntazam tasnif edilmiş jurnallerin akibetine dair hiçbir müzakere, sual, takrir, izahat talebi yok... Sadece, bir müddet sonra, gazetelerde şöyle bir haber var:

Sultan Hamid devrinin "bilinen,, hafiyelerinden tipler

Orman ve Maadin Nâzırı
Selim Melhame Paşa

Mekâtib-i Askeriye
müfettişi İsmail Paşa

Ticaret ve Nafia Nazırı
Necib Melhame Paşa

«—Harbiye Nezareti Meclis-i Mebusanın almış olduğu karar iktizası olarak, Yıldız Sarayındaki tetkik heyeti tarafından tetkikatı ikmal edilmiş olan Hakan-ı sakıta verilmiş jurnalleri ihrak suretiyle imha etmiştir. Keyfiyet bir zabıtla tesbit ve Harbiye Nezaretince makam-ı sadarete bildirilmiştir.»

★ — HAFİYELİĞİN « RESMEN » İLGASI :

Jurnaller hakkında bu inceleme safhası ve «imha» kararının tatbikatı devam edip dururken, öte yandan, Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadareti zamanında, Hafiyeliğin «resmen» ilgası karar altına alındı. Ortada, Hafiyeliğin devlet memuriyetleri arasına ithaline dair bir kanun olmadığına göre, yeni bir kanunla evvelkinin iptali mümkün değildi: Sultan Hamid zamanında, bu hususta nesredilmiş bir «Hey'et-i Vükelâ» kararı da yoktu. Fakat, maaş kadroları, Malive Nezareti tarafından tetkik ve tesbit edilirken. 1905 senesinde 756 yı bulmus olan «HAFİYELER» kadrosu icin bir karar vermek icab ediyordu. Nihayet, 31 Temmuz 1908 de bu «Hükûmet Kararı» resmî gazete ile neşredildi.

★ — BUGÜNE KALABİLEN JURNALLER :

Bu ibret, hatta dehşet konusu üzerinde asıl dikkatdeğer olan hakikat şudur: Bugün Başvekâlet Arşivindeki «Yıldız Evrakı» arasında, hâlâ, bazı **jurnaller** vardır ki, bunların daha sonra bilinen şahsiyet ve hüviyetleri ile bu jurnalleri telif edebilmek, elbetteki imkânsızdır.

93 sandık içinde olduğu zabıtla tesbit edilmiş olan bütün jurnaller, Harbiye Nezareti tarafından imha edilmiş olduğuna göre, bugün « Yıldız Evrakı » arasında kalmış olanlar, ne için ve ne maksatla bırakılmıştır? Bunlar, Yıldız'ın aranması sırasında nasıl olmuştur da ele geçmemiştir? Ele geçmiştir de, muayyen maksadlarla mı imha edilmemiş ve günün birinde hakikatleri konuşmıya cesaretli bir neslin insaf ve vicdanına terkedilmiştir?

Bilhassa Yakın Tarihimiz, inanılmış veya inandırılmış olan hâdiselerle, zaman zaman, taban tabana zıd ve karşı gerçekleri ortaya koyan otantik vesikaların muhatabı olmaktadır. Bunları dile getirmek belki ve zannedersek sadece, tarih ilmine hizmet olabilir. Bizim halk efkârı ise, sevgi veya nefretlerinde hâkim kuvvetlerin kendisine telkin ettiğini hakikat olarak kabul etmenin safiyeti — veya hazin akibeti — içindedir.

Bu sebeple olacak ki, bizde tarih, durmadan «tekerrür» eder!.. Hiç bir ders vermeden!..

HEYBETLİ İSİMLER **Sultan Aziz, donanmaya ve orduya, elinden gelebilen alâkayı esirgememiş, bilhassa deniz kuvvetlerimiz, O'nun devrinde Akdenizde İngiliz donanmasından sonra en kuvvetli filo olabilme vasfını kazanmıştı. Gemilerimizin iddialı, sa-şaalı terkipli isimleri de vardı : Yukarıdaki klişede, 1897 Osmanlı - Yunan harbine «şeklen» iştirâk eden «Necm-i Şevket zırhlı korvet-i Hümâyun'unu gösteriyor.**

Bahriye Tarihimizin gizli kalmış vesikalarından

1897 Yunan Harbi ve Çanakkale'de yatan Donanmay-ı Hümayun

YAZAN : A. CEMALETTİN SARACOĞLU

— 3 —

Donanma Halicin ölgün sularında pinekleyip dururken, hiç olmazsa bu hali, yabancı gözler pek görmüyordu. Bu itibarla da rezalet hiç olmazsa İstanbulda bulunan sefaretlerin, konsoloslukların dışında pek o kadar şuyu bulmuyordu. Bu itibarla, donanmanın Çanakkale sularında yatmakta devamı, millî şeref adına daha engin bir skandaldır, daha fecî bir rezalettir.

Evet, bütün bunların hepsi de doğru ama, ne çare ki Yıldız Sarayı, yani padişah, kendi donanmasından ürkmekte, onun Çanakkale sularında, müstehzi yabancı gözler önünde âtıl, hareketsiz ve perişan bir halde, yavaş yavaş mahvolup gitmesini tac ve tahtının selâmeti adına, elzem saymaktadır.

Bu yüzden de «Osmaniye» zırhlısı sakat kazanını tamir ettiremiyecek, «Marmaris» limanına çıkıp orada barınacaktır. Başka bir teklif, vehimli hünkârı büsbütün çileden çıkaracağından, tabiîdir ki yapılamaz. Çaresi yok; «Osmaniye» sakat kazaniyle Marmaris limanında yatacak, büsbütün harap olacaktır.

★ — **«HAMİDİYE» ZIRHLISININ BAŞINA GELENLER :**

Mabeyn-i hümayun başkitabetine: (17 ekim 1898) — Nârâ sığlığı üzerine düşmüş olan zırhlı «Hamidiye» fırkateyni hümayunu, Kal'a-i Sultanîyedeki İngiliz Greig kumpanyasının büyük bir römorkörü ile çektirilerek bu sabah kurtarılmış ve gerek «Mes'udiye» ve gerek «Hamidiye» fırkateynleri süvari ve çark çılarının verdikleri raporlara nazaran Nârâ'dan boğaz haricine h a r e k e t sefinenin e m n i y e t i noktai nazarından tehlikeden âzade olamıyacağına binaen, bugün öğleden sonra mürur edecek olan İmparatoru burada selâmlamağa mecburiyet görülmüş olduğu maruzdur.

Bahrisefid filo kumandanı:
Ferik Hasan Rami

⁂

İlk bakışta pek masum görünen bu raporun gizlediği hazin gerçekleri, bugünün genç deniz ve gemisever okurlarına anlatabilmek için, bazı açıklamalar da bulunmak gerekiyor:

1898 yılı ekim ayında, Almanya imparatoru İkinci Wilhelm, dostu Abdülhamid'i resmen ziyaret etmek üzere İstanbula gelmişti. İmparator, maiyet yatı «Hohenzollern» yatında seyahat ediyordu. Yata «Herta» krüvazörü ile «Hela» avizosu da refakat etmekte idi.

Anlaşılan Padişah, kendisini ziyarete gelen has misafirinin Boğaz dışında karşılanması için, Çanakkalede yatan donanmayı hümayun kumandanı amiral Hasan Rami Paşaya emir vermiş, paşa da bu karşılama merasiminin, kendi san cağını taşıyan amiral gemisi «Mesudiye» zırhlısı ve Hünkârın adını hâmil «Hamidiye» zırhlısı ile yerine getirilmesine karar vermiş ve Padişahtan bu hususta gereken iradeyi de almıştı. Fakat gemiler o kadar perişan bir halde imisler ki, «Hamidiye» zırhlı fırkateyni demir alırken, sulara kapılıp Nârâ sığlığına oturmuş ve orada diğer zırhlılar bulunduğu halde, bunların kazanları fayrap edilmemiş, bu yüzden de harekete geçmeleri imkânsız bulunmuş olduğundan, «Hamidiye» zırhlısını Çanakkale suların da daimî vazife halinde bulunan bir İngiliz tahlisiye romörkörü çekip kurtarmış, bu yüzden de Osmanlı İmparatorluğunun en kudretli iki zırhlısı, Boğazlardan çıkıp Almanya İmparatorunu ve maiyetindeki deniz kuvvetini Boğazlar ağzında karşılıyamamış ve ancak durdukları noktadan İmparatorun geçişini temaşa ve demir üstünde top atımı suretiyle Alman deniz fırkasını selâmlamayabilmişler ki, Osmanlı - Yunan harbinden ancak bir yıl sonra dahi, Çanakkale sularındaki donanmay-i hümayunun ne yürekler acısı bir durumda bulunduğunu açıkça gösteren hazin bir olaydır.

★ — **MEKTEP TALİM GEMİSİ Mİ, ENKAZ MI?..**

Bu hâdiseden bir yıl sonra, bu sefer de o devrin donanma talim gemisi olan «Beybetnümâ» korvetinin perişan halini anlatan ve Yıldız Sarayı evrakı arasında bulunan şu resmî vesika ile karşılaşıyoruz:

«Mabeyn-i hümayun başkitabetine: (27 ağustos 1899) — Talim sefinesi namiyle İstanbul'dan hareket eden «Heybetnümâ» korveti Lâpseki'ye kadar gelebilip makinesindeki ârızadan dolayı mezkûr mahal limanına ilticaya mecbur olduğu ve tarafımızdan yapılan tahkikatın neticesi arzedileceği...

Umum Bahrisefid filo kumandanı:
Ferik Hasan Rami.

⁂

«Lâpseki'ye iltica eden «Heybetnümâ» talim sefinesinin makinesindeki sakatlık haypresör silindiri içindedir. Tersane mamulâtından olan işbu sefinenin makinesinin bu kerre sakatlanan kısmının tamiri için tersaneden memur gönderilmiş ise de geminin hareketi zamanı şimdilik kestirilemediği gibi, üç gün evvel Selânikten gelip Kal'ai Sultaniye yakınındaki Kefez limanında kalan «Nüveyd-i-fütûh» (1) talim sefinesi dahi,

---

(1) «Heybetnümâ» 1305 (1889) senesinde, Kasımpaşa tersanemizde, «krüvazör» adı altında yapılmış 1963 ton hacminde, iki bacalı, üç direkli bir tekne idi. 226 İngiliz ayağı uzunluğunda, 37 ayak genişliğinde olup, 14 ayak su çe-

zaten yelken gemisi olduğundan, muavenete muhtaç bir halde bulunmakla, burada bulunan «Sarıyer» vapuru yedeğinde olarak bi izni Allahüte'âlâ alessabah Boğazdan emrar ettirileceği (geçirileceği demektir) maruzdur.

Hasan Rami

★ — HAREKETTEN ÂCİZ DESTROYERLER.

Yıldız Sarayında ele geçirilen, deniz tarihimizle ilgili ve şimdiye kadar gizli kalmış bu resmî vesikalardan, Çanakkale'de demir üstünde yatan donanmayı hümayunun en küçük, en ehemmiyetsiz hareketi ile bizzat vehimli hünkâr Abdülhamid'in nasıl yakından ilgilendiği, ürktüğü harp gemilerinin kendisinden emir ve müsaade almadan, yerinden dahi kıpırdatılamadığı vuzuhla anlaşılıyor. Her akşam Midye cihetine, karakola çıkarılan torpido muhripleriyle torpidobotların nöbetleri bile Yıldızdan tâyin olunmakta, bu botlara kaç tane silâhendaz konulacağı hususu dahi Padişahın emir ve iradesine bağlanmakta imiş. Ortada bir «Umum Bahrisefid Filosu Kumandanlığı», bir de «Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Riyaseti» bulunduğu halde, hangi geminin o akşam karakola, kaç mürettebatile çıkabileceğinin bile saraydan istizan edilmesi gibi, dünya gemicilik tarihinde, bir benzeri bulunmayan acaip bir durumun varlığını, aşağıdaki vesika, açıkça göstermektedir:

«22 Ağustos 1903 — Bu akşam, «Midye» cihetlerine hareket ettirilmek üzere torpido geçerlerden hangisinin tahriki münasip ve kabil olduğunun ve içine silâhendaz olarak kaç nefer konulabileceğinin, şimdi arz ve iş'arıma dair, irade-i seniyyeyi mübellâğ tezkereleri alındı. Torpido geçerlerden hiçbirinin tahriki kabil olmayıp, ancak «Fatih» torpido istimbotu harekete müheyya ise de her ne suretle emir ve irade sâdır olursa, ona göre hareket olunacağı...

Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Reisi: Mehmet Rıfat

★ — FİLOTİLLANIN FECİ DURUMU :

Çanakkale sularında yatan donanmanın torpidobot filotillâsına mensup iki yeni bot hakkında Amiral Hasan Rami Paşanın, Padişaha yazıp gönderdiği şu rapor da dikkat ve ibretle incelenmeğe değer.. Çünkü, Abdülhamid'in bu vesika, icabında kullanmak için değil de, göz boyamak kabilinden yeni harb gemileri satın aldığını isbat ediyor:

«Mabeyin Başkitabetine : (18 Nisan 1902) — Saye-i terakkiyat-ı sermaye-i Hazret-i Hilâfetpenah-ı âzamda geçen sene İtalya'dan mübayaa olunarak celb buyurulmuş olan «Hamidiye» ve «Abdülmecid» torpidogeçer hümavunlarından (bu iki gemi daha sonraları biri İngiltere'de, diğeri de Amerika'da yaptırılmış olan «Abdülhamid» ve «Mecidiye» hafif krüvazörleri ile karıştırılmamalıdır. Bunlar, 300 ton su çıkaran, 26 mil süratinde üçer bacalı, ikişer yatık direkli teknelerdi. Kendi adlarını taşıyan krüvazörler geldikten sonra, «Abdülmecid» in ismi değiştirilip «Yunus» konulmuş ve ilân-ı hürriyetten sonra, kurulan donanmada vazife almıştı. «Hamidiye» ise Osmanlı - İtalyan savaşında Adriyatik sularında batmıştı. Devirlerinin güzel ve denizci tekneleri idi. Yine İtalyan yapısı tek, yassı bacalı «Alpagot» sınıfı dokuz torpidobota benzemekle beraber, onlardan daha büyük idiler.) biri olan «Abdülmecid» sefine-i hümayunu süvarisi Binbaşı Mahmut Efendi kaptandan aldığım bir kıt'a mektup, leffen huzur-u sami-i atûfileri kılındı. Mektup mealinden istidlâl buyurulacağı üzere, torpidogeçer hü-

---

kerdi. 2785 beygir kuvvetinde makinesi, tek pervanesi vardı. Sürati de saatte 14 mildi. Silâh olarak gemide 17,3 santimetrelik üç tane Krup topu ile, altı tane 12,6 santimetrelik yine Krupp topu, altı tane seri ateşli küçük topu vardı.

«Nüveydifütuh» a gelince, Heybeli - adadaki «Mekteb-i fünun-u bahriyei şâhâne» nin emrinde, iki uzun direkli, bir yelken gemisi idi. Türk gemiciliği tarihî alanında eşsiz bir üstad olan rahmetli dostum ve üstadım Ali Rıza Seyfi Beyden işittiğime göre, pek denizci ve kullanışlı bir tekne imiş ve devrin bahriyelileri tarafından çok sevilirmiş.

C. S.

mayunların makine ve kazanları zubbat-ı bahriye-i şâhânece (Padişahın deniz subaylarınca demektir) malûm ve me'nus olmıyan bir sistemde olup, talim ve mümareseye muhtaç bulunmakla, talim için İtalyan mürettebatından iki çarkçının, zikredilen sefine-i hümayunlarda istihdamları hakkında iradei seniyye şeref sudur buyurularak birer sene müddetle kontoratları aktedildiğinden, elyevm maruz müddetin hitamına iki ay kadar cüz'i bir zaman kalmış ve fakat mezkûr sefinei hümayunların henüz bir sefer icrasına Bahriye Nezareti tarafından müsaade edilmediğinden, bittabi zabitanca dahi lüzumu derecesi derkâr bulunan ameliyat ve melekât-ı dakika müşahede ve iktisab edilmemekle muallimlerinin ayrılmalarından dolayı ileride hüdanekerde azîm lehlikeler melhuz bulunmuştur. Şu kadar ki: İtalyanların maaşları muntazaman tediye olunursa, kontoratolarının tecdidine muvafakat göstereceklerı kaviyyen me'mul bulunduğundan, tecdidiyle bahriye zabitanınca ameliyatı lâzime görülmek üzere mezkûr torpidogeçer hümayunların ve onbeş sene mukaddem tersane-i âmirede inşa olunup henüz provası bile icra edilemiyen «Şahinderya» torpidogeçer hümayununun (yerli yapısı bu bot, 450 ton hacminde, 60 metre boyunda, 7 metre genişlikte, bir tekne olup, 22 mil süratinde idi. Silâhları da bir tane 12, dört tane 47 santimetrelik topla iki tane torpido yükünden ibaretti. Makinesi, 3500 beygir kuvvetinde idi) Nârâdaki donanmay-ı hümayun refakatine gönderilmesi hususunda müsadei şâhâneleri şeref sudur buyurulmasına muhtaç ve muntazır kılınmış ise de iradei hikmet ifadei cenab-ı melûkâneleri ne merkezde şeref pâş-i sünuh buyurulursa...

Bahrisefid Umum Filo Kumandanı:
Hasan Rami bin Ferhad

Donanmada ve tersanede ecnebi mütehassıslar kullanılmasını padişah hoş görür, lâkin tıpkı kendi bahriye subay ve erlerine yaptığı gibi, bunların maaşlarını muntazam olarak ödetmezdi. O devirde bütün memurlar gibi, deniz ve kara subaylarımız ve erlerimiz de, yılda iki, üç ayda bir maaş alırlardı. Vakıa gümrük ve maliye memurlarının bir kısmı gibi, maaşlarını muntazam olarak alan devlet müstahdemleri de vardı ama, çoğunluk maaşlarını her ay alamazlar, ve alamadıkları bu maaşlar da, devrin tâbiri veçhile «tedahül» de kalırdı.

İkinci Abdülhamid, imparatorluğunun şeref ve şânına yakışmayan ve memurlarını daima muhtaç bir durumda bırakan bu sakat idare usulünü ecnebilere karşı da tatbikten çekinmezdi. Hattâ, bu yüzden tersanede istihdam olunan bir Alman ustabaşının hükûmetten alacağı için dâva açmasına ve o sırada Almanyada Kiel tersanesinde tamir ve tecdit edilmekte olan Osmanlı harb gemilerine haciz koydurmasına bile şahit olunmuştu ki, bunu, yine Yıldız evrakı arasında bulunan şu vesikadan anlamış bulunuyoruz:

★ — HARB GEMİLERİMİZE HACİZ KOYDURAN ALMAN İŞÇİ :

«Mabeyin-i hümayun başkitabetine: (3 ağustos 1901) — Mösyö Sönman adında «Âsâr-ı Tevfik» zırhlı firkateyni Kiel'den istihsal eylediği bir iylâmın infazı talebi ile Almanyada Kiel'de bulunan sefain-i harbiye-i şâhânenin (o sıralarda «Âsâr-ı Tevfik» zırhlı firkateyni Kiel'de esaslı bir şekilde elden geçirilip yenilenmekte idi. Vesikada, bir gemiden değil de, birkaç harb vahidinden bahsolunduğuna göre, «Asar-ı Tevfik»ten başka, o tarihte yine Alman tersanelerinde inşa halinde bulunan «Berk-i Satvet» le «Peyk-i Şevket»in bahis konusu edilmiş olması kuvvetle tahmin olunabilir) haczi teşebbüsüne tesaddisi, malûm-u âlî buyurularak mumaleyhin yeddine nasıl ve neden dolayı Osmanlı mahkemelerinden öyle bir iylâm verilmiş olduğunun arz ve iş'arı hakkında şeref sudur buyurulan irade-i seniyeyi mübellâğ hususî tezkere-i atûfileri üzerine, bugün adliye dairesince lâzım gelen tahkikat yapılarak hasıl olan neticenin bilâtehir arzı atabe-i ulya kılınacağı cevaben savb-ı vâlâlarına izhar kılınmıştı. Bugün adliye dairesine azimet-i âcizanemi müteakip lâzım gelen tahkikat icra olundukta, tersane-i âmire dökümhanesinde istihdam olunmak üzere üç sene müddetle ve şehrî 300 mark maaş ile, iki yıl önce, mukavele ile getirtilmiş olan Almanyalı Hanrih Söhman tarafından Dersaadet

Birinci Ticaret Mahkemesine müracaatla Bahriye Nezareti aleyhine ücretinden birikmiş matlûbunu dâva etmekle muhakeme icrası için Bahriye Nezaretine alel usul dâvetname gönderilmiş ise de Nezaret Vekili icabet etmediğinden, ücret ve masraf olarak 8830 mark ile 275 kuruşun bahriyeden tahsiline gıyaben ve ekseriyetle karar verilmiş olduğu anlaşılmakla...»

Adliye Nâzırı: Abdürrahman

Kontrato imzalıyarak memleketinden getirttiği yabancı bir işçiye, maaşını ödemediği için mahkûm olan, bu yüzden de şanlı sancağımızı taşıyan harb gemilerimize haciz konmasına sebep olan Abdülhamid'in Bahriye Nezaretinin bu hareketi ne kadar çirkin ise, imparatorlukta adalet tevzii ile vazifeli Adliye Nâzırı Abdürrahman Paşanın, bu cesurane cevabı ve Adliye Nezaretinin bu hak ararlığı o derece alkış değer bir harekettir.

Yine padişahın yeni gemiler satın alıp, bunları da ötekileri gibi çürümeğe mahkûm etmekten âdeta zevk aldığını isbat eden işte bir vesika daha:

★ — DİKKAT DEĞER BİR VESİKA DAHA ...

«Mabeyin Başkitabetine (10 haziran 1908) — Sayei mükemmeliyet vayei Hazret-i Hilâfetpenahide, Fransa'da inşa ettirilip vürud e d e n «Hamidâbad» «Sultanhisar», «Sivrihisar» torpido istimbot hümayunları (bunlar, dördüncü bot olan «Demirhisar» la birlikte bahriyemizde «beybi», yani «bebek» lâkabiyle anılan doksanyedi ton su çıkaran, saatte 26 mil süratinde, ikişer tane 47 milimetrelik top ve ikişer tane 45 santimetrelik torpido kovanı ile silâhlandırılmış yepyeni botlardı. 1908 yılı temmuzunda hürriyet ilân edildiği vakit, donanmada en yeni tekneler olarak bu dört torpido, Meşrutiyet idaresinin eline geçmişti. Zaten Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü Paşanın yerine geçmiş olan Hasan Rami Paşa, Abdülhamide bu raporu, Hürriyetin ilânından tam bir ay evvel sunmuş, bulunmaktadır.) kazanlarının hüsnü muhafazası vesailinden biri de kazanlar derununda maimukattar bulundurulması maddesi olup, mezkûr kazanların maimukattar ile doldurulabilmesi için salifülarz istimbotu hümayunların birer birer fayrap edilmesi, 2 mayıs 1326 tarihli resmî tezkerei âcizanemle arz ve istizan olunmuştu. Mezkûr kazanların harab olmakta bulunduğu cihetle, icabının bir an evvel icrası ile hüsnü muhafazalarının temini elzem görülmekte olduğu, mühimmat-ı harbiyei bahriye riyasetinden bir kerre daha verilen müzekkere üzerine, Şûray-i Bahriyeden ifade kılınmasına binaen iradei seniyyenin ne suretle şeref sâdır olacağı...

Bahriye Nâzırı:
Hasan Rami

Şayet bu maruzatın üzerinden bir ay geçtikten sonra, Hürriyet ilân edilmiş bulunmasaydı, bu yepyeni dört torpidobotun da evvelkiler gibi bir kerecik olsun işletilmeden çürümeğe mahkûm edileceklerinde şüphe yoktu. Nitekim Ali Haydar Emir merhum, İkinci Abdülhamid'in bu garip deniz politikası hakkında; «Türkiye - İtalya harbi tarih-i bahrîsi» adlı eserinin mukaddemesinde şu sözleri söyler ki, mutlak bir gerçeğin tam ifadesidir:

«Devr-i Hamidide, hiç yoktan tesis edildiği halde, hiç kullanılmıyarak mahva mahkûm edilen torpidobot filotillâsı olmuştu. Meşrutiyet hükûmeti, en eskisi 1300 ve en yenisi 1322 de inşa edilmiş olan 40 parça torpidobottan yalnız 19 botu işe yarar bir halde bulmuştu. Bu 19 bottan «Ejder», o kadar tamirata rağmen, filotillâya dahil olacak kifayet-i harbiye alamamış olduğundan, inkılâptan sonra kurulan faal donanmaya 18 bottan mürekkep bir filotillâ ilhak edilmiş ve geriye kalan 21 torpidobotun, bu memlekete hiçbir menfaati olmaksızın feshine zaruret hasıl olmuştur.»

Bir de İkinci Abdülhamid'in, işine akıl ve sır erdirmek mümkün olmıyan bu vehimli Osmanlı Padişahının, günün birinde ürktüğü donanmasını gûya yenilemek maksadiyle, garip olduğu kadar da çocukça bir karara varmış olması keyfiyeti vardır ki, Yıldız evrakı arasında bu acaip teşebbüsün mahiyetini aydınlatan birtakım vesikalara rastlanmaktadır ki, başlıbaşına ayrı ve ibret verici bir fasıl teşkil eder. Bundan da ayrıca ve tafsilâtiyle bahsedeceğim.

16 Temmuz 1670 de :

İstanbul'un gördüğü en kanlı yasak nasıl tatbik edildi?

YAZAN: CEMAL KUTAY

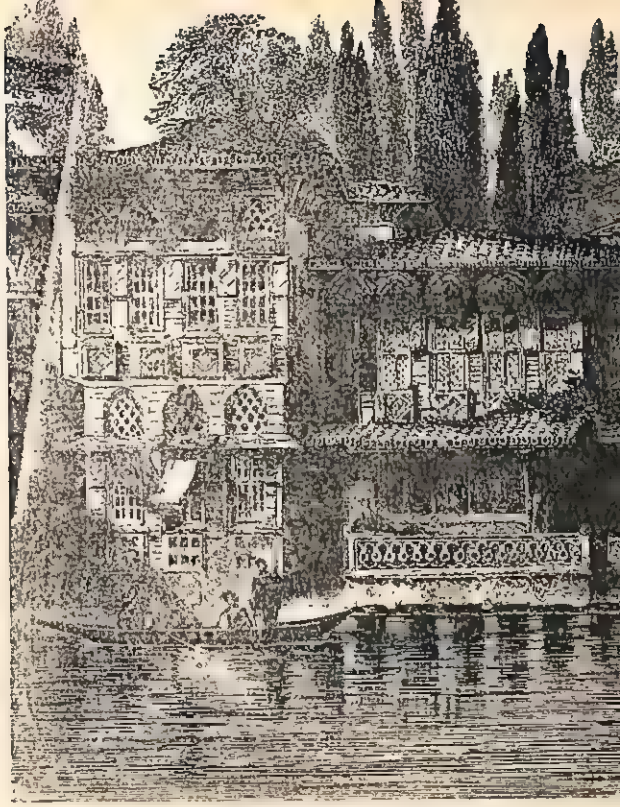

BOĞAZ İÇİNDE **Boğaziçinin bilhassa Rumeli yakası, bir zamanlar, daha çok, Türk ve Müslüman olmıyanların toplandığı yerdi. Onyedinci yüz yılla beraber bu durum değişti, fakat Yeniköy, Tarabya ve çevresi daha çok Rumlarla meskûn kaldı.**

Ve, buralarda sahilde meyhaneler vardı. Keyif mahallerini işletmek, ırkî bir mazhariyetleri olan Rumlar, bütün yasaklara rağmen bu vazifelerine devam ettiler.

Klişemiz, böyle bir ticaret mahalli olarak kullanılan Yeniköydeki bir Rum yalısını gösteriyor.

★ — **FENALIKLARIN SEBEBİ ARANIYOR :**

Sene 1670... Osmanlı tahtında Dördüncü Sultan Murad vardır. Yeniçeri, Sipahi isyanları yeni bastırılmış, kan kokusu Bizans'dan kurtarılmasına rağmen, Bizans âdet ve entrikalarını şehre sokarak gûya intikam almak istiyormuşcasına bir hava yaratmış olan «Büyük şehir» den kaybolmamıştı. Sadrıâzamı Hafız Pasanın gözleri önünde canavarca boğazlanmasının kalbinde yarattığı kin ile :

«— Hele bir Cenab-ı Hak ikdar eyliye intikam nice olur görürsüz» diye Padişah bu intikamı almış, zorbaların bası Cin Ali'ler, Şamdanoğlular, Rum Mehmed'ler birer birer tepelenmişti. Sipahilerin ikinci ayaklanmasını aynı şiddetle bastıran Padişah, halkın bir araya gelmesini önlemek istemiş ve o tarihte, İstanbulun ücra köselerine kadar yayılmış olan kahvehaneleri, meyhaneleri bir fermanla kapatmış, aksine hareket edenlerin merhametsizce boynunun vurdurulacağını ilân etmişti Münâdi ve dellâlların gece gündüz şehirde dolasarak tekrarladıkları bu fermanla, saraD satan meyhanelerle, peykeli ve kapalı kahveler kapatılmış, afyon, tütün, kahve, sarab içenler nerede görülürse iki şahid dinlendikten ve ağzı koklanıldıktan sonra **«meydan-ı siyaset'e sevkine...»** başlanılmıştı Sultan Murad'ın meşhur cellâdı Dûçe, yamaklarını İstanbul Kadısının kapısında bekletmiye başlamıştı. Şehir dehşet içinde idi.

Venedik elçisi Senyör Bartelome Dissani, Büyük Duj'a yazdığı bir mektubda der ki :

«— Padişahın fermanı ile şarab ve her türlü mükeyyifat ' kullanmak yasak edildi. Konstantinin beldesi kendisine çok yakışan kahvelerin ve meyhanelerinden uzak kaldı. Daha çok Hıristiyanların idare ettikleri bu içtima yerlerin-

BURUN OTU !

Dördüncü Murad, tütün, şarap, kahve, afyon, esrar ve her türlü mükeyyifatı böylecesine şiddetle yasak edince, tiryakiler, YASAK listesinde adı geçmiyen (bir başka keyif) aradılar.

Ve, O'nu. İran'la ipek ve halı ticareti yapan bir Musevi bazirgânının gayretiyle buldular: Enfiye!.

Daha sonra. bir çok tiryakisi türeyen enfiyeyi bu Yahudi, Galatada Kurşunlu mahzende dükkân açarak satmıya başladı

Ve, bu yeni nesneye çok yaraşır bir de ad bulundu:

Burun Otu !..

★

İnsan mizacı böyledir: Bir tarafta başlar kesilir, öte tarafta baş kestiren yasağın yerine benzeri konulur. Tütünün yerine konan enfiye gibi, bazan da yeni adlarla istibdadlar bile, aynı hamurdan yapılmış hürriyetlere yerini verir...

de, Padişahın hareketlerinin tenkid edildiği endişesi var. Bundan daha fazla olarak, Osmanlıları, devletlerinde ve memleketlerinde görülen fenalıkların sebeblerini araştırmıya çalışıyorlar. Bu fenalıkların sadece, sıkıntıdan bunalmış halkın kahve ve şarab içmek için toplandığı yerlerde aranması, zat-ı haşmetânelerine garip gelirse de hakikat budur: Padişah ve yakınındakiler görülen fenalıkların sebeblerini arıyorlar.»

★ — **EBUSSUUT EFENDİNİN FETVASI :**

Kahvenin memleketimize gelmesiyle, bir anda, büyük bir alâka görmesi ve her tarafta kahvelerin açılması, Kanunî Sultan Süleyman devrine rastlar.

İmparatorluğumuzun haşmet devrini temsil eden bu yıllar içinde, kahve ülkelerimiz arasına girmiş olan Yemen'den gelirdi. Dünyanın en iyi cins kahvesini yetiştiren Yemen'den, hasır sepetler içinde gelen kahve, İstanbuldan başlıyarak bütün büyük şehirlere yayılmış, oradan kasabalara kadar uzanmıştı. O tarihte afyon ve esrar da yayılmaya başlayınca, hâdise, devrin ünlü din bilgini Ebussuut Efendinin dikkatini çekmiş. Padişaha bu gibi mükeyyifatın dinen haram olduğunu hatırlatmıştı. Kahvenin de, afyon ve esrar gibi tehlikeli olduğu zannı hâkim olduğundan, devrin üstad tabiblerinden Mevlâna İsa'nın muhalefetine rağmen, kahvenin de, afyon, esrar ve şarap gibi yasaklanması uygun görülmüş, limandaki depoları dolduran kahveler denize döktürülmüş, çuval çuval stoklar da yakılmıştı. Tiryakiler, bu kahvelerin yakıldığı yerlerden günlerce ayrılamamışlardı. Fakat bu yasaklar, Dördüncü Murad devrinde olduğu gibi, ölüm cezası ile şiddete bağlanmamıştı.

Kanunî'nin halefi olan İkinci (Sarı) Sultan Selim, şaraba çok düşkündü. Onun saltanatı zamanında yasak tesirini kaybetmiş, İstanbulda yine kahvehaneler açılmasına başlanılmıştı. Bu kahvehaneler, aynı zamanda meyhane vazifesini de görürlerdi. Öndeki peykelerde, kahve çubuk içilir, arkadaki sıralarda gizlice şarap içilirdi. Mahalle içlerindeki kahvelerde şarab içirilmesi, bir çok şarhoşluk hadiselerine sebeb olduğundan şikâyetlere yol açıyordu. Fakat İstanbul ekâbiri, Saraydan alınan ilhamla bu şikâyetlere kulak asmıyorlardı. Naima'nın acı acı şikâyet ettiği üzere: «— **Şarab, duhan (tütün) ve kahveye olan rağbet, ibâdullahın avâzımın üstüne çıkub bunlarla mest olanların kendi hevâlarında olması ile berkarar olunca, nice ehl-i ırz ve ahlâk, nakl-ı hâne eylevüb, sehrin hâli ve şaraphane olmıyan karyelerine kaçıştılar. Ne çareki inhimakât-ı sakîme küllî halkın iptilâsını lâyık olduğu fetvası burada kendünü gösterüb oralarda da fâcir ve fâcireler peyda olup ayân beyân meyhane ve kahvehaneler küşad eyliyerek halkı bîhuzur eylemekte devam eylediler.**

Yasaklanmadan evvel, şehir içinde mahalle aralarına kadar giren kahveler ve meyhaneler, kısa zaman sonra, açık havaya da çıktı : Klişemiz, Büyükderede, şarap da satılan bir «kır kahvesi» ni gösteriyor. (Darno del Chole'nin albömünden).

★ — KÂTİP ÇELEBİNİN DERTLENMESİ :

Anlaşılıyor ki, o tarihte İstanbulun, kahvehaneleri bugünkülerine hiç benzemiyormuş: Evvelâ, bu kahvehanelerde, şarab da satılıyor, afyon kullanılıyor ve esrar çekiliyormuş. Üçüncü Sultan Selim'in Nizam-ı Cedid hareketiyle yıktıdığı İstanbul tersanesi çevresindeki Levendler kahvelerinin yıktırılması sırasındaki hâdiselerden bahseden Marki dö Vilnov, buraların bir kaç yüz kişiyi rahatça alacak kadar geniş kahve ocağının arkasında ayrı yer odaları bulunduğunu, buralarda esrar içildiğini, daha ilerideki kısımda da fuhuş yapıldığını ve Taşra'dan gelen bekârların buralara fazla rağbet ettiğini, hatta asker kaçaklarının, hırsızların barınağı olduğunu, kumar oynatıldığını kaydediyor. Diyor ki:

«— Kasımpaşadaki Bahriye kışlasının arkasına düşen sarp tepedeki böyle bir kahvehânenin yakılması için Sultanın yeni talimli askeriyle buraya toplanan bir yüz kişilik haşerât arasında adeta sokak muharebeleri cereyan etti. Yakalananlar arasında fuhuş yapan delikanlılar ve kadınlar da vardı.»

Kâtip Çelebi'nin dert yandığı İkinci Sultan Selim devrinden Üçüncü Sultan Selim devrine kadar geçmiş yüz yetmiş seneye yakın zaman içinde, kahvehanelerin ve meyhanelerin muhtelif zamanlarda kapatılıp açıldığı, hatta bazı din adamlarının, sadece kahveler için açılma müsaadesi verdikleri anlaşılmaktadır. Kâtip Çelebi, şu satırları yazıyor:

«— Hususî keyf erbâbı, keyflerini takviyet eder hayatbahş bir hâlet olmağla bir fincan uğruna can vermek nefislerince caiz oldu. Bilâhere gelen müftüler, Ebüssuut Efendinin fetvasını bertaraf eyleyüp cevâz-ı iftâ eyleyüp Bostan Zade merhum bir mufassal ve manzûm fetva verdi. Kahvehaneler kâh men, kâh ruhsat ile birkaç sene bu minval üzre süründü. 1600 hicrî senesinden (1632 Milâdî) sonra inkâr olunmadan ve mümanaat görmeden kaldı. Her yerde râyikân içilüb her sokak başında bir kahvehane açıldı.»

★ — **BAŞKALARINA BENZEMİYEN BİR YASAK:**

Fakat Sultan Dördüncü Murad'ın **«şarab, tütün, kahve, afyon, esrar, rakı ve cümle mükeyyifatı»** yasaklaması, kendisinden öncekilere hiç benzemiyordu. Gazaplı Padişah, bu yasağın tatbikini Bostancılara ve hatta İstanbul Kadısına bırakmamış bizzat ele almıştı. Kıyafetini değiştirerek geceleri şehrin sokaklarını kendisi dolaşıyor, bekâr hanlarına gidiyor, evlerin kapılarını dinliyor, mutfak ve hamam bacalarını kokluyor, nerede yasakladığı şeylere dair bir zerre bulursa, ev sahibinin başını hiç acımadan orada vurduruyordu. Padişah, yasağını daha şiddetle tatbik için geceleri sokağa çıkmayı da men'etti. Karanlık bastıkdan sonra sokağa çıkanların elinde fener ler olacak ve mahalle imamlarından izin alacaklardı. Bir gece, Hocapaşadan geçerken gördüğü üç gencin elinde fener yok diye, hepsinin birden başını orada vurdurmuştu. Bu aşırı tazyik, şehirde büyük bir dehşet yaratmıştı. Bazı şairler gizlice bu şiddeti yermişler:

Fuhân-ı masumu men eylemek hünermi?
Ah-ı mazlumân âfakı tutmaktadır...

demişlerdi. Fakat bütün bu şikâyetler, Revan seferine kadar hiç dinlenmemiş, memleketin huzur ve sükûnunu bu yolda bulan Padişah, yasaklarına karşı gelenleri amansız tepelemişti. Bir çokları ya mükeyyifatı tamamen terketmişler, ya şehri bırakıp uzak yerlere hicret etmişlerdi. Bazı tütün tiryakileri, kokusu ve dumanı görülmesin diye, tütünü ufalamışlar, toz haline getirmek suretiyle burunlarına çekmiye başlamışlardı!

Kâtib Çelebi, Dördüncü Sultan Muradın yasaklarından bahsederken şöyle der:

«— Ol zamandanberû Dar-üs-Saltana kahvehaneleri kalb-i nâdan gibi virandır. Geru açılır ümidiyle bir zaman eshabı bozmayub kapamışlardı. Sonra Padişah-ı Cihanın hışmından yine de telâş ve havfe düşüb cümlesi bozulup dükkân yapıldı. Lâkin İstanbuldan gayrı yerlerde keevvel-ü ahîr, tiryakiler kûşe kûşe mahall-i ihfa bulub ol şuhu sinelerine almaktadırlar.»

★ — **BEDEN KUVVETI ve HALKI MEŞGUL ETME:**

Her türlü mükeyyifata karşı böylesine amansız bir mücadele açmış olan Dördüncü Sultan Murad, halkın iptilâsını ve alâkasını başka sahalara çekmek için tedbirler almayı da ihmal etmedi. Pehlivanlığı, cirit oyunları, ok atmayı, pala sallamayı, kılınç kullanmayı devrinin modası haline getirdi. Kendisi güç inanılır bir kuvvete sahipti. Bir vuruşta, koca bir merkebi ikiye böldüğünü Venedik elçisi Bartolome kaydeder. İkiyüz okka (280 kilo) ağırlığındaki bir gürzü tek eliyle kaldırabiliyordu. Musul'da iken Hind elçisi, fil kulağından gergedan postu ile kaplanmış bir siper getirmiş, bundan hiç bir ok'un geçmediğini iddia etmişti. Padişah, bu siperi getirtmiş, karşısına dikmiş, kısa mesafeden, yâni uzaklaşıp kuvvet almıya ihtiyaç görmeden bir el mızrağı atmış, siperi ortadan delmişti. Sonra bir ok saldırmış, o da siperi ortasından delip geçmişti. Bu kuvvet gösterisinden sonra Padişah, siperi altun doldurtarak elçiye hediye etmişti.

Dördüncü Murad, aynı zamanda, meddahları, hânendeleri, rekkasları musiki üstadlarını da himaye ederdi. Meşhur İncili Çavuş'u kendisine musahib tâyin etmişti. Öldüğü zaman, Divan edebiyatının âbidesi şair Bakî'nin mezarı karşısında defnedilen İncili Cavuş, nükteleri ile İran sefirliğine kadar yükselmişti.

Padişahın bunca gayreti ne netice verdi? Kuvvet oyunları, cengâverlik, beden üstünlüğü de, sadece bir veya bir kaç insanın getirebileceği değer görüşü değildi: Bütün bunlar, bir milletin hayatında umumî zevk ve kıymet olduğu zaman yaşayabilirdi. Nitekim Dördüncü Murad, çok genç yaşında, yasak ettiklerine kendisi müptelâ olarak ölümünden kısa zaman sonra, halefi ve Osmanoğulları sülâlesinin sonuncu erkeği Sultan İbrahim tahta çıkınca, sadece yasaklanmış olan «mükeyyifat» değil, kuvvet macunları da «moda» oldu...

(Hırsız kumpanyası) tâbiri, sansür ve Ahmet Mithat Efendinin Feryatları !

Yazan : Faiz Demiroğlu

Mutlakıyet devrinin hususiyetlerinden biri de, sansürün acaipliklerıdir Bu acaiplikler zaman zaman o kadar geniş bir mahiyet almıştır ki, hayret etmemek mümkün değildir. Meselâ sansür, bazı tâbirlerin yazılmasını yasak etmişti Bu tâbirlere, o devirde basılmış olan tarih kitaplarında, lûgatlerde bile rastlanmaz. Fakat bunlar mutlaka kullanılmak mecburiyetinde ise, meselâ Yıldız Sarayını hatırlatmasın diye, Yıldız denmez. «Necm» denirdi. Padişahın vehimlerini ayaklandırmaması için, kuyruklu Yıldız yerine, «Necm-i Keysudar» kullanılırdı. Bütün Murat'lar, Beşinci Sultan Murad'ı hatırlatmaması için «Mir'at», bütün Reşat'lar, veliaht Reşat Efendiyi hatırlatmaması için «Neşet» olmuştu.

Sansür, bunlarla da yetinmemiş, küçük şeylerden bile ahkâm çıkartır olmuştu. Nihayet, Ahmet Mithat Efendi dayanamamış, 5 mart 1890 tarihinde Baş kitabete yazdığı mektupta, sansürden acı acı dert yanmıştır. Bu mektubu, (bu günkü dilimizle) aynen aşağıya alıyorum:

HACE - İ EVVEL **İşte Ahmet Mithat Efendi.. Kendisine «hace-i evvel» (bir numaralı öğretmen) denildi. Bu unvana sebeb 68 senelik hayatında (1844-1912) yorulmak bilmeden halk için yazmış olmasıdır. Emeklerine, bizzat kendisi en güzel tâbiri bulmuştu : Kırk Anbar...**

Yaşadığı devir, sansür'ün tahammül edilmez baskı çağı idi. Hürriyet Babası Mithat Paşanın yetiştirdiği insan olmasına rağmen, büyük devlet adamının iftiraya uğradığı devirde, ne yazık ki, Sarayın emriyle Üss-ü İnkılâb'ı yazdı. Bu sahifeler icindeki feryadı ise, bağlandığı değerlerin nasıl iflâs etmiş olmasının ibretli vesikasıdır.

Lâyükellifullahü nefsen illâ vus'aha = Bir şey beşeriyetin takatının ve idrakinin üstünde olursa, şikâyet ve yakınma mecburiyeti haline girdiğinden, rahatsız ettiğimizden dolayı elbette mazur görülürüz.

Hükûmet emirlerine karşı şikâyet ediyorlar diye, ayıplanmamak gayretiyle iki senedenberi derecesi arta arta bugünkü tahammül edilmez seviyenin üzerine çıkan halimiz, özel surette nazarı i-

tibara alınmak lâzımgelir. Şöyle ki: Dünkü âciz dilekçemle, yüksek merhamet nazarlarınıza arzettiğim halin, gerçek derecesini tâyine yararlı olmak üzere, dün gece saat 6,30 da sansür memurlarının gönderdikleri Tercüman-ı Hakikat sahifelerini aynen takdim ediyorum. Bunlardan çıkarılan şeylerin ne gibi şeyler olduklarını merhamet nazarlarınıza alınarak saat 6.30 dan sabaha kadar bütün matbaa halkının boş bir zahmete sokulmasına ve bu halin her gece tekrarlanmasına, Allahın rızası ve Allahın yer yüzündeki gölgesinin (yani padişahın) merhameti olmıyacağını yüksek takdirlerinize arzederim. İnsanı güldürecek, fakat yeis ve hiddetten güldürecek hallerden olmak üzere, iki numaralı sahifede, (Hırsız Kumpanyasının Derdesti) cümlesinden, kumpanya kelimesini çizmiş olduklarını arzederim ki, bu kelimenin acaba hangi cihetinde devletçe veya halkça bir mazarrat olduğunu kerrubiler bile anlıyamazlar. Yine bu sahifenin üçüncü sütununda, bir çizgi çizilmiş olduğu halde, ne demek olduğunu anlıyamamış bulunmaklığımız, gerçek halde hiç ehemmiyetsiz görülür ise de, bizce ne kadar mühim olduğunu yüksek nazarlarınıza sermek için dört numaralı sahife kenarında sansür memurunun yazmış olduğu sözlerin merhamet nazarlarınızdan geçirilmesini rica ederim.

Bir gün evvelki gazetemizde, bir bendin sonundaki (devamı var) cümlesini silmiş, matbaa dahi buna boyun eğerek kelimeyi çıkarmış. Meğer o cümleyi çizmek, yalnız onu çıkarmak değilmiş. Ertesi günkü gazeteye bu makalenin devamını koymayınız demekmiş. İşte, yazılı olarak kendisi makaleyi şerhediyor. Allah aşkına merhamet buyurulsun «devamı var» kelimesini çizmekten sansür memurunun maksadı bu olduğunu biz nereden anlıyalım? Hele bu bendin ertesi gün gazeteye girecek olan kısmı, muzır yazılardan olduğunu, devamını görmeksizin nereden anlamış? Yalnız bir çizginin mânası, adı geçen kısmın neşredilmiyeceğini beyan ettiğini meleklerin bile anlıyamıyacakları bir çizgi ile bize anlatılmış. Eğer bu bendin evveli muzir imiş de, sonunun da muzır olacağını anlamış ise, ilk kısmı niçin çıkarmamış?

Birinci kısmı dünkü gazetemizde neşrolunup, ikinci kısmı gönderilen sahifelerde nazarlarınıza arzedilmiş bulunuyor ki, mesele, Almanya'nın yeni askerî mecmualarından hulâsa edilerek, asker kısmının dinine, devletine ne derecelerde sadık olması ve bu uğurda can ve baş vermeğe ne derece vicdanen ve namusen mecbur bulunması, tavır ve ahlâkını ona göre terbiye etmesi gibi en faydalı bir meseledir. Halkın zihnine bu yolda terbiye vermek, ekmeği ile yetiştiğimiz devletimize en büyük hizmettir. Bundan da sarfınazar edilse bile, kanunun emir ve nehyinin yine bir kanuna ve yazılı bir uyarmaya dayanması lâzımdır.

Yüce devletimiz dahi, kanun ve şeriat suretinde emir ve nehiyleri tâyin etmiştir. Bundan müstesna olanlar yalnız biziz. Matbuat için neler yasaktır? Matbuat neler yapmak zorundadır bilmiyoruz. Padişahın rütbe-i bâlâsını haiz, ubudiyet-i mahsusası ile iftihar eden bir Ahmet Mithat, mücerret olarak velinimetinin nefsi için ne yolda kalem kullanacağını bilmezken, salise ve saniye rütbesindeki onsekiz - yirmi yaşlarında ki çocuklar, devlet işlerine bizden fazla vâkıf imişler de, hiçbir nizam ve kanunî gerekçe olmadan, yalnız kendi keyifleriyle ne isterlerse çıkarmağa memur imişler. Kendi keyifleri, iyilik ve kötülüğü bizden fazla ayırmağa yeterse, can ve gönülden memnun olalım. Kusurlarımızı biz göremediğimiz halde, onlar görüp, gösteriyorlar. Kusursuz hizmet etmekliğimize yardımda bulunuyorlar diye sevinelim. Fakat çıkardıkları şeyin hiçbir kötü tarafı olmamasına mukabil, bazılarının menfaati de bulunursa, buna ne diyelim?

Padişahımızın tahta çıktığı günden beri gazete çıkarıyoruz. Gerçi bazı ufak tefek hatalarımızdan dolayı tekdirlere uğradık. Bir efendi, elbet kendi köle ve hizmetçilerini tekdir ve terbiye eder. Fakat ondan bin kat ziyade lûtuflar, mükâfatlar da gördük. O zaman sansürler nerede idi? Bu kadar yıllık bir devletin zararına hizmet gören hainler imişiz de, şimdi sansürlerin dik-

Sultan Hamid devrinin ön plândaki bir çok şahsiyetleri, sansür kademesinden geçmişlerdi : Bu vazife, devre sadakat duyguları için en mükemmel imtihan yeri idi. Nitekim, kendisine daha sonra Yıldız Kamarillâsı arasında Sultan-ı Sâni denilen meşhur İzzet Holu Paşa da, Mabeyn'e intisabından evvel bir müddet sansür teşkilâtında vazife görmüştü.

kati sayesinde hiyanete meydan bulamıyarak mecburen mi sadık olacakmışız?

İşte işin sonucu, namusa ve haysiyete kadar da dokunuyor. Halbuki bu mânevî menfaat, yüce hükûmete hiç hizmeti olmayıp, zaman zaman ziyanı olduğunu ecnebilerin (gazeteleriniz bunu sizin rızanızla yazmıştır, çünkü sansür altındadır) **yollu müteaddit tâhrizleriyle de sabit olmuştur. Bugünkü günde eli kalem tutanlardan hepsinin, yüce sultanlarına sadakatten dolayı iftihar ettiklerini ve bunların yazı yazdıkları gazetelerin topu topu altı taneden ibaret olduğu, padişah efendimizin düşünceleri veçhile kendilerine tembihat yapılırsa, hangi gazeteci serkeşlikte bulunabilir?**

Bendenizi bu suretle halimi anlatmağa mecbur eden şey, kendi çıkarımı gözetmek olmadığına Allah şahittir. Fakat gece yarısından sonraya kadar, yarın çıkacak gazetenin ne hale gireceği malûm olmıyarak iş, böyle sansür namına birkaç çocuğun elinde bulundukça, matbaalar gece gündüz çalışacak, üç dört kat masrafa girecekler. Bu halden, yerliye, yabancıya karşı mahcubiyetten başka bir fayda husule gelmediğini görüyorum da, hamiyyet icabı sükût ediyorum. Bu memurlar kendilerine verileni fazlası ile kötüye kullanıyorlar. Bu işin düzeltilmesini padişahın merhamet ve adaleti namına istirham ediyorum.

Bende: Ahmet Mithat

★ — KADIN KIYAFETLİ FOTOĞRAF :

Bu vesile ile, Mabeyinci Emin Beyin oğlu Dr. Ahmet Sait Darga'nın Bahattin Gürfırat'a anlatmış olduğu Ahmet Mithat Efendiye ait bir vak'ayı da burada nakledeyim:

Bir gün, Abdülhamid, Emin Beyi huzuruna çağırmış ve Ahmet Mithat Efendinin kadın kıyafeti ile fotoğraf çektirmiş olduğunu jurnallerden öğrendiğini söylemiş ve hemen tahkikini irade etmiş. Emin Bey, akşam üzeri Ahmet Mithat Efendinin Beykozdaki evine gitmiş, Efendi, çilingir sofrasında demlenirken, Emin Beyin böyle vakitsiz ziyaretinden şüphelenmiş. Hoşbeşten sonra, ziyaretinin sebebini sormuş. Emin Bey üzülerek durumu anlatmış. Ahmet Mithat Efendi hiddetle:

«— Haydi padişah evhama kapılmış, sen de mi böyle ipe sapa gelmez işlere karışıyorsun?» demiş.

Emin Bey kös kös dönmüş ve doğru fotoğrafçı Fesüb'e gitmiş. Atelye kapalı olduğundan haber gönderilmiş, fotoğraflar birer birer gözden geçirilmiş. Bir de ne görsünler, Ahmet Mithat Efendi dekolte kıyafette değil mi? Şaşkınlık geçince durum anlaşılmış. O sırada İstanbula gelen iri vücutlu, sakallı bir kadın reklâm için resmini çektirmiş.

Resimler saraya götürülmüş ve padişah da vaziyeti öğrenince çok üzülmüş. Ahmet Mithat Efendinin gönlünü almak için ihsan ile itizarda bulunmuş. Ahmet Mithat Efendi padişahın gönderdiği ihsanı reddetmiş ve bir daha da saraya uğramamış.

Yirmi Yıl Önce:

25 Temmuz 1945 de

feci bir son...

Mussolini'nin sönen yıldızı ve baş aşağı iki ceset...

Yazan :

SAMİH TİRYAKİOGLU

10 Haziran 1940, İtalya'nın tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştu : O gün İtalya hükûmeti, 11 Haziran 1940 saat 13 ten itibaren Almanya'nın yanıbaşında savaşa katılacağını Fransa Büyükelçisine haber vermişti.

Mussolini bu kararı verirken savaşın kısa süreceğini, kolayca biteceğini, önceden kazanılmış olduğunu sanmıştı. Fakat tersine, savaş uzun ve çetin, İtalya için de yıkıcı oldu.

Mussolini politika hayatına sosyalist olarak atılmıştı. 1919 da Faşist Partisini kurdu ve «Duce» adıyla onun başına geçti. 1922 de taraftarları ile birlikte Roma üzerine ünlü yürüyüşünü yaptı. Zaten açlıktan, sefaletten bezgin olan halkın yardımı ile, iktidarı kolayca ele geçirdi. İtalya o sırada Eritre, İtalyan Somalisi ve Libya'dan mürekkep bir sömürge imparatorluğuna sahipti. Birinci Dünya Savaşının sonunda Trentino ile Trieste'yi, Fiume'yi de ele geçirmişti.

PAHALIYA MALOLAN FÜTUHAT POLİTİKASI

Mussolini bir yandan yurdunu totaliter bir rejimle idare ederken ; öbür yandan fütuhatçı ve saldırgan bir politika gütmeğe başladı. Epiy pahalıya malolan bir savaştan sonra Habeşistan'ı fethetti, fakat bununla yetinmedi: Akdenize «Mare Nostrum (Bizim Deniz)» diyor; Nis, Korsika, Tunus üzerinde hak iddia ediyor ; Antalya kıyılarını bile işgale yelteneceğini gösteren hareketler yapıyordu. Beri yandan Hitler'le elele vermiş, Nazi Almanyası ile ittifak yapıp kader birliği etmişti.

Bir zamanlar, herşey o idi : Kabinede Başvekillikten başka SEKİZ sandalyaya oturduğu zamanlar da oldu. DUÇE adı, bütün İtalyanın Tanrısı idi. Fakat bozgunlar başlayınca...

İşte İtalya 10 Haziran 1940 da Fransa'ya bu şartlar altında savaş ilân etmiş bulunmaktaydı. Fakat Mussolini'nin hesapları yanlış çıktı. Hemencecik bir takım aksilikler belirdi, başarısızlıklar birbirini kovalamağa başladı.

BAŞARISIZLIKLARIN UZUN LİSTESİ

Fransa ile savaş başladıktan sonra İtalyanlar sayıca üstün oldukları halde on dört gün içinde ancak Alplerdeki birkaç geçitle bir sınır şehri olan Menton'un yarısını ele geçirebildiler.

Libya'da Mareşal Wawell kumandasındaki İngiliz askerleri birden taarruza geçerek İtalyanlara ağır kayıplar verdirdiler.

İtalya'nın taarruzuna uğrayan Yunanistan, Arnavutluk sınırı yakınlarında faşist ordulara şamar üstüne şamar indirdi.

Doğu Afrika'da Aosta Dükası bir süre direndi ama sonunda Habeşistan'ı, Somali'yi, Eritre'yi elden çıkararak teslim olmak zorunda kaldı.

Mussolini Rusya'ya da 200.000 İtalyan askeri göndermişti. Bunların bir kısmı soğuktan öldü. Kalanı ya esir düştü, ya savaş alanında can verdi.

Duçe'nin Tunus'a gönderdiği ordunun hemen tamamı esir edildi.

Denizlerdeki bozgun ise büsbütün acıklıydı : İngilizler o güzelim İtalyan donanmasını yoketmişlerdi.

MÜTTEFİKLER SİCİLYA ADASINA ÇIKIYORLAR

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi Müttefik Kuvvetler 10 Temmuz 1943 de Sicilya'ya ayak bastılar ve hiç durmaksızın ilerliyerek İtalyan çizmesinin topuğundaki Kalabriya kıyılarını tehdit etmeğe başladılar.

Bu olup bitenler İtalyan milletinin canına tak demişti. İtalyan askerleri artık savaşmıyorlar, taburlar halinde düşmana teslim oluyorlardı. Faşist Partisi kaynaşma halindeydi. Partinin içinde Federzoni, Bottai, Grandi, hattâ Mussolini'nin damadı ve Dışişleri bakanı Ciano gibi kodamanların başına geçtikleri bir muhalefet gurupu bile kurulmuştu. Bunu ordu ve Vatikan da destekliyordu.

Fakat Mussolini hâlâ işin farkında değildi. Zaten hastalıktan bitkin haldeydi. Çevresinde dönen entrikaların oyuncağı olmuştu. Derdi günü, kızı yaşındaki güzel metresi Clara Petacci ile gönül eğlendirmekten ibaretti. Beri yandan bunakça bir direnişle olup bitenleri görmezlikten geliyor, işbaşında kalmak için ısrar ediyordu.

KALDIRILMASI GEREKEN TEK ENGEL: MUSSOLİNİ

Millette olduğu kadar Devlet işlerini elde tutanlarda da tek bir düşünce vardı: İşlerin yoluna girmesine biricik engel, Mussolini idi. Onun devrilmesi kaçınılmaz ve lüzumlu hale gelmişti artık.

Faşist Partisi içindeki muhalif grup Mussolini'yi devirmek için hazırlığa girişti ve ilk olarak kıralla temasa geçti. Her zaman çok ihtiyatlı ve çekingen bir kimse olan kıral Viktor Emmanüel esaslı bir taahhüde girişmedi ama savaşın devam etmesini istemediğini açıkça söyledi. Mussolini'nin tutumunun kendisini gittikçe daha fazla kaygılandırdığını da sözlerine ekledi.

Sonra muhalifler ordunun nabzını yokladılar. Ordunun başında hürriyetçi olan ve Mussolini'nin yaptıklarını hoş görmeyen Maresal Badoglio vardı : O da savaşın devamını istemediğini söyledi. Genelkurmay Başkanı General Ambrosio ise daha kesin konuşuyordu: O zaten altı aydır rejimin ya da hükûmetin değişmesi gerektiğini düşünmekteydi. Nitekim bakanlardan Bonomi ile bu konuda görüşmeler bile yapmıştı. Faşrada da durum, muhaliflerden yana idi.

BÜYÜK FAŞİST KONSEYİNİN DRAMATİK OTURUMU

İşte Büyük Faşist Konseyi 24 Temmuz 1943 günü saat 17 de böyle bir hava içinde Venedik Sarayının muhteşem merasim salonunda toplandı. Başkanlık kürsüsünde Mussolini vardı, bitkin haldeydi.. İpin ucunu elden kaçırmış, kısa zamanda çok çökmüş gibiydi. Yorgun, bezgin bir sesle durumu anlatan bir ko-

nuşma yaptı.

O sözünü bitirir bitirmez muhalifler hemen hücuma geçtiler. Tartışmalar uzun sürdü. Sabahın saat ikisinde Grandi tarafından verilen ve Mussolini'ye güvensizlik bildiren önerge oya kondu; 7 aleyhte ve 2 çekimser oya karşı 19 oyla kabul edildi. Böylelikle Mussolini ezici bir çoğunluk tarafından azınlıkta bırakılmış oluyordu.

Bunun üzerine Duçe ayağa kalktı. İki iri yumruğunu kürsünün üstüne koyarken büyük çaba harcar gibi bir hali vardı. Hazır bulunanlar da son bir saygı gösterisi olarak ayağa kalkmışlardı.

«YETER ARTIK, BİR REJİME SON VERDİNİZ!»

Mussolini : «— Yeter artık, oturum sona ermiştir, rejime son verdiniz,» dedi. Sonra derin sessizliğin ortasında ağır adımlarla yürüyerek salondan çıktı. Saat tam sabahın ikisini 35 dakika geçivordu. Büyük Faşist Konseyinin üyeleri de dağıldılar. Hepsinin zihninde tek bir soru vardı : Şimdi ne olacak ?

Mussolini bitkin bir halde evine geldi. Hemen yatıp uyudu.

Yine o 24-25 Temmuz gecesi muhalif grupun önderi olan Grandi evine döndüğü zaman orada, kıralın başmabeyincisini kendisini bekler buldu. Kıral havadis alsın diye göndermisti onu. Grandi Mussolini'ye güvensizlik oyu verildiğini söyleyince basmabeyinci efendisine durumu anlatmak için hemen kalkıp gitti.

Zaten kıral Viktor Emmanüel Mussolini'yi işbasından uzaklaştırmak için uzun zamandır fırsat kolluyordu. Büyük Faşist Konseyinin kararı ise ona bu fırsatı vermiş bulunmaktaydı. Hemen Mussolini'nin evinin kordon altına alınmasını emretti. Başbakanlığa Mareşal Badoglio geçecekti.

MUSSOLİNİ'NİN KIRAL İLE SON GÖRÜŞMESİ

Beri yandan Venedik Sarayına haber ulaştırıldı : Kıral Mussolini'yi saat 17 de kabul edecekti. Kendisinin bu görüşmeye sivil giyinmiş olarak gelmesi rica ediliyordu.

25 Temmuz pazartesi günü Mussolini her zamanki gibi erkenden kalkmıştı. Hâlâ Devletin gerçek şefi olarak görünüyordu. Elinde hemen hemen mutlak yetkiler vardı. Gerçi Büyük Faşist Konseyi ona güvensizliğini bildirmişti ama Mussolini'yi işbaşından ancak kıral uzaklaştırabilirdi. Çünkü çok uzun zamandır İtalya parlâmanter bir rejimle idare edilmiyordu artık. Mussolini istese emrindeki silâhlı kuvvetleri, milisi, Partiyi harekete geçirebilir ; muhaliflerini hemen tevkif ettirip sürgüne gönderebilir, yahut korkunç olaganüstü mahkemenin huzuruna çıkarabilirdi.

Fakat Duce hiçbir şey yapmadı, yapamadı. Bu belki de uzun süren bir sinir gerginliğinin sonucu olan manevî yorgunluktan ileri geliyordu.

KIRAL : «BİR DEĞİŞİKLİK » KAÇINILMAZ OLDU» DİYOR

Mussolini her zamanki gibi saat dokuzda Venedik Sarayındaki makamına gitti. İlk görmesi gereken kimse, Faşist Partisinin Genel Sekreteri Scorza idi ama kokuyu almış olan bu adam meydanda yoktu tabiî.

Mussolini saat on bir buçuğa doğru Roma'nın son bombardımanlarda çok hasar gören bir mahallesini ziyaret etti. Yine Venedik Sarayına dönüp birkaç dakika kaldı. Sonra evine gidip hafif bir öğle yemeği yedi. Karısıyla havadan sudan konuştu. Tam saat 17 ye on kala arabasına binip saraya gitti. Kıral kendisini merdivenin üstbaşında karşıladı. Mareşal üniforması giymişti. Yüzü solgun, hareketleri sinirli ve telâşlıydı. Mussolini'yi çalışma odasına aldı. Görüşme yirmi dakika sürdü. Kıral sinirli olmasına rağmen sâkin bir sesle durumu kısaca anlattı :

«— İşler iyi gitmiyor» dedi. «İtalya parçalandı, ordu yere serildi. Asker savaşmak istemiyor. Büyük Faşist Konseyinin hakkınızdaki kararı korkunç. Güvensizlik kararı Partinin en ileri gelen sahsiyetleri tarafından verilmiş. Bütün Roma olup bitenleri duydu. Herkes bir değişiklik bekliyor. Bu değişiklik, kaçınılmaz hal aldı artık. »

CANAVARLAŞAN DUYGULAR

Politika, iktidarı vazgeçilmez şart haline getirdiği zaman, insanî duygular da yerini merhametsiz ve müsamahasız bir zulme terkeder : Yukarıdaki klişede, bir zamanlar, Mussolini'nin kendisine halef olarak gösterdiği öz kızının kocası Hariciye Nazırı Kont Ciano'yu (sağda) Alman Hariciye Nazırı Fon Ribbetrop'la birlikte görüyoruz : Mussolini, damadını kendisine güvensizlik oyu verdi diye kurşuna dizdirdi. Aynı akibet, bir müddet sonra onu da buldu: Daha fecî şekilde..

MUSSOLİNİ NİHAYET TEVKİF OLUNUYOR

Mussolini kıralı kararından caydırmak için bir iki söz söyliyecek oldu ama nafile. Saat 17.20 olmuş, kıral ayağa kalkmış, ziyaret sona ermişti. Mussolini dışarıya çıktı. Holdeki subaylar esas duruşa geçip kendisini son defa selâmladılar.

Mussolini hiçbir şey değildi artık : Kıral onun görevine son vermişti. Otomobiline doğru ilerlediği sırada karşısına bir subay çıktı. Eliyle hasta taşımağa mahsus bir ambülânsı göstererek :

«— Hayır, buna binmeceksiniz!» dedi.

Mussolini uslu uslu onun dediğini yaptı, pencerelerinde buzlu cam olan arabaya girdi. Ellerinde otomatik tabancalar bulunan polisler arabayı sarmışlardı. Kafile sarayın cümle kapısından değil, bir yan kapıdan çıktı, hızla ileriyerek bir iki yere uğradıktan sonra bir jandarma kışlasına geldi. Mussolini küçük bir odaya alındı.

MAREŞAL BADOGLİO HAREKETE GEÇİYOR

Bunlar olup biterken kıral, Mareşal Badoglio'ya başbakanlığa tâyin emrini göndermişti. Badoglio da sabahtanberi aldığı tedbirleri hemen tatbike başladı: Saat 17.30 da askerî satrallerdekiler hariç, şehiriçi ve şehirdışı bütün telefonlar kesildi. Askerler kışlalarında alıkonuldu. Roma dolaylarındaki kıtalar şehre doğru ilerlemeğe basladı. Yeni bakanlara tâyin emirleri tebliğ edildi. Saat 22 ile 22.45

arasında radyoda yayınlanan kısa bültenlerle olup bitenler halka bildirildi. Fakat Mussolini'nin tevkif edildiği haberi daha saat 19 dan beri şehirde zaten herkesin ağzındaydı.

Radyo da bu haberleri doğrulayınca gösteriler başladı. Nümayişçiler kıral sarayının önüne giderek sevinç çığlıkları kopardılar.

Mussolini'ye sadık olan faşist kodamanlar hemencecik ortadan kaybolmuşlardı. Faşist Partisi idarecileri o 25 Temmuz gecesi hiçbir tepki göstermediler. Parti de, Milis de ortanan silinip süprülmüştü. Tam yirmi iki yıl süren bir rejim böylece, birkaç saat içinde yokoluvermişti.

OLAYLAR BİRBİRİNİ HIZLA KOVALIYOR

Bundan sonra olaylar hızla birbirini kovaladı.

Hitler, Mussolini'yi mahpus tutulduğu kaleden bir helikopterle, çok cüretli bir şekilde kaçırttı. Sâbık Duçe Kuzey İtalya'da Nazi Almanyasının desteği ile «Neo-Faşist (Yeni Faşist)» bir hükûmet kurdu. Sonra bir öcalma hareketine girişirek 1944 de başta öz kızının kocası, damadı Ciano olmak üzere bazı düşmanlarını idam ettirdi. Fakat olayların gidişini değiştiremedi. Müttefik kıtalar İtalya'yı hızla işgal ediyorlardı. Mussolini kaçıp saklanmak zorunda kaldı ama İtalyan partizanları peşindeydiler. Devrilişinden tam iki yıl sonra, 28 Temmuz 1945 de, Mussolini güzel metresi Clara Petacci ile birlikte Como'da öldürüldü. Her ikisinin cesedi Milâno'ya getirildi ve sokak ortasında, tepeaşağı asılarak teşhir edildi.

Halk kayıtsızdı. Yalnız cesetleri seyredenlerden bir iki hayır sahibi, Clara Petacci'nin eteklerini yukarıya kaldırarak çıplak duran bacaklarıyla kalçalarını örttüler, o kadar.

Böylelikle ilkin bir tanrı gibi tapıldıktan sonra milletinin aldırmazlığına, hattâ hıncına hedef olan diktatörler serisine Mussolini de katılmış oldu.

Aradığınız şans ANADOLU BANKASI'nda

FEZA REKLAM

ANADOLU BANKASI

TÜRK ANA VATAN'ında SAHTE BİR DERVİŞ

Tam yüz sene önce, Orta - Asya'da İngiliz - Rus nüfuz mücadelesinin ibret ve merak dolu sahneleri

ÇİN SEDDİ KADAR AZAMETLİ BÜYÜK İSKENDER DUVARI VE ESRARLI MEZARLAR

— 6 —

YAZAN: CEMAL KUTAY

★ — **TEHLİKELİ ANLAR :**

Gümüştepe'de adım, kısa zamanda OSMANLI FALCISI olarak yayıldı. Şöhretim Han Can'ın nüfuz mıntakasını aşarak bütün Yumut Türkmenleri arasına yayıldı. Ben bundan ürkmiye başlamıştım. Şüphelerimde haklı olduğumu gösteren belirtilerin de meydana çıkması gecikmedi. Dört gün sonra idi ki, bir sabah çok erkenden uyandım. Sesler geliyordu. Bir Rus zabiti gelmiş Han Can'a içimizde bir yabancı olup olmadığını usulü ile sormuş. Han Can'ın da hatırına benim için hiçbir şüphe gelmiyeceğinden zabiti temin etmiş, o da asla yalan söylemiyen Han Can'a inanarak ayrılmış. Anladım ki burada daha çok durmak tehlikelidir. Zaten hepimizin azıkları da tamam olmuştu. Halılarımız, seccadelerimiz bile vardı. Kervanımızın hazırlıkları bütün arzularımıza rağmen, daha bir hafta kadar süreceğinden ben buradaki tetkiklerimi tamamlamak için din bilginleriyle dost oldum ve bunlardan çok istifade ettim.

★ — **ESKİ YUNAN ve İSKENDERDEN KALAN ESERLER :**

Eğer, Türklerin öz vatanında, bir başka yabancı seyyah, ilk günlerde çektiği sıkıntılardan sonra, benim gibi onların hayatına girmeye ve hiç kimsenin görmiye muvaffak olamadıkları ile yüz yüze gelmiye kavuşabilseydi, zannederim ki buralardan kolaylıkla ayrılamazdı. Nitekim ben de, Gümüştepe'de eski Yunanlılardan kalan bazı harabelere rastlayınca hayret ettim. Bana itimad öylecesine artmıştı ki, hiç kimse ile açıkça konuşmaya tenezzül etmiyen Kızıl A-

hund, o günlerde yapılacak bir camiin yerinin tesbiti için benim bilgime ve fikrime müracaat edilmesini tavsiye etmişti...

İşte, bu güven hissine dayanarak, Türkmenlerin yaşayışları için gerçek bilgileri öğrenebildim. Hemen diyeyimki, bunların çoğu, bize anlatılmış olanlardan farklıdırlar. Yabancılar, muhtelif sebeblerle hakikatleri söylemek istememişlerdir.

Yumut Türkmenlerinin doğusunda A-TABAY Türkmenleri yaşıyorlardı. Bunlar, diğer ırklarla karışmamış hâlis Türkmenlerdi. Cesur, binici, iyi süvarî idiler. Vaktiyle, Büyük İskender, bunların hücumlarını durdurabilmek için büyük bir sed (taş duvar) yaptırmıştı. Herodot tarihinde ve **(On Binlerin Ric'ası)** nda bahsedilen Türkmenlerin de bu Atabey Türkmenleri olduğunu, yıkıntıların arasındaki kitâbelerden anlamak mümkündü. Bugüne kadar, hiç bir seyyahın göremediği anlaşılan şu gerçeği öğrenince heyecan duydum, fakat hislerimi kimseye belli etmedim. Çünkü arkamda, önümde, sağımda, solumda, benden şifa ve hayır duası istiyen birçok masum insanlar vardı. Onlar, benim gibi Padişahın ikliminden gelmiş, Şehirlerin Tanrıçası İstanbul'da ilim, irfan, malûmat edinmiş, meşhur bir Dervişi bir daha nerede bulacaklardı? Sonra ben, onlara, dünya işlerine ait bir şey soramazdım. Bu, itibarımla ve şahsiyetimle uygun düşmezdi. Boş bulunub da, yaşayışlarına, oraların ahvâline dair bir sual sorsam hayretle birbirlerine bakışırlar, benim gibi dünya işlerinden elini çekmiş bir kişinin, böyle mevzularla alâkadar olmasını yadırgarlar, hatta hoş görmezlerdi. Onun için bütün edineceklerimi kimseyi şüphelendirmeden öğrenebilmem şarttı.

★ — ANLIYAMADIĞIM TEPELER:

Binlerce yıl evvel yapılan bu sed'ler, zannederim ki meşhur Çin seddinden daha az ehemmiyette değildir... Hele, bu sed'din biner metrelik aralarına yapılmış ve çoğu yıkılmış kule'lerin arkasında öyle tepeler gördüm ki, bunların ne için yapıldığını ve ne işe yaradığını hâlâ bilemiyorum. Kızıl Ahund başta olarak bana anlatılanlar, hurafelerden, masallardan ibaretti. Ben bunların tahkikini, iç yüzlerinin öğrenilmelerini, benden sonrakilerin dikkatine ve ilimseverliğine havale ederim.

Şunu öğrendimki, bu millerce uzun süren duvar, Doğu cihetinden iki noktadan başlıyor: Birincisi, Gümüştepenin Kuzey Doğusunda İdigün'den Hazer denizinin batısındaki Etrek ve Gürgüne ırmaklarını kuşatan duvarlar, Altın Tokmak mevkiinde birleşiyor. Buralara Gümüştepe, Altın Tokmak gibi isimler verilmesinin sebeplerini de araştırdım: Türkler, değer verdikleri yerlere, yine değer verdikleri madenlerin isimlerini verirler, veya Şamanizm'in esası olan tabiat kuvvetleri ve varlıkları arasında insan biliminin içyüzünü öğrenemediği, Güneş, Ay, Deniz gibi adlarla adlandırırlar. Ben, iki gün sabahtan akşamın geç saatlerine kadar devam eden duvar boyu seyahatimde hep böyle tabiatın yüce isimlerini kendisine ad olarak seçmiş yerlere rastladım. Türkmenlerin çadırlarının çoğu, bu duvar boyu üzerinde kurulmuştu.

İç yüzünü anlıyamadığım tepelerden birisini, Türkmenler kazmışlar, ve içinde dört köşe bir bina bulmuşlardı. Bana söylediklerine göre, buranın cin taifesinin yatağı olduğu inancı ile bir müddet içine girememişler, sonra küçük bir çocuk, kimsenin haberi olmadan kapıyı açmış girmiş, elinde bir miktar üzerine yazılı altunla, kıymetli taşlar olduğu halde çıkmıştı. Anne ve babası korkudan çocuğa aldıklarını yerine koymasını tenbihlemişler, fakat hâdise duyulmuş, bunun üzerine hiç bir şeyden pervası olmıyan sabıkalı bir kaç haydut, bir gece gizlice bu altınları ve kıymetli taşları alıp kaçmışlardı. Bana anlattıklarına göre, bir de ince kâğıt gibi maddeden yapılmış mavi renkden kocaman bir küp varmış ki, içinde suya benzer bir madde bulunurmuş. Bunu çok merak ettim. Nerede olduğunu ve kimin eline geçtiğini öğrenemedim. Bana öyle geliyorki, bu tepelerin içinde rastlanan ve kırmızı bir tuğla toprağının fırınlanmasından yapılan dörtköşe odacıklar, büyük kişilerin mezarları olmak lâzımdı. Biz Macarlar da, Ural - Altaylı olduğumuz için bizde

ÇADIRLARININ İÇİNDE

Profesör Vamberi Armin, yüz sene önceki maceralı seyahatinde, bilhassa, Türkmenlerin ve çeşidli Türk uruklarının kadınlarının hayatı üzerinde durur. Bunların çalışkanlık, temizlik, iffet ve ahlâklarından hayranlıkla bahseder. Şehirler dışındaki asıl büyük halk kitlelerinin yaşadığı yerlerde, kadınların erkeklerden kaçmadıklarını, yüzleri açık gezdiklerini, göçebe Türklerde kadının değerinin şehirlerden fazla olduğunu, mirasdan büyük hisseyi kadının aldığını, hattâ Karakalpak Türklerinde yemeğe kadının daha evvel başladığını ve erkeğin kadının üç adım arkasından yürüdüğünü kaydeder.

Klişemiz, çadırlarının içinde yün eğiren Özbek kadınlarından ikisini gösteriyor.

de bu gibi âdetler vardı. Atillâ, Avrupa içlerine geldiği zaman bu Türk Töresini de beraberinde getirdi. Hâlâ bizim Macaristanda pek sevilen kişilerin mezarlarını böyle yaparlar. Bir kaç yıl önce, vatandaşlarımızın hürmetini kazanmış olan Kont Zeçini'nin yukarı Macaristanda Kaşan şehrinde türbesi, Kont Edvar Karolinin önderliği ile toprakdan bu Tude'ler gibi tepenin üzerine inşa edilmişti Demek oluyor ki milletler birbirlerinden çok şey miras alıyorlar. Yüzyıllar ve nesiller geçse bile...

Ben, Türkmenlerin kazdıkları tepenin içindeki dört köşe odaya girdiğimde, herkes bana hayret ve taaccüble bakar idi. Cinlerin yaşadığı söylenen bu kapalı ve esrarlı yerde, benim gibi kendisini dünya işlerinden uzak tutmuş bir Dervişin aradığı ne olabilirdi? Fakat, cehaletin ve sadece geleneklerin hâkim olduğu yerlerde bu gibi endişelerin yerini kısa zamanda, kerametler beklemek alır: Nitekim, İskender devrinden kaldığı gün gibi aşikâr olan ve içinde kimin kemiklerinin bulunduğu, kim veya kimler için yaptırıldığı bilinmiyen bu yaşadığı devirde «Büyük» zannedilen, fakat bugün adı bilinmiyen kimsenin mezarından ayrıldığım zaman, üzerimde toplanan bakışların daha derin bir hayranlık taşıdığına dikkat ettim.

★ — **AHUNDLARIN MERAKI:**

Akşam geç vakit Gümüştepeye döndüğümüzde, Han Cân'ın çadırında konuşulan yegâne mevzu, benim kimselerin içine girmiye cesaret edemediği «— **O cinlerin yatağı olup, İskender-i Zül-Karneyn'in emrine münkad olan ecinni taifesinin inşa ettirdiği, esrarlı odada bulduklarım ve gördüklerim..**» idi. Halkın üzerinde en büyük nüfuz sahibi olan Ahundlar, yani buranın Hoca sınıfının bu merakda herkesten ileri gittiği idi. Fakat onlar bu meraklarını açığa vurmuyorlardı. Ben yanıma, tuğla toprağının maharetle pişirilmesi ve kaynatılmasıyle meydana gelen duvarlardan söktüğüm bir iki parça almıştım. Öylesine iyi kaynatılmıştı ve birbiriyle yapışmış idi ki, hiç bir parçasının kırılmadan sökülmesine imkân olmıyan bu pişmiş toprak parçasının, zamanla kaybetmediği, bilâkis daha sâbit ve koyu renk aldığı kırmızısına korku ile karışık hayranlıkla bakan bir Ak Sakal, başını iki tarafa salladı:

«— **Bu İskender-i Kebîr'in hüneridir. Ruh-u habîsler ve ruh-u sâlihler için ayrı ayrı yerler vardır.**» dedi. Hepsi başlarını salladılar. Ben sükût ediyordum. Hakikatlerin anlaşılmasının çok güç, hatta bazen imkânsız olduğu yerlerde boşuna zaman sarfetmek faydasızdır.

Arkadaşlarım yola çıkmak için sabırsızlanmıya başlamışlardı. Fakat hiç birimiz bir şey yapamazdık: Hiyve'den gelecek haberi bekliyorduk. Ben, fırsattan istifade ederek, bilhassa Arap müverrihlerinin üzerinde ısrarla durdukları Eski İran medeniyetinin bu havalide hâlâ ayakta olan eserlerini görmek arzusunda idim. Kızıl Ahund'un himayesinde olarak, her gittiğim yerde emniyet vardı ve ne eşkiyadan, ne de bana fenalık yapabilmesi muhtemel hiç bir kimseden zerrece korkum yoktu. Arab müverrihlerinin imâr ve zenginlik haşmetinden bahsettikleri **Şehr-i Cürcan**, buranın Doğu istikametindeki **Aşağı Gürken** çevresinde idi. Tahminen yetmiş kilometre uzaklıktaki bu yere gidip gelebilmek için üç güne ihtiyacım vardı. Hacı Salih bana, daha en aşağı bir hafta buralarda olduğumuzu söylediğinden ertesi sabah çok erkenden, yanıma aldığım yaşlı, fakat dinç bir delil ile yola çıktım. Yolun iki tarafı hayır duası için toplanan masum ve imân sahibi insanlarla dolu idi. Bunları sevmemek, hiç olmazsa acımamak elden gelmezdi. Kendilerine ihlâs ile dua ettim ve hiç durmadan atlarımız üzerinde tırıs giderek mehtabın çok haşmetli doğuşu içinde, bir tepeye bel vermiş o eski ve azametli **Şehr-i Cürcân**'ın bugün bir yıkıntı olan varlığının bakiyyesine eriştik.

Sabahın olmasını beklemedik. Güneşin ilk ışıklariyle beraber, Ebül Fedânın uzun uzun bahsettiği Kısraların Künbed-i Kavis sarayının mermer sütunlarına daldım. Eski medeniyetleri tanımıyanlar gelsinler de, asırlara hükmedebilmiş olan bu azametli kalıntılarını görsünler...

★ — **İLYAS BEYİN DELİLLİĞİ İLE...**

Gümüştepe'ye döndüğümüzde, iyi haberlerle karşılaştım: Doktorlar, Hiyve Hanına, inek ve koyun sütü yerine, camus südü içmesini tavsiye etmişlerdi. Hiyve'de de camus bulunmadığından, Han, selâhiyetli iki memurunu, bir manga muhafızla birlikte, iki camus satın almak üzere Esterabâd'a göndermişti. Bunların dönüşünde kendilerine katılmak bizim için büyük bir saadet ve şans olacaktı. Çünkü kervanımız emniyet altında seyahatini böylelikle en emin şekle bağlamış olacaktı.

Fakat Han Cân bize, asıl yol göstericiliğin, Yumut Turkmenleri içinde yegâne ticaret yapan adam olan İlyas Beyle yola çıkmakla mümkün olacağını anlattı. Bu İlyas Bey, garib tabiatlı, az konuşan, hatta ibadetle pek alâkası olmıyan bir insandı. Fakat hâlinden sadece işiyle meşgul adamların ciddiliği gözüküyordu. Onun bu hali, durmadan konuşan, sual sorıan bu insanlar içinde bana daha hoş gözüktü. Biz hacıların, en güç yolculuk devri başlıyordu: Yollarda ne su, ne un vardı. Hepimiz için ayrı birer deve alabilmek çok iyi olurdu amma, bizde bu kadar para nerede idi? Nihayet, iki Hacıya bir deve üzerinde anlaştık. **(Devam ediyor)**

VAZİFE ALANLAR İstiklâl Mahkemeleri, Millî Mücadeleye bütün ağırlığıyla varlığını hissettirmiş «adalet» müesseseleridir. Bu «adalet» tâbiri, elbette ki, normal devirlerin kılı kırk yarması şart adaleti değildi : İhtilâl ve inkılâb adaleti idi. Yukarıdaki klişede, birinci sırada olanlar, bu mahkemelerin çeşitli devirlerinde ve safhalarında vazife almış zevattır. Sağdan sola doğru : Yunus Nadi Abalıoğlu, Ali Saib Ursavaş, Ali Kılıç, İhsan Eryavuz, Ali Çetinkaya, Hacım Muhittin Targan görülüyor. Oturanlar ise o günün Darülfünununda kürsü sahibi zevattı. Sağdan sola: Rusen Eşref, Yahya Kemal, Hamdullah Suphi, Ağaoğlu Ahmet, Ziya Gökalp Beyler...

İstiklâl Mahkemesi önünde ilk Türk Gazetecisi

Arif Oruç ve günü gününe tutulan hapishane notları

YAZAN : FERİDUN KANDEMİR

★ — İSTİKLÂL MAHKEMESİ HUZURUNDA İLK GAZETECİ :

Millî Mücadelenin başlangıcında çok çetin şartlar içinde bunalıldığı günlerde « Garpteki emperyalizme karşı şarktaki büyük proleter inkilâp ile daha sıkı, ma'kul ve mantıkî bir yakınlık sağlamak amacile» kurulması Mustafa Kemâl Paşaca da teşvik edilen «Yeşilordu Teşkilâtı» na bir çok mebuslar, memurlar arasında Çerkez Ethem ve kardeşleri de katılmışlardı. Fakat bir müddet sonra

yıklı, esmer bir kâtip de oturmuş, Maks Linder'i tevkif eden o sinemadaki sahte polise benziyordu. Bizi getiren polis:

«— Efendiler, teslim size... » dedi.

Ümitlerini kaybeden insanlar, ne kadar mutî oluyorlar. Polis dairesiyle İstiklâl Mahkemesinden sonra, üçüncü menzile gelmiştik. Bizim için en münasip «Telli Koğuş» imiş... Bir kaç gün önce beraat edip Erzurum'a sürülen eski bilmem nere mebusu Şükrü Nasıh Bey bile orada yatmış... Telli Koğuş... Kim bilir, nasıl koğuş, nasıl hoş bir yerdi.

Yeni yapılmış küçük bir kapının üzerinde sarkan kocaman bir asma kilit gıcırdadı ve biz, başımızı önümüze eğerek sürüye yeni katılan koyunlar gibi, ileride kaynaşan mahpus kalabalığının içine karıştık.»

★ — TELLİ KOĞUŞ :

«— Arif Oruç bu işte... »

«— Hangisi... Hangisi?... »

«— Diha!...»

Gümüş köstekli, kasıklarını döğen şal kuşaklı bir köylü, parmağı ile işaret ediyor. Birbirine giren koğuşlardan biriken insan yığınları arasında, bizim zavallı Mustafa Nuri, utancından önüne bakıyordu. Sırtındaki çuval parçasına sıkı sıkıya sarınan biri: «— Hoş geldiniz!» diye mırıldanırken, diğer bir başkasının yüzüne tokatla vuruyordu. Ötede bir büyük mangal içinde, marsıkları tüten bir kömür yığınıyla, bir tarafta burcu burcu duman tüten bir tencere karşılaşıyordu. Yağlı eller, duvar kenarındaki bir tenceke içinde yıkanır, tenekeden taşanlar da, alt kattaki «Demir Kapı Koğuşu» na sızıyormuş.. Buraya gelir gelmez, ilk aldığımız haber işte bu!... Fakat, « Nemize lâzım diyorlar, bizim koğuşta, sızıntı filan yok... Yâni asavis berkemal!...»

Yüksek tavanlarının, tahtalarını gamlı yılların, ah'ı ile siyahlatmış ve senelerden beri kireç yüzü görmeyen kerpiç duvarlar, ortası çatlak ve esmer bir somun gibi yarılmış, köşelerde yelpazelenen örümcekler ve daha bilmem neler taklak atıyordu. Fakat, fazla söz de edilemezdi. Ankaranın, yani hükûmet ve devlet merkezi Ankaranın hapishanesinin kibar koğuşu idi, burası...

Camları kırık pencereden giren sert, zehir gibi rüzgâr, ateş yelleyen bir körük gibi rast gelenin ensesinde yapacağını yapıyordu ve bazı köhne çerçevelere cam yerine, baş aşağı bir «Yeni Dünya» gazetesi ile eski bir Tasvir nüshası yapıştırılmış görülüyordu.

«— Zaten cama lüzum yok da..... Hani mahpuslar hava alsınlar gibilerde, camlatmıyorlar pencereleri...» diye işi alaya dökenler var. İyi ama, geceleri ne olacak? Geceleri, hele pencere aralarına büzülüp sabahı etmeğe mahkûm olanlar, bu acı alaydaki mânayı pek güzel anlıyorlardı. Ben tamam beş gece, o kırık pencerelerden birinin altında ayazladım. Tamam beş gece, o küçük delikten geniş semada parlayan yıldızları gördüm. Buraya cam takmak, ne münasebet ?... Bir kaç insan azmanı için sokağa beş on kuruş atmak günah değil mi?»

★ — YANIK CANLAR :

«Felâketle diz dize oturup dertleşmeyenler, bir gün, adına hapishane denen, bu her cinsten ve her kafadan insanlarla doldurulmuş iğrenç binaya uğ-

DÖRT ALİ'ler Garib bir tesadüf İstiklâl mahkemelerinin faaliyeti en geniş yankılar uyandırmış olanlar arasında vazife alan mebusların dördünün adı da ALİ idi: Kılıç Ali, Kel Ali (rahmetli Çetinkaya), Necib Ali, Rize Ali.

Klişemiz, bu ALİ'lerden en meşhur ikisini yanyana gösteriyor : Sağda Reis Kel (Cetinkaya) Ali, yanında Kılıç Ali... Ki, bugün hayatta olan sonuncu ALİ de bu zattır.

rasalar, işte o zaman hayatın bin bir suretteki tecellilerini öğrenmiş olurlar.

Burada, karşılaşılan mahlûkları, dışarıda tasavvur, hattâ tahayyül etmek dahi mümkün değildir. Burada tepeden tırnağa gamlı olduğu halde gülen, hiç bir derdi olmadığına yemin ettiği halde durmadan ağlayan insanlar var. Birisi nikâhlısını, gönlünün istediğine helâlinden bağışlayan kadıyı öldürmekten başka bir şey düşünmediğini anlatıyor. Diğeri iki çocuğu ile kimsesiz bıraktığı karısını niçin boşadığını hâlâ bilmediğini söylüyordu. Öteki, bilmem hangi memuru, vazifesi başında iken tahkîr etmiş, ama niçin? bir sebep... vallahi mahkeme de bunu araştırmadı. Sorsa, araştırsa da ne denecek bilmem ki, diyor. Kısaca herkesin bir derdi, bir başka kaygusu var. Bütün canlar yanık...

«— Koğuşları gezer misiniz?» dediler.

Dar kapılardan başımızı eğerek, geçtik. Önümüzde giden anlatıyordu :

«— Koğuşlar hep böyle, iç içe imiş... Tahta döşemesi olmayanlar da varmış. Gece kuytu yerlerden geçerken, bu bir idare kandili ile, meş'um bir gölgeye benzeyen karanlık yerlerde topraklar üzerine serilip de müsterih uyuyanlar bile bulunur, diyorlardı. Fırlayarak öksüre öksüre, tüküren bir hasta, insanoğluna sızlanıp hıçkırıyor gibi... Yövmiye aldığı bir tayın ekmeğiyle gıdalanan sararmış benizli kaditler, tüylü seccadesinin üstüne bağdaş kurmuş, esneyen, rüşvetten maznun bir memurun önünde kaynayan et tenceresinin karşısında içlerini çekiyorlar.

Yanık bakışlı bir köylü... Daha bir gün evvel sırtı ile ayağı pek dursun diye genç nişanlısının özenip bezenerek ördüğü renkli çorabı mezada vermiş... arkasından içini çekiyordu.»

★ — AHMET AĞANIN YANINDA:

«İlerideki koğuşu süratle geçtik. Bahçeye inen tahta merdiven menfezi ile iç avluya bakan aralıkta daha kapılarından idrar kokuları yayılan apdesthanelerin karşısında rüzgâra göğüs açmış bir kaç mahkûm bitleniyordu... Bize yol gösteren kılavuzumuz güldü: «— Bit yiğitte, pire itte... derler, doğru sözdür.»

Daha sonra, yedi buçuk seneye mahkûm olduğunu öğrendiğimiz bir bedbaht parmaklıklara dayanmış bağırıp çağırıyordu.

— Sizi Ahmet ağaya götürüverem mi?

— Ahmet ağa kim ?

— Bir eşkıya.. canım ama...

— Eeee?

— Sizi ağırlardı da...

Tahtalarının yarıkları aralanmış yekpâre bir koğuşa girdik. İleride lâstiklerimizi çıkarmaklığımızı ihtar ettiler. Ahmet ağanın bölgesine gelmişiz besbelli... dedik. Alçak boylu, gür kara bıyıklı, avurtları çukura batmış bir genç, ayakta duruyor. Mektebe... sınıf teftişine gelen bir Maarif Müdürüne gösterilen saygı ve merasim gibi... Herkes ayakta... Herkes ayağa kalkmış... Ahmet ağa da, işte nah, karşıda... Onu gösteriyorlar bize... Kangırlı imiş... Şakavette bulunmuş... Yıllarca dağlarda, ormanlarda asmış, kesmiş... Sonra... Usanmış bu şakavetten, gelmiş teslim olmuş... Şimdi, oturuyor.. Yumuşak seccadeler üzerinde, bağdaş kurmuş oturuyor. Biz de oturduk. Hoş geldiniz, merhabalarla beraber ağız yeri yapıştırılmayan bir sigara uzatıyordu. Taze demlenen çaylar... Yeni doldurulan nargilelerle yarışıyordu. Kırk yıllık dostlarımız, bizi bu dört duvar arasına kısılan bedbahtlar kadar bilemezler şüphesiz... İsmimizle çağırılanların hal tercümesi unutulmuyordu. Birisi gözlerime baktı:

«— Burası bir güvercinliktir Arif Bey, dedi, doluya koysan taşar, boşa koysan dolmaz, ne yaparsın, taksirat...»

Ahmet ağaya sordum:

«— Siz ?.»

Alışık, bezmeyen bir tavırla omuzlarını silkti:

«— Şakavetten...»

Teslim olanlara ilişilmiyecek demişler, adam da teslim olmuş, tamam yirmi aydır, oturduğum köşede yatar, muhakemeye çağırılacağı günü beklermiş..»

Gelecek Sayıda

★ — İSTİKLÂL MAHKEMESİ HUZURUNDA.

★ — SUALLER VE CEVAPLAR

Osmanlı idaresinde ilk nesiller «müstakil devlet»i unutuyorlar

— 6 —

YAZAN : CEMAL KUTAY

★ — **EBEDÎ BİR KİN ...**

Benî İsrail'in devlet ve millet hayatında karşılaştığı bu devamlı ve derin istirapların nesiller boyu devam eden varlığındaki tesirinin şefkat ve müsamaha olduğu beklenirken, netice tamamen aksi olmuştur: Denilebilir ki, Yahudilik, bütün insanlıktan ebedî ve şifasız bir kin duygusunun üzerine kuruldu. Mısırdan çıkış, daha doğrusu kaçış, Bâbil Esareti, Suriyelilerden gördükleri devamlı baskı, nihayet İspanya'daki korkunç kital, bütün bunlar, Musa Oğullarının ruhunda, insanlığa karşı nefret ve güvensizlik duygularının kökleşmesine sebep oldu. Bu kökleşmeyi söküp atabilmek için, Osmanlı Türklerinin, dünya yüzünde bulunmıyan o misilsiz müsamahası bile, kâfi gelmemiştir.

İsrail tarihi şuna da şehadet eder: İlk devirlerde bile, Musevîler, dindar olmakla beraber katı yürekli idiler. Mağlûplara zulmederlerdi. Ahalisi Yâve namına kurban edilirdi. Bütün Yahudi mukaddes kitapları, yenilmiş olanlara istenildiği gibi sahip olunabileceğinin emirleri ve imkânları ile doludur. Şehirler yakılır, halkı esir edilirdi. Her esir, yedi sene sahibine hizmet ederdi. Hayatı, efendisinin elinde idi. Yedi yıl sonra, kendi kendisine fidye ödiyerek kurtulabilirdi. Aile hayatı, erkeğin hâkimiyeti esasına göre teşkilâtlanmıştı. Bir aile reisi öldüğü zaman, mirası bütün evlâtları arasında müsavi olarak taksim edilirdi. Yahudiler, nesillerini süratle üretebilmek için, çocuğu kutsal varlık saymışlardır. Çocuk doğurmayan kadının boşanması tabiî idi. Çocuksuz ölen bir erkeğin neslini devam ettirmek için, dul eşinin kocasının kardeşiyle evlenmek mecburiyeti vardı. Ölenin kardeşi yoksa, yakın bir akrabası bu vazifeyi ifa ederdi.

Benî İsrail, çoğalabilmek için, birden fazla kadın almayı kabul etmişti. Süleyman'ın yüzlerce zevcesi vardı. Bütün Yahudi telkinleri, dünya yüzünde Yahudi neslini artırabilmek için her çareye başvurulmasını tabiî saymaktadır. Kadın, Yahudi aile cemiyetinde hiçbir hürriyete sahip değildi. Yemini bile muteber sayılmazdı.

Benî İsrail'de HAK mefhumu, mukaddes kitapların tarifi şeklinde idi. Yahudiler, müstakil devletlerini kaybettikten sonra, bütün dikkatlerini, kutsal kitaplarının tesbit ettiği hayatı devama hasretmişlerdir. Aradan yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen, Yahudi liderler,

bu dinî kayıtların ve prensiplerin asla dışına çıkmamak için ellerinden geleni yaptılar. Bugün, çağın medeniyet ölçüleri içinde olan İsrail Devletinin, binlerce yıl önce Arz-ı Mev'ud **(vaadedilmiş topraklar)** da hükümran olan Benî İsrail'in ana prensipleri içinde olduğunu söylemek hata olmaz. Bugün İsrail devletinde kullanılan tarih bile (Musevî Yılı) dır. Resmî gazetenin bir kısmı, tamamen eski harfler ve üslûp ile olarak İbranîce'dir. Bugünkü İsrail'in Ceza Kanununda, yine binlerce yıl önceki bir iptidaî inancın belirtisi vardır: Kan dâvası, hâlâ güdülür ve bugün de verilecek en büyük ceza, medenî haklardan mahrum edilmektir.

★ — GÖÇEBE VE DEVLETSİZ YAŞAMANIN ACILARI :

Benî İsrail'in ve Yahudiyye devletinin kuruluşundan, tarih sahnesinden çekildiği devre kadar süren hayatı içinde devamlı ve müstakar zamanlar pek mahduttu. Ken'anîlerin ve daha sonra Moab'lıların, daha sonra Asurlu ve Mısırlıların tazyikleri ile çok zaman huzursuz kalmış olan Yahudiler, göçebe ve devletsiz yaşamanın acısını ve neticelerini, sanayide, güzel sanatlarda ve fikirde çok zaman geri kalmış olmakla ödemişlerdir. Benî İsrail mâbutlarını altın ve gümüşlerle süslemek, güzel şehirler inşa etmek, el sanatlarını öğrenmek gibi o devrin diğer milletlerce malûm bilgilerinden mahrum kalmışlardı. Resim ve heykeltraşlık zaten Yahudi dininin yasakladığı hususlu. Yahudilerin şahıslarına kıymet verdiği ünlü kişilerinin hemen hemen hepsi, çobanlıktan yetişmişlerdi.

Süleyman'ın bütün Yahudi kaynakları tarafından mübalâğalarla anlatılan sarayı bile, yabancı mimarlar tarafından Mısır ve Asur tarzında yapılmıştı.

HAZKİYAL'IN DUASI **Benî İsrail'e ait geçmiş devirlerden yakın zamanlara gelen hâdiselerin hemen hemen hepsinin iç terkibinde, masallaşmış bir olayın efsanesi vardır. Aslı Yahudi olan sanatçılar, bu efsaneleri tablo, heykel, beste halinde tarihe maletmeye çalıştılar. Klişemiz, Hazkiyal'ın Sinagoglarda söylenen duası sırasında gösteriyor.**

Bugün üzerinde inceden inceye tetkikler yapılarak, Yahudi mevcudiyeti için mesnedler aranan Palmir (Tedmür) sarayında bile, Finike ve Mısır mimarîsinin tesirlerinden başka, Benî İsrail'i kendi mevcudiyetini anlatacak eserlere rastlanmamıştır.

Buna karşılık, İsrail'de edebiyat, büyük bir gelişme göstermişti. Esaretler, mahrumiyetler, vatan hasreti, iklim, nihayetsiz ve sükûn dolu çöller; İsrailllilerin hislerine incelik ve duyganlık getirmişti.

Yazının Benî İsrail arasında ne zaman yayıldığı malûm değildir. Benî İsrail anıtlarının en eskisi Moab'da Ken'anîler tarafından dikilen zafer sütunu üzerindeki yazılarla Zilo'da yine zafer için dikilen ve bugün müzelerimizde olan taş üzerindeki yazılardır. Bu eski belgeler, daha o tarihlerde bile, Yahudilerin başlıca tasalarının, anlaşılması çok güç düşmanlarla çevrili olan topraklarında barınabilmek ümitsizliği ile, dünyanın dört tarafına dağılmayı tavsiye etmekte idi. Binlerce yıl önceki öğüt, bugün de yerine getirilmektedir.

★ — ÜSTÜNLÜK İDDİASI :

Çektiği hicranlar ve mihnetler, Yahudinin ruhunda, çöküntü yerine, çok zaman ruhlarına hâkim kini üstünlük iddiası halinde tecelli ettirmiştir. Önce kerpiç, sonra madenî levhalar, daha sonra Papirüs ile sahtiyan üzerinde, kavimlerine ait hâdiseleri yazan Yahudi din adamları, kendilerinden sonraki nesillere, dünyaya hâkimiyet inancını telkin etmek gayesiyle ON EMİR'in dışında ve sadece kendi kavminin çocukları için şu temel fikirleri sıralar:

★ — Aslını unutmıyacaksın. Senin aslın dünyadaki bütün kavimlerden üstündür.

★ — Senden daha rahat olan varsa, senin hakkını almış demektir. Onunkine sahip ol.

★ — Bir zamanlar sen, Bâbil şehrinin kenarında otururdun. Kudüsü düşüne düşüne gözyaşları dökerdin. Nehrin kenarındaki söğütlere tanburlarını asardın. Seni esir edenler yanına gelerek: «— Bize Siyon ilâhilerinden okusanız a» **derlerdi. Sana azap veren bu insanlar, senden ilâhiler, sevinç sesleri istediler. Fakat Rabbin ilâhîsi yabancı bir memlekette nasıl okunabilirdi? İşte o günleri unutma... Dünyada her millet, seni Bâbil esaretine sevketmek istedi. Ey Orşilim... Seni unutursam sağ elim hünerlerinden mahrum olsun, diye yemin etmiştin. Orşilim'u unutma... Bütün diğer kavimler, senin meziyetlerini bildikleri, senden ürktükleri ve korktukları için elbirliği ile seni devletinden ve topraklarından mahrum ettiler. Bir başka kavme, sana lâyık görülen azab verildi mi? Bütün bunların hakikî sebebi, sendeki istidadı, diğer insanlara üstünlük temin eden meziyetleri körletmek içindi. Sen, Orşilim'e verdiğin sözü unutma... Ona tekrar sahip olabilmek için, icap ederse dünyayı ateşe ver. Zulüm yapmaz, gördüğün zulmün ancak zerresine**

TAKDİS TÖRENİ **Dünya yüzünde hiç bir din, değişmiş şartlara rağmen, Yahudilik kadar geleneklerine bağlı kalmamıştır. Klişemizde görülen, « Eliah'ın İsak-ı takdis » i, bugün de, her yeni doğan Musevî çocuğu için devam ediyor...**

cevap vermiş olursun.

★ — İçinde yaşadığın ülkeler sana, senden bazı şeylerini terketmeni istiyor larsa, unutma ki bu tasallut, sana erişemedikleri içindir.

Yahudi nesilleri bu telkinlerin tesiri altında yetiştiler ve üstünlük iddiasını daima muhafaza ettiler.

★ — BİR VESİKADA YAHUDİLERE GÖRE TÜRK İDARESİ :

Bugünkü İsrail'in ihyâ teşebbüsü, şüphesiz ki, birçok safhalar geçirmiştir. Yahudiler, İkinci Bayezit devrinde İspanya'dan kitle halinde sürüldükleri zaman, dünyanın hiçbir beldesinde hâdise, müdahaleyi icap ettirecek kadar tesir yapmamıştı. Zaten o tarihte İspanyanın deniz kuvvetleri, bütün Akdenize hâkim bulunuyordu. İspanya donanması ile boy ölçüşebilecek biricik kuvvet Osmanlı Türklerindeydi. 1803 de Düsseldorf'ta basılan **Rudolf Kitter**'in İbranîlerin Tarihi adlı eserde Türkiye Yahudileri için gerçekten dikkat değer fikirler vardır:

«— Yahudiler, Osmanlı İmparatorluğunun muhtelif yerlerine yerleşinceye kadar, bulundukları memleketlerin şartlarını kabul etmeye mecbur kalmışlar ve millî şahsiyetlerini kaybetmişlerdi. İbadetlerini dahi çok zaman gizlice yaparlardı. Yahudilerin Türkiye'ye gelmiş olanları en münevver kısmı idi. İspanya'nın bunları kovmasının elbette ciddî sebepleri vardı. Türk Devletinin Akdenize hâkim olmasından endişelenen İspanyollar için Musevîlerin Osmanlı ülkesine yerleşmesinde muhakkak ki büyük fayda vardı. Çünkü İspanyollar, Yahudilerin bir memlekette kendileri için imkânlar yaratarak, ticaret ve sanayii nasıl ellerine geçirdiklerini ve bu neticeleri nasıl sadece ve insafsızca kendi gayeleri için sarfettiklerini biliyorlardı. Bu itibarla Türkiye'ye hicret etmeleri için ellerinden geleni yaptılar.

Yahudiler, mutaassıp ve dar fikirli zannettikleri Osmanlı Türkiyesine gelince, bütün korkuları, birden kayboldu ve hattâ hayrette kaldılar: Osmanlı Hükûmeti ve halkı, kendilerine o kadar müşfik, müsamahalı ve hattâ umursamaz idiler ki, Yahudiler bir müddet için müs takil bir devlet kurmayı düşünmediler. Çünkü Osmanlı idaresinde kendileri için külfetsiz ve emin bir devlete sahip olmanın nimetleriyle başbaşa kaldılar. Bir müddet, İspanyadaki hâdislerin dehşetli tesiri altından kurtulamadılar, fakat nihayet iki nesil sonra, Osmanlı ülkesini sadece «vatan» değil, kendilerinin «efendi» si olduğu bir «müstemleke» addettiler. Bunu söylemediler, maharetle sakladılar, fakat tatbikat böyle oldu.»

★ — DÜŞÜNDÜRÜCÜ HÂDİSELER :

Yukarıdaki iddia ne dereceye kadar doğrudur?

Osmanlı Türkleri, diğer azınlıklara tanınmış garib olduğu kadar Türklüğün menfaatlerine, hattâ meşru haklarına aykırı kararla, Yahudilerden asker almıyorlardı. Yani, Musa Oğulları, kan vergisi vermiyor, durmadan çoğalıyordu. Yahudilerin nüfus artışı, öyle bir hal almıştı ki, bundan kendileri de ürktüler ve dünyanın dörtbir yanına yayılmak arzusu duydular. Kuzey ve Güney Amerika'ya, Osmanlı ordularının yeni fethettiği yerlere, Mısıra, Tunusa, Habeşistan'a; hattâ İngiltere, Belçika ve Fransa'ya, Nordik memleketlere dahi Yahudilerin yerleşmesi, Türkiye'ye yerleşmiş Musevîlerin nüfus fazlasından olmuştur.

İsveç Kralı Demirbaş Şarl, Rus Çarı Deli Petro ile savaşında mağlûp ve Osmanlı Türklerine iltica ettikten sonra, memleketine dönerken, kendisini hastalığı sırasında tedavi eden bir Yahudi hekim, beraberinde gelmek istemişti. İsveç Kralının kendisine verdiği cevap, pek mânalıdır:

«— Siz benim hayatımın kurtulmasında hizmet ettiniz. Şahsen sarayımda istediğiniz gibi yeriniz olur. Ben hayatta kaldığım müddetçe itibarınız devam eder. Fakat diğer dindaşlarınız ve kavminiz için Osmanlı idaresi gibi bir idare düşünüyorsanız, bunu İsveçte bulamazsınız.»

(Devam ediyor)

GÖZ ÖNÜNDE **Sultan Hamid'in çıkan bütün gazeteleri olduğu gibi, Avrupa merkezlerinde neşredilen ve kendi iktidarı aleyhine çetin bir mücadele açmış Jön-Türk neşriyatını da büyük bir dikkatle takip ettiği malûmdur. Sansür, Basının ve bütün fikir hayatının üzerine çökünce, Padişah, en çok güvendiği kimselerden kurulu sansür heyetlerini gözönünde bulundurur. bunlar BÜYÜK MABEYN'de çalışırlardı. En yüksek makamlara gelenler arasında bu vazifede ibraz-ı sadakat etmiş olanlar çoktu. Klişemiz, Padişaha o günün yayın havasını aksettirmekle vazifeli kabarık bir kadronun senelerce içinde çalıştığı Büyük Mabeyn binasını gösteriyor.**

23 Temmuz Basın Bayramı dolayısiyle :

Sansür, Korkular ve Yasaklar..

YAZAN : SERVER R. İSKİT

★ — SANSÜR, NEVİLERİ VE TATBİK SAHALARI :

Sansür (Censure); hâkimiyeti elinde bulunduran iktidarın, kendini himayesi ile vazifeli saydığı içtimaî ve ahlâkî nizamı baltalıyan veya baltalıyacağını vehmettiği fikir, kanaat, temayül ve hareket tarzlarının umumî şekilde izharını kısıtlama (restruction) sı politikasıdır.

Sansürün başlıca nevileri siyasî, dinî ve ahlâkî olarak üç zümrede toplanır. Birinci ve ikinci nevilerin otoriteleri siyasî ve dinî şahsiyetlerdir. Ahlâkî sahaya gelince, bunlarda da siyasî ve dinî şahsiyetler ve ayrıca aile büyük leri kudret sahibi olmakla beraber, hususî şahısların da kendilerini söz sahibi yaptıkları görülür.

Sansürün esaslı tatbik sahaları; yazılmış veya söylenmiş söz, hareket (tiyatro, dans...), plâstik sanatlar ve giyimdir.

Sansürü tatbik edenler, mucip sebep olarak bilhassa isyanı, dine karşı hürmetsizlik ve küfrü, müstehcenliği, şeref ve haysiyete taarruzu gösterirler.

Sansürün tatbik genişliği ve metodları, müdafaa etmek istediği içtimaî nizamın nev'ine ve maruz kalması düşünülen tehlikenin veya vehmin mahiyetine göre değişir.

Sansür cezaî ve önleyici olarak, ikiye ayrılır: Cezaî sansür, otoritenin cürüm addettiği fiilin vukuundan sonra failin cezalandırılması ve ele geçerse cürüm materyalinin imhası suretiyle tatbik edilir. Önleyici sansüre gelince, neşir ve izhardan evvel tetkik ve kontrol edilmesi ve tasvip edilmediği takdirde iptali şeklidir.

Nazizm ve komünizm gibi otoriter rejimlerin kendi doktrinlerine aykırı fikirleri doğmadan imha eden «bevin vıkama» gibi fertleri tek yönlü düşünür hale sokan bir nevi eğitim sansürü ile ilgililerin kendi aralarında anlaşmasından doğan diğer gönüllü sansür nevileri de vardır.

★ — HÂKİM KUVVETLER VE TAZYİK UNSURU :

Sansür âfetinin bizim bünyemizdeki tahribatı asırlarca devam etmiştir. Garp dünyasının uyanıp geliştiği (1453-1789) Yeni Zamanlar devresinde, Osmanlı İmparatorluğu harb meydanlarında meşgul olur, fakat evvelâ zaferlerle devam eden gurur, bu gelişmeleri takip etmediğinden, memleketi mukadder âkibete sürükler.

İşte bu devrelerde, daima mutaassıp zümre baltalama âmili olmuş, dinî ve siyasî inanışa, ahlâka, ilme, fenne, plâstik sanatlara ve hattâ giyinişe kadar bir takip ve tazyik siyaseti gütmüş tür. Bu uzun devrelerinde Osmanlı tarihi, her neviden sansür tarif ve ölcüsüne sığan binlerce misallerle doludur.

Hâkimiyeti elinde bulunduran iktidarın en çekindiği kuvvet, yazılmış söz, yani neşriyattır. Bilindiği gibi, gazete veya yazılı diğer neşriyat, âmme efkârını yapar ve yayar. Bu, onun iktidarı korkutan ve kuşkulandıran fonksiyonudur.

Gazeteler, liberalizmin ve demokrasi fikirlerinin halk kitleleri arasında canlı bir surette inkişafından sonra teessüs etmiş ve bu fikirlere paralel bir inkişaf seyri takip etmiştir. Bu mühim telkin unsuru; tiyatro, roman, konferans, yeni olarak da sinema, radyo; plâk ve saire gibi telkin vasıtalarının başında olarak ekonomik, sosyal ve politik hayatın içinde en faal rolü almış olarak çalıştığından, sansürün başta gelen tatbik sahası olmuş ve rahat yüzü görmemiştir.

Hele bizde «matbuat» denince, hemen «sansür» akla gelir hale gelmiş ve müstakil gazetelerimizle başlayan neşriyat sansürü, bir kanser gibi, yaşadıkça onu rahat bırakmamıştır.

★ — BİZDE İLK SANSÜR :

Bizim ilk gazetemiz «Takvim-i Vakayi» 1831 de çıkarılır, bu devletin organıdır. 1840 da türkçe olarak bir İngiliz «Ceride-i Havadis» i çıkarır ve asıl müstakil Türk gazetemiz «Tercüman-ı Ahval» de 1860 da neşredilmeğe başlar.

1857 tarihine kadar kitap ve sair neşriyat için bir nizamname yoktur, bu tarihten sonra basılı neşriyat bir nizam nameye tâbi olur. İlk matbuat nizamnamesi de neden sonra 1864 de çıkacaktır. Fakat bundan evvel ve sonra, hükûmetin cezaî kontrolü her nevi neşriyat üzerinde kanat germiştir. Nitekim 1860 da Tercüman-ı Ahval ile Ceride-i Havadis arasında çıkan bir münakaşadan dolayı Tercüman-ı Ahval hükûmetçe iki hafta tatil cezasına uğratılır.

Böylece idarî ve cezaî şekilde tatbik edilen sansür, nihayet açığa vurularak; «Devletin zaafını millete söylemek bir vatanperverlik değildir» diyen Âli Paşa zamanında, 1867 de çıkarılan bir kararname ile gazetelerin, matbuat nizamnamesinin hükümleri dışında olarak hükûmetçe tedib edilip, taşkınlıklarına mâni olunacağı ilân edilmiş, bu cezaî sansür 1876 ya kadar devam etmiştir.

1876 da Mahmut Nedim Paşa, daha da şiddet gösterecek, matbuata bir önleyici sansür koyacaktı. Bu kararla İstan-

TEK ÇARE!.. **Nihayet bir gün geldi ki, Sansürden kaçabilmek için tek çare, binbir tehlikeyi göze alıp memleketi terketmek ve orada, vatanda isminin söylenmesi yasak adlarla gazeteler çıkarmak oldu. Yukarıdaki klişede 1906 yılında, Avrupanın muhtelif merkezlerinde, çeşitli dillerde çıkan Hürriyetçi gazetelerden bazılarının başlıkları görülüyor.**

bul ve taşralarda, gazeteler basılmadan evvel tetkik edileceklerdi. Vakıa bu hal pek kısa sürdü, fakat İkinci Abdülhamid için kötü bir ders oldu.

★ — **MATBUATIN KARA GÜNLERİ :**

İkinci Sultan Abdülhamid padisah olunca, 1877 de yeni bir Matbuat Kanunu projesi hazırladı, fakat bu sıkı kanun, Meclisi Mebusanda büyük münakaşalarla çok tâdil edildiği için, padişah, kanunu mer'iyete koymadı. Artık memleketi dilediği gibi idare edecekti.

Nihayet 1878 de güvendiği adamlarından bir sansür heyeti teşkil edip, matbuat müdürlüğüne bağladı. Yerli matbuat burada, yabancı dilli matbuat da Hariciye Nezaretindeki komisyonda tetkik olundu ve dışarıdan gelecek yabancı matbuat için ayrı bir heyet kuruldu.

Her nevi kitap, broşür ve ilânların tetkik mercii, Maarif Nezaretindeki «Tetkik-i müellefat» ve «Encümen-i tetkik ve teftiş» komisyonlarıydı. Bunlar, okuyup müsaade verilmeden bu kabil neşriyat basılıp dağıtılamazdı.

Piyeslere gelince, bunlar matbuat idaresiyle Zaptiye Nezaretinin müşterek tetkikinden geçmeden oynanamazdı.

Bu, hem koruyucu, hem cezaî sansürlerden geçip müsaadesi alınarak neşrolunan her basılı kâğıt, ayrıca Yıldız Sarayında da haddeden geçirilir, hattâ bazı provalar basılmadan buraya gönderilip sıkıca tetkik edilirdi.

Sansüre esas olacak ana direktiflere her gün bir yenisi katılır, yasak fikir ve kelimeler listesi kabardıkça kabarırdı. Bunlara göre; siyasî ve idarî meseleler, sarayın vazife ve hareketleri, memurların suiistimalleri kat'iyen yazılamaz. ekseriya da saraydan verilmiş kamoflâj haberleri dikte edilirdi. Meselâ bütün yabancı telgraflar kontrol edilerek, haberler sarava göre değiştirilir. bir hükümdarın katli, füc'eten vefat şeklinde yazdırılırdı.

★ — **YASAK EDİLEN KELİMELER:**

Bazı kelimelerin kat'iyen kullanılmaması tamim edilmiş ve listeler halinde ilgililere verilmişti. Bunlar arasında grev, suikast, ihtilâl, anarşi, sosyalizm; dinamit, infilâk, kargaşalık, hal', kital; Kanunu Esasî, hürriyet, vatan, müsavat. Bosna Hersek; Makedonya, Girid, Kıbrıs, Yıldız başta gelenlerdendi. Abdülhamid, büyük burunlu olduğundan «büyük burun» ve eski padişahı hatırlatır diye «Murad» ve hattâ «Türk» kelimeleri de kullanılamazdı.

Abdülhamid'in doğum ve tahta çıkış yıldönümlerinde sütun sütun medhiyeler konup, uzun ömrüne dua edilirdi. Tabiîdir ki böyle neşriyat; rütbeler, nişanlar ve sâhâne ihsanlarla karşılık görürdü ama, hakikî fikir adamları bir köşede yoksuzluk içinde yaşardı.

Padişah, gittikçe azıttı, bu kadarı bile kâfi görmedi. 1881 den sonra, her

sene biraz daha şiddetini artırdı. 1888 ve 1895 tarihlerinde, matbaaları daha sıkı kontrollar altına aldırdı. Arama taramalar matbaalardan, gazete idarehanelerinden hususî ikametgâhlara kadar anî baskınlar şeklinde oldu. Gümrükler garp fikir adamlarının dünyaca meşhur kitaplarını bile içeri sokmaz oldular. El ilânlarına kadar kontrol eden sansür muzır diye ilmî ve tarihî eserleri hamam külhanlarında yaktırdı. Kontroldan sonra bile çıkan yazılara olmadık mânalar verilerek cezalara, hapislere, sürgünlüklere kadar vardırıldı.

Nihayet, Rumelideki genç zabitlerin zoruyla padişahın, Kanun-u Esasîsinin tekrar yürürlüğe konmasını kabul ettiği günün akşamı toplanan muharrirler, yazı provalarını sansüre göndermemek kararını aldılar. Artık irfan engizisyonu nihayet bulmuş ve cellâtları ortadan silinmişlerdi.

Vakıa, 1908 den sonra partilerin birbiriyle boğuşmasından doğma sebepler veyahut harbler dolayısiyle de Türk gazeteciliği sansürle karşılaşmış ve hattâ Mütarekede işgal ordularının ve Vahidüddin'in sansürünü de görmüştür. Fakat Abdülhamid istibdadının otuz küsûr senelik boğucu havasından kurtulup iyi havaya çıkış ve gazetecilerin sansüre rest çekişi, 23 temmuzu bir Basın Bayramı edinmeğe kâfi gelmiştir.

Bu tarih, Türk basınının yalnız hakları bakımından değil, fikir ve bünyesi bakımından da inkişafının başlangıcıdır.

Tarih — 68 (Basın : 7539 — A - 4397)

Yüzyılların çözemediği «hemşehrilik» çekişmeleri ve bâkir vesikalar :

Yunus Emre'nin mezarı nerede?

— 2 —

YAZAN : İBRAHİM HAKKI KONYALI

★ — **VESİKALARIN IŞIĞI ALTINDA :**

Büyük Türk şairi, İslâmın istediği çapta ilâhî bir ergin olan Yunus Emrenin Karamanlı olduğu hakkında bulduğumuz belgelerin sayısı yüzleri aşmıştır. Padişahların mühürleri altında Topkapı Sarayı Defterhane hazinesinde ve Defter Emaneti hazinesinde saklı olarak bize kadar gelen bu belgeler, Kur'an âyetleri gibi sağlamdır. Bunların doğruluğunda asla şüphe edilemez. Bu vesikalara göre, Yunus Emre'nin bir ergin kişi ve aziz olan dedesi İsmail Hacı, dervişleriyle beraber Horasan'dan gelmiş, Karaman eyaletinin Lârende kasabası civarında kendi adı ile anılan (İsmail Hacı Köyü) ne yerleşmiştir. Başvekâlet arşivinde 63 numarada kayıtlı H. 924, M. 1518 yılında Kemalpaşazade tarafından Yavuz adına tutulan İlyazıcı defterinde. bu geliş ve yerleşiş şöyle anlatılmıştır:

«Karye-i Şeyh Hacı İsmail an kaza-i Lârende: Mezbur Şeyh İsmail Hacı an cemaatin dervişleri ile divar-ı Horasan'dan gelmiş aziz imiş. Bunda tevattun etmiş...»

İsmail Hacı topluluğu, Mevlâna'nın babası ile mi geldi, daha evvel veya sonra mı geldi? Bu cihet ayrıca incelenecek bir konudur. Geldikleri tarih hakkında henüz kesinleşmiş bir hükme varılamamıştır.

(İsmail Hacı Köyü) nü bilen yoktu. Hafızasının zindeliğini muhafaza eden Karaman'ın en yaşlılarından Hacı Sami Bey ve başka yaşlı Karamanlılar babalarından ve dedelerinden böyle bir köy adı duymamışlardı. Bir, bir buçuk asır evvel yapılan yazımlarda da böyle bir köy adına rastlanmıyor. Ben bu köyü 1 Haziran 1965 günü saat dokuzda Karamanın 29 kilometre doğusunda İbrala'ya 7 kilometre mesafede buldum.

Köy bir ören (virane) halindedir.

★ — **YUNUS EMRE'NİN DEDESİNE AİT BİR MENKİBE :**

Otomobilimiz silikçe bir tepenin üstünde gayri muntazam taşlarla yapılmış, genişçe bir sahayı kaplayan bir yapının önünde durdu. Burası bir dam altında mescid, zikir yeri, ahır, misafirhane ve derviş hücrelerini toplayan bir tekke (Zaviye) idi. Tekkenin umumî kapısı Türk yapı geleneğine göre doğuya açılıyor. Mescidin sağındaki ve solundaki kanatlar kısmen yıkılmıştır. Tekkenin sağındaki harapça bir yerde (Çatal Direk) denilen, arasından geçenlerin günahlarının dökülüceğine inanılan bir ağaç vardı. Günahkârların te-

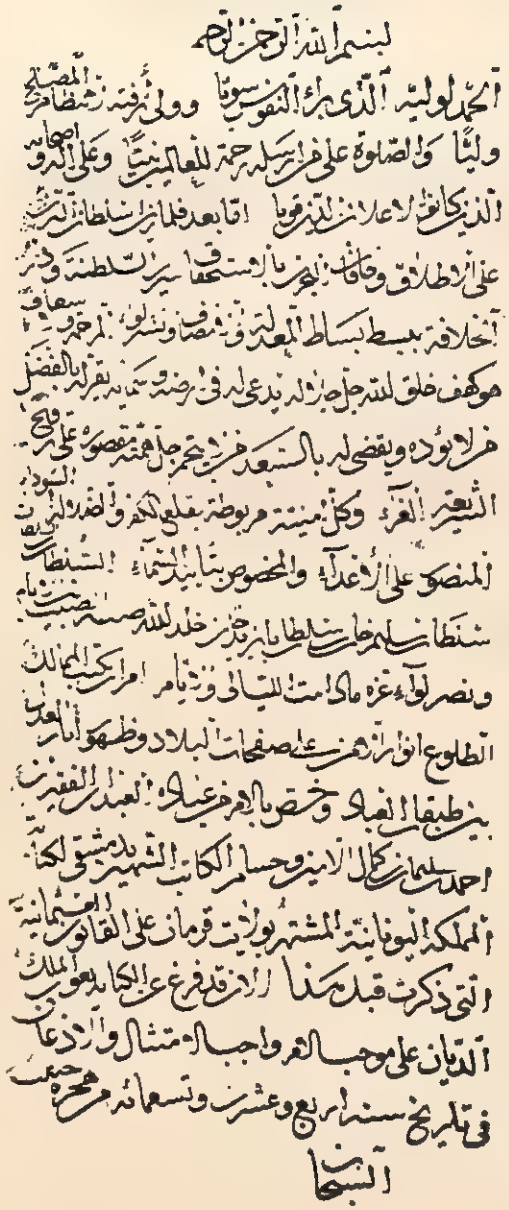

Yavuz Sultan Selim'in (Memleket-i Yunaniyye) denilen Karaman eyaletini Şeyhülislâm Kemalpaşazade'ye H. 924, M. 1518 yılında yazdırmayı kararlaştırmış, yanına da Şamlı Husam isminde bir hattatı kâtip olarak vermiştir. Karaman eyaletinin vakıflarını, mülklerini ve bu arada Yunus Emre'nin zâviyesini yazan Kemalpaşazade'nin bu (İlyazıcı defteri) şimdi Başvekâlet arşivinde 63 numarada muhafaza edilmektedir. Buraya Topkapı Sarayı hazinesinden gelmiştir.

maslariyle ağaç, cam gibi parlamıştı. Biz yapıyı incelerken yanımıza iki Türkmen kadını geldi. Buraya (Âşık Öreni), (Tekke) derler, dediler. Tepenin doğu tarafında üç ağıl ve gözün alabildiğine uzanan on dönüm tahmin ettiğimiz bir kabristan vardı. Kabristanın büyüklüğü bize burasının vaktiyle kalabalık bir meskûn yer olduğunu söylüyordu.

Biz tekkeyi incelerken, Yeşildereli Hatice Yiğit :

— Gelmişken buradaki Yatır İsmail Hacının türbesini de ziyaret edin! dedi.

Senelerdenberi aradığım Horasanlı İsmail Hacının köyünü, türbesini, ve zaviyesini bulmanın sevinci içinde türbeye geldik. Türbenin kubbesi yıkılmıştır. Kapısının Söge taşları ve taş sandukası ayakta idi.

Kadınlar bize bunun Buharadan geldiğini de söylediler. Efsanevî bir menkibesini de anlattılar :

İsmail Hacının ağası hacca gitmiş, bir gün anası saç üzerinde Bişi denilen katmere benzeyen bir yemek yapmış, yemişler. İsmail Hacı :

— Ana! demiş, ağam da olsa yeseydi!...

Anası İsmailin doymadığını sanmış, bir sahana Bişi koymuş bir bohçaya sarmış:

— İsmail demiş, bunu da koyunları otlatırken yersin !...

İsmail Allahın ergin kulu imiş... Mekke'ye gitmiş, Kâbeyi tavaf eden ağasına Bişi'yi vermiş :

— Ağa demiş! Koyunların başında kimse yok! Ben gideyim, sen Hac'dan dönerken sahanı getirirsin!

Ağası Hac'dan dönerken karşılayanlar arasında bulunan İsmail'i göstererek:

— Hacı ben değilim, İsmail Hacı ! demiş. Böylece (İsmail Hacı) adı meşhur olmuştur. Biz bu menkibeyi İbrala köyünde, Karamanda bir çok kimselerden dinledik.

★ — TARİHÎ TEKKE ŞİMDİ NE HALDE ?

Kadınlar ve İbrala'lılar bize köyün yedi sene devam eden kuraklıktan sonra dağıldığını, İsmail Hacı evlâdının

dervişlerinin, Karamana, İbrala'ya ve yakın köylere dağıldıklarını da söylediler. Eskiden Karamanlı hacılar burada karşılanırlarmış. Tekke 45 sene evvelisine kadar ayakta ve faaliyette imiş, Dede Musa isminde bir de mütevellisi var imiş. Bu İsmail Hacının neslinden imiş. Bu Şeyh İsmail Hacının oğlu Musa Paşanın adını taşımaktadır. İbrala'da Musa Paşanın ve dedeleri İsmail Hacının adlarını taşıyan birçok kimseler vardır.

Kabristanda kitabeli dört eski mezar taşı buldum. Bunlar Yunus Emre evlâdının ve akrabasının adlarını bize kadar getiren kıymetli bergüzarlar idi. Büyük şairin dedesinin türbesinin ve tarihî tekkenin tamir ettirilmesi lâzımdır.

Tekkenin önünde İl Yazıcı defterlerinden kopye ettiğim vesikaları açtım. İsmail Hacının köyü, Yunus Emre'nin Karamanoğlundan ve oğlunun şehzadeden tapu ile aldığı yerler sınırlandırılırken geçen o özel adları okumaya başladım. Âşık Öreninde ve yakınında akar su yoktur. Buralarda koyun yetiştirildiği için kuyuya, suvata, peynir, yoğurt ve yağlarını muhafaza etmek için Obruga çok ihtiyaç vardır. Türkçe olan (Obruk) tabiat veyahut insan yapısı mağara, yer altı büyük çukur demektir. Bunlar sıcaklarda soğuk hava deposu olarak kullanabilirler.

★ — VESİKALARDA ADI GEÇEN DÖRT KUYU :

Tekkenin hemen eteğinde İsmail Hacının obruğu vardır. Ağzı kuyu gibidir, içi çok geniştir. Buradaş vesikalarda adları geçen kuyulardan dördü bize kadar gelmiştir. Bunlar da: Öksüz Ömer, Merdivenli, İnli ve Ulu kuyulardır. Kuyulardan bir çokları köy terkedildikten sonra dolmuş, körleşmiştir. Yunus Emrenin Karamanoğlu İbrahim Beyden sa-

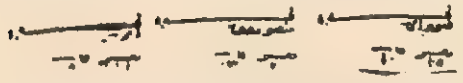

Ankara Kuyud-u Kadîme arşivinde bulunan bir Karaman İlyazıcı defterinde, Karaman'da bir tapudan Emre mahallesinin bulunduğunu gösteren satırlar. Karamanlılar şimdi bu mahalleye Topucak diyorlar galiba..

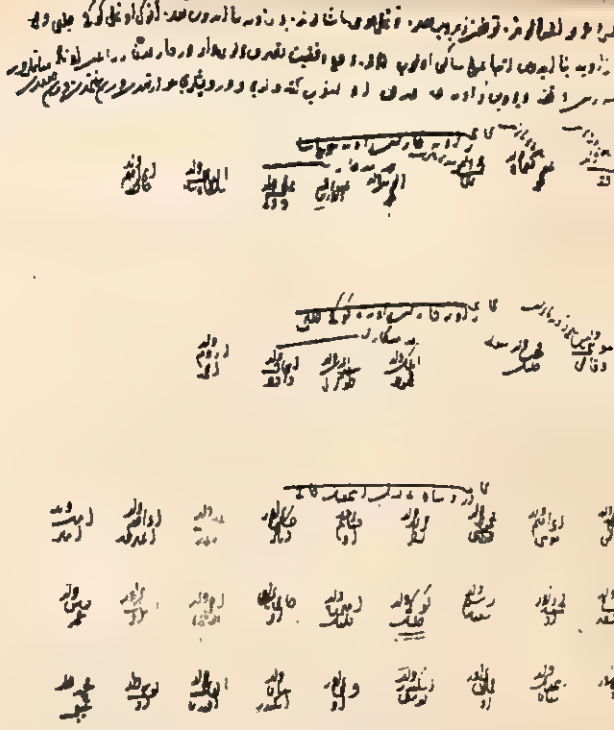

Topkapı Sarayında Kubbealtındaki Saray hazinesinde padişahın mührü altında saklanarak bize kadar gelen bir İlyazıcı defterinde Horasanlı Şeyh İsmail Hacının köyünü, oğlu Musa Paşanın ve onun oğlu Güvegi Çelebinin zâviyelerinin vakıflarını gösteren satırlar. Yunus Emre, bu İsmail Hacı'nın soyundandır.

tın aldığı (Yerce) adlı yerdeki (Yerce kuyu) da dolmuştu. İsmail Hacı obruğunun yakınındaki Merdivenli kuyu kullanılmaktadır. Bu kuyunun hem kova ile su çekilen ağzı ve hem de yandan merdivenlerle inilen kemerli kısmı vardır. Ab-ı hayat gibi tatlı ve soğuk bir suyu vardır. İçine indik, içtik. Yunus Emre neslinin koyunlarını suladıkları yaşlı ve büyük ağaçların gölgelediği Ulu kuyunun başında sürüler sulanıyordu.

Vesikalarda İsmail Hacının Suvat'ları olarak gösterilen yerlerden Kulacak, Kızık ve Dikicik köyleri hâlâ adlariyle yaşıyorlar.

Yunus Emre ve evlâdının teneffüs ettikleri yavşan ve kekik kokulu havayı ciğerlerimize sindire sindire İbrala'ya geldik. Nahiye Müdürünün, muhtarın ve köylülerin bir hale gibi etrafımızı sardıkları toplantıda aradığımız yerleri tekrar okuduk. Bize İsmail Hacı köyündeki tekkede 35, 40 sene evvelisine kadar mütevellilik yapan Şeyh Dede Musa'nın

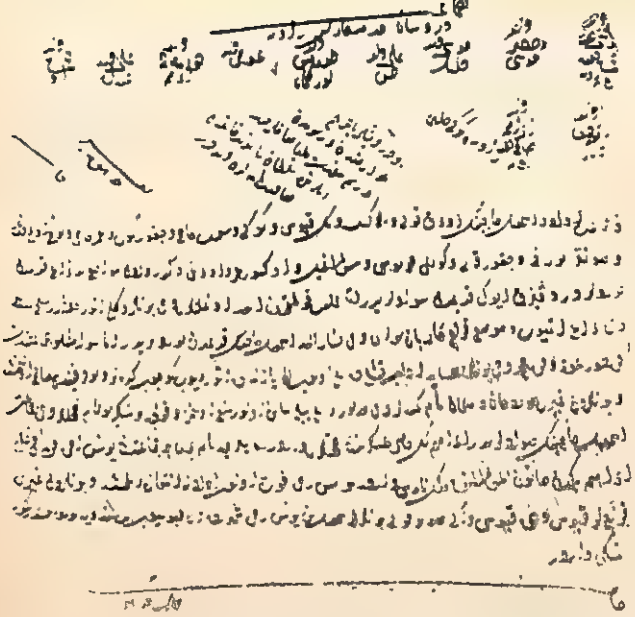

Topkapı Sarayı Müzesinden Başvekâlet arşivine getirtilen bir İlyazıcı defterinde, Yunus Emre'nin Karamanoğlu İbrahim'den ve oğlu İsmail'in şehzadeden satın aldıkları yerleri gösteren satırlar.

beratlerini getirdiler, torunlarını, akrabasını gösterdiler. Köyün nüfusunun çoğunun vaktiyle kuraklık yüzünden buraya göçmüş İsmail Hacı, Tekke Köyünden aileler oldukları anlaşılıyordu. Buralarda vesikalarda geçen Kuştimur âşiretinden birçok kimseler vardı. Yunus Emre'nin babasının ve oğlunun adları İsmail'dir. Horasandan gelen dedesinin adı da İsmail'dir. Bu aziz dedenin büyük oğlunun adı Musa Paşa, bunun oğlununki Güvegi'dir. Bu aile ad koyma geleneğine uyagelmişlerdir. Yusus Emrenin beş torunu kendi adını taşır. Âşık Örenin son Şeyhi de Musa Paşanın adını taşıyordu. Elimde toplanan vesikalara göre Yunus Emre sülâlesinin kopuksuz denebilecek bir şeceresini yapmak mümkün olacak gibi.

Burada arşivde bulduğumuz bir İl Yazıcı Defterinden Karamanda bir de Tap tık Emre Mahallesi) bulunduğunu öğreniyoruz. Bu da çok mühimdir. Karamanda bugün bu adı taşıyan bir mahalle yoktur, yalnız bir (Tapucak Mahallesi) vardır. Halkın dili zamanla Taptığı bu şekle sokmuş olması muhtemeldir. Bu hususdaki incelemelerimize devam ediyoruz.

★ — İNADIN RÜZGÂRINA KAPILANLAR :

Yunus Emre'nin Karamanlı olduğu Karaman Turizm Derneği başkanı Baha Kayserilioğlu'ndaki yazma divanından çok iyi anlaşılıyor.

Bu harekeli divan, dikkatle okunurken, insan karşısında bir Konyalının konuştuğunu kabul ediyor. Şive, Konya şivesidir. Âşık Paşazade'nin (Tevarih-i Al-i Osman) ı da böyle değil midir? Âşık Paşazade Konya'da Sadr-ed-din-i Konevî medresesinde okuduğu ve ben de bir Konyalı olduğum için, kitabını basarken ve tashih ederken, Âli Bey merhumun notlarına lüzum görmeden, anlıyabiliyorum.

Aslen Horasanlı bir aileden iken, Yunus Emre'nin de o vakit bir irfan merkezi olan Konya'da okuduğunda, hiç şüphe yoktur.

Osmanlı İmparatorluğunun idaresinde en tesirli ve baş rolü olan devletin (İlyazıcı defterleri) ni bilmiyenler, doğru yolu bulmakta ve hakikate varmakta zorluk çekiyorlar. Kendilerini inadın doğurduğu perişan bir rüzgâra kaptırıyorlar, sapıtıyorlar.

Şunu bir daha tekrarlıyalım:

Osmanlı İmparatorluğunda her yirmi beş senede bir umumî tahrir yapılır. Tahrireminleri Padişahın güvendiği en doğru kişilerdir. Yazdıkları (İlyazıcı) defterleri padişahların kendi mühürleri altındaki (Defterhane hazineleri) nde saklanır. Bunlarda tahrif, tâdil, herhangi bir değişiklik yapılamaz. Ad koyma geleneğine sadık kalan ailelerde, meselâ bir tekkenin yirmi beşer senelik fasılalarla yazılmış ilyazıcı defterlerinde ay-

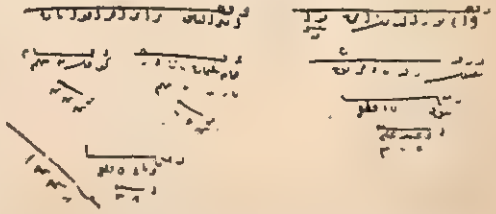

Başvekâlet arşivinde bulunan bir Karaman eyaleti tapu defterinde, Karaman'da Yunus Emre'nin torunlarından Emre Beyin vakıflarını gösteren satırlar...

Cilt Kapaklarınız Hazırdır

Üçüncü cildimizin yaldız motifli pantazot cilt kapakları hazırdır:

1 — Cildleme ücreti, kapaklar dahil, yine 7,5 liradır. Elinizdeki ALTI sayıyı tam olarak sağlam bir ambalâj içinde ve TAAHHÜTLÜ olarak bize gönderiniz. Paket üzerindeki adresiniz lûtfen tam ve okunaklı olsun.

2 — Cild bedeli 7,5 lirayı mecmualarla birlikte posta havalesi ile gönderiniz. Havalenin not kısmına CİLD BEDELİ kaydını koyunuz. Ayrıca, mektup yazmanıza lüzum yoktur.

3 — Göndereceğiniz 7,5 lira içinde, cildinizin mukavvalı ve taahhütlü olarak adresinize gönderilme ücreti de dahildir. Bu masraflar tarafımızdan ödenecektir. Bu sebeple idarehanemizden alınacak ciltler yine BEŞ liradır.

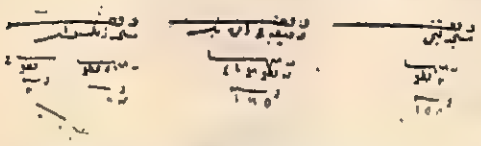

Başvekâlet arşivinde bulunan bir İlyazıcı defterinde, Yunus Emre'nin torunlarından Nureddin Emre'nin vakıflarını gösteren satırlar...

nı adın tekrarlanması, arayıcıyı şaşırtmamalıdır. Yunus Emre ile meşgul olanların çoğu, ilk defterleri görmedikleri için, bu defterlerin muahharlarında gördükleri bir Yunus Emre'yi derhal inkâr yoluna gidiyorlar.

Biz Karaman'da şimdilik Yunus Emre'nin adını taşıyan beş torununa rastladık.

Konularını derinlestirmiyenler ve hele ömürlerinde hiç (İlyazıcı defteri) görmiyenler, meselâ Karaman'daki (Kirişçi Zâviyesi) nin daha sonraki bir (İlyazıcı defteri) nde gördükleri (Yunus Emre) yi (Bu Yunus Emre, bizim aradığımız 720 yılında ölen Yunus Emre değildir!) deyip, işin içinden sıyrılmak istiyorlar ve küfr-i inadîlerinde ısrar ediyorlar.

★ — SARIKÖY'DE DİYENLERİN DAYANDIKLARI :

Yunus Emre Karamanlıdır. Biz 21 sene evvel, Yedigün mecmuasında Yunus Emir Beye ait bir vesika neşretmiştik. Bu vesika, benim gibi birçoklarını yanıltmıştır. Orada yatan Yunus Emir Beydir. Karaman'daki ise, kendi divanında adının başında çok kere (miskin, derviş, şeyh) vasıflarını taşıyan büyük Türk şairi ve velisi (Yunus Emre) dir.

Bir arşiv vesikasında şöyle bir kayda rastladık:

«Karye-i Hacı Yunus çiftliği. Tabi-i Konya Hacı Yunus oğullarından Emre'ye vé paraya timar tarikıyla verilmiş ammilerinden müntekil olmuş mülki mevrusları imiş. Şira'i şer'î ile tapusun almış...»

Bu vesikayı başka bir yazımızda inceliyeceğiz.

Yunus Emre'yi Eskişehirin Sarıköyünde yatır göstermek istiyenler, kitapları; gerçeklere ve ilim ölçülerine uymadığı için yaktırılan, uzun Firdevsî'nin ağız rivayetlerine ve bu rivayetlere uyularak muahhar zamanlarda, devletin şirazesi bozulduğu, mes'uliyet bağları koptuğu zamanlarda, gelişigüzel yazılıvermiş kâğıtlara dayanıyorlar.

Gelecek Sayıda

YUNUS EMRE'NİN KARAMANLI OLDUĞUNU PERÇİNLİYECEK YENİ VESİKALAR.

MİLLİ TASARRUFUN SENBOLÜ

TÜRKİYE İŞ BANKASI

paranızın... istikbalinizin emniyeti

Siz de yazdınız

Teşekkürlerimiz

Sizlere ayırdığımız bu sahifeye, lûtfediyor, tarihin huzuruna çıkarmaya değerli gördüğünüz hâtıralarınızı, duyduklarınızı, hâfızanıza tevdi edilenleri gönderiyorsunuz. Birinci sayımızın 45 inci sahifesinde hülâsalamıya çalıştığımız şekil ve ölçüler içinde göndereceğiniz yazıların, sizlere ayrılmış sahifelerde geliş sırasiyle neşrine devam edeceğiz. Emek ve himmetinize teşekkürlerimiz.

SOKAKLARIMIZIN ADLARI

Bizim belediyenin, bazı sokak ve hattâ mahalle isimlerini değiştirmek için tetkikler yaptığını mahallî gazeteler yazdılar. Sadece Eskişehir Belediyesinin bu hareketi ile ilgili olmadan, zamanlardır zihnimi kurcalıyan bir mevzuu ortaya koymak istemekteyim :

Bugün, memleketimizin şehirlerinde değil, kasaba, nahiye ve köylerinin taşıdığı isimler arasında, tek başına, bir tarih hâdisesini, bir tarihî şahsiyeti, veya, tarihe geçebilme kudret ve ehemmiyetini göstermiş olayı hafızalarda canlandırmak istiyen isimler var. Vazifesi devlet memuriyeti olup, yurdun muhtelif yerlerinde vazife görmüş olanlar bilirler : Bu isimler, zaman geçtikçe, halkın dilinde başka başka ifadeler de alır. Fakat folklor dediğimiz, ve milletin yaşayışının temelini teşkil eden geleneklere de bu isimler ruh ve hayat getirmiş... Ben öylesine rastladım ki, değil bir tarihî hâdise, mahallî ve günlük hayat arasında, halkın dikkat ve ilgisini kazanmış hâdiseler bile, o yere ismini vermek suretiyle ebedileştirilmek istenmiştir. Şimdi bizim Belediyelerimiz, daha fazla günün hislerine bağlı kalarak, zamanlardır böylesine devam eden adları değiştiriyor'lar. Yerlerine konan, öylesine umumî isimler ki, bunlar, belki bir gazeteye, bir kitaba, kendişiyle alâkalı bir anıta ad olabilirler amma, bir mahalle varlığı ile ismini vermiş, ve onu vefa ve kadirşinâslık hislerimize tevdi etmiş tarihî şahsiyet veya hâdiselerin adlarını değiştirerek bu umumî tâbirleri getirmiye ne lüzum var? Çok arzu ediyorsak, bunları Belediyelerimizin yeni açacakları caddelere koyalım.

Hüseyin Sezenoğlu
Eskişehir

EY TÜRK UYAN

Bu başlık, benim değildir: Kendisine «millî şair» adı verilen, rahmetli Mehmet Emin Yurdakul'undur. Eski harflerle basılı bir kitabın adı... İçinde, tertemiz bir Türkçe ile, yaşı ilkokul çağı içindeki yavrularımıza, yaşadığı buhranlı devrin içinden şeref ve haysiyetle çıkabilmenin yollarını mısralaştırmış. Hepsini, on iki yaşındaki torunuma okudum. Alâka ve hattâ zevkle, merakla dinledi. Geçmişin şan devirlerini anlatan bölümlerini dinlerken heyecanlandı. Balkan Harbinin acı günlerini dinlerken gözleri yaşardı ve bana sordu:

«— Dede... Peki amma biz neden böyle olmuşuz ?»

İşte, bence, tarihin nesillere vereceği en büyük ders budur. Fakat biz, bu hakikate hem arkamızı dönmüşüz, hem gözlerimizi kapamışız. Bugünün aşk, kadın, moda, havaîlik veya bir içtimaî sınıfı, diğeri aleyhine kışkırtmak yerine, kurtuluşumuz için vaktiyle gösterilmiş, heyecanla ifade edilmiş bu emekleri çocuklarımızın önüne koyarsak geçmişi övmüş, günü vermiş mi oluruz? Bugün daha, toprak bütünlüğünü temin edememiş olan Almanya, Büyük Frederik'in yeni bir heykelini dikiyor. Neden ? Kaybettiklerine tekrar kavuşabilmenin tarihî şuurunu, yeni yetişenlere verebilmek için... Amma bizim daha Fatih'in heykeli yok.

Şair Mehmet Emin Bey, o zaman şiirlerine ne güzel bir isim bulmuşmuş : Ey Türk Uyan...

Rıza Sipahî — İzmit

YA BİZİMKİLER NE OLDU ?

Gole Paşa ve Moltke için yazılarımızı ibret ve alâka ile okudum. O zaman, şehid babacığımı, yüzünü göremediğim Galiçya şehidi babacığımı bir daha ve derinden hatırladım : Babam, 1914 - 1918 Birinci Dünya Harbinde, müttefikimiz Almanya ve Avusturya ordulariyle beraber, Galiçya'da, Moskoflara karşı savaşırken şehid düşen binbaşı Ali Rıfat Beydir. Rahmetli anacığımın evrak-ı metrukesi arasında, Avusturya ve Alman hükûmetlerinin kendisine gönderdiği başsağlığı mektupları ile, verdikleri nişan beratlarını hâlâ saklarım.

Duydum ki, savaş daha bitmeden Avusturya Hükûmeti, Nazmibey Tepesi adı verilen Kerminsky'de, Türk şehitleri için bir anıt yaptırmış ve dünyayı, daha o günden ellerine geçirmek istiyen Çar Rusyasına karşı mücadele eden üç devlet askerinin hâtırasını ihyâ etmek istemiş. Bizim şu mübarek yurdumuzda, bedeli kanla yuğrulmuş o geçmiş günlerin hâtırasını ihyâ edecek hiçbir eser yok ... Ne ilk, ne orta, ne lise tarih kitaplarında, hür ve mes'ut bir dünya nizamı için yapılan o mücadeleyi, bugünkü nesle anlatacak bir satıra bile rastlıyamadım.

Siyasî kanaatler bir tarafa: fakat milletimizin öz bağrından çıkmış kahramanlıklar menkıbelerini çocuklarımıza iletmek de mi suç?

A. Vasfi Mengen - Ankara

TÜRKİYE
HALK BANKASI

Vadeli tasarruf hesaplarında her 50 liraya
Vadesizlerde her 100 liraya
Bir kur'a numarası verir.

TÜRKİYE
HALK BANKASI

Halkın malı
Halkın Bankasıdır.

İmparatorluğumuzun son yarım yüzyılından, Millî Mücadelenin başlarına kadar, temel hâdiselerin tarih önünde geçit resmi :

1 — Ana-Vatan'da Son Beş Osmanlı Türk'ü

2 — Birinci Dünya Harbinde Teşkilâtı Mahsusa ve Hayberde Türk Cengi

3 — Viyana Kapılarından Dönüş ve Osman Ağanın Çilesi.

4 — 1913 de Garbî Trakya'da İlk Türk Cumhuriyeti

5 — İkinci Dünya Harbinde Belgrad'ı Kurtaran Türk

6 — Trablusgarb'da Bir Avuç Kahraman

7 — Necid Çöllerinde Mehmet Âkif

8 — Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler

9 — Siyasî Mahkûmlar Adası Malta

10 — Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamid, İttihad ve Terakki

11 — Üç Paşalar Kavgası

12 — Lavrens'e Karşı Kuşcubaşı (basılıyor)

Sizler için hazırladığımız imkânın şartlarını bekleyiniz.

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 3 SAYI : 18 TEMMUZ 1965 FİATI : 250 Krş.

Pontoscular nasıl ortadan kaldırılmıştı ?

(Baştarafı 1448 inci sahifede)

paralı ve silâhlı Yunan casuslarıdır. Canımı kurtardığınız için Allah sizden razı olsun» demiştir.

Alnından vurularak ölmemiş bir yaralının da, kurtarılması için çalışılırken, «—Bu kadın gibi beni de kurtaracağınıza inanıyorum. Bize sebeb olan maceracı Yunan komitecilerini Allah bizden kötü yapsın » demiştir. Motordaki silâhlı 130 kişiden doksanı vurulmuştur. Motor kaptanı Rizeli Ahmet adındaki vatan haini de, ilk çarpışmada eşkiyalar tarafından öldürülmüştür. Yedeğe alınarak Trabzona götürülen motor, hükûmete teslim edilmiştir.

Hükûmetten gelen bilirkişi heyetinin yaptıkları muayenede, Alemdara iki binden fazla kurşun isabet ettiği, tahta kısımlarının delik deşik olduğu, personelden zayiat verilmediği anlaşılmıştır. Pontosçu eşkiyalardan toplanan silâhların çoğunun Rus limanlarından Kuvay-i Milliye için satın alınan silâhlar olduğu görülmüştür. Bu silâhları kira ile iskelelerimize taşıyan bazı südü bozuk motorcuların çalarak Pontosçulara sattıkları anlaşılmıştır. Bu olay, Samsun ve Trabzonda üzüntü yaratmıştır.

Alemdar yine eskisi gibi bir çok tehlikeleri göze alarak savaş araçları ve göçmenleri taşımıştır. (2)

Genç denizcilerimize moral kaynağı olan kahraman Alemdar, yaşadıkça ölen kahramanlarının ruhları şad olacaktır.

---

(2) Alemdar'ın parlak menkıbelerini yazarken, geminin kahraman maskotunu da ilk defa açıklamakla kıvanç duyarım. Hâlen hayatta bulunan Alemdar'ın kahraman süvarisi M. Naili Ercivelek, İstiklâl Savaşı yıllarında Trabzon - Batum - Norosiski arasında savaş araçları taşırken (Trabzon Nakliyatı Bahriye Müdürlüğünün ısrarlarına rağmen), karısı Hadiye Hanım da Alemdar'ın maskot ablası olarak kocasının yanından ayrılmamış, elinde dürbin, düşman gemilerini gözetlemiştir. Kaplan kaptan adıyla anılan ve hayatta iken isminden bahedilmesini istemiyen bu mütevazı kadının ruhu şadolsun. N. P.

İkinci Meşrutiyette bilinmeyen bir gün

(Baştarafı 1436 ncı sahifede)

her tarafında, kısa bir hazırlıktan sonra yapılan seçimlere kendi namzetleriyle iştirâk etti veya kazanmış olanlar Cemiyete girdiler. Böylelikle, Türk, Arab, Kürt, Ermeni, Rum, Musevi, Dürzü, Rumen, Bulgar, Arnavud, Boşnak, Lâz; Çerkes, Kafkaslı, Tatar unsurlarından ibaret **Osmanlı Meclis-i Meb'usanı** içinde, İttihad ve Terakki ekseriyeti temin ederek, iktidara geldi, fakat kendisini bir müddet «iktidara lâyık» görmediği Sait Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa, Kâmil Paşa, Tevfik Paşa gibi, Sultan Hamid devrinin sadrıazamlarını denedikten sonra, kendi safları içinden «şahsiyetler» çıkardı. Ne çâreki bu müddet sonunda da o koskoca İmparatorluk, İttihad ve Terakkinin kucağında can verdi...

Gerçek şu idi ki, 23 temmuz 1908 cesur kararı, 24 temmuz (resmiyet) ini hazırlamış ve İttihad ve Terakkiyi, imparatorluğumuzun tarih sahnesinden silinmesine kadar, kısa fasılalarla İKTİDARDA bırakılmıştır...

★ — **İLK HEYECAN :**

Talât Paşa anlatır:

«**İttihad ve Terakki'nin ilk heyeti olarak Sultan Hamid'in önüne çıkacaktık. Kimlerin seçileceği uzun uzun müzakere edildi.**

Hepimizde, büyük bir tecessüs ve heyecan vardı. Diyebilirim ki, bir zorluğa uğramıyacağımızı bilseydik hepimiz, bir perdenin arkasına sinerek, Sultan Hamid'i seyretmek ve dinlemek isterdik. Otuz senenin gölgesi, altından kalkılması imkânsız bir yük vehmi içinde karşımızda idi. Ortada sessizlik olunca, dayanamadım:

«— **Eğer tensib ederseniz, heyete ben dahil olmak isterim» dedim. Cemal Bey (Paşa) beni takip etti. Ali Fethi ise, kendisini zaten eskiden tanıyordu.**

O gün bu kararı verip de Sultan Hamid'in önüne çıkmasaydık, zannediyorum, umulmıyan bazı hâdiseler olacak, belki bütün işler, başka bir seyir alacaktı»